

Agnė Limantė, Danutė Jočienė,
Simonas Nikartas, Laurynas Totoraitis

VEIKSMINGOS TEISINĖS PAGALBOS LINK: TARPTAUTINIAI TEISINIAI IR PRAKTIKOS STANDARTAI

**VEIKSMINGOS TEISINĖS PAGALBOS LINK:
TARPTAUTINIAI TEISINIAI IR PRAKTIKOS STANDARTAI.
Monografija**

Autoriai:

Dr. Agnė LIMANTĖ, Lietuvos teisės instituto vyriausioji mokslo darbuotoja
(Įžanga, I skyrius, 2.3 poskyris, Išvados)

Dr. Danutė JOČIENĖ, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėja, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesorė (II skyrius, 2.1–2.2 poskyriai, Išvados)

Dr. Simonas NIKARTAS, Lietuvos teisės instituto vyresnysis mokslo darbuotojas
(Įžanga, III skyrius, IV skyrius, Išvados)

Laurynas TOTORAİTIS, Lietuvos teisės instituto jaunesnysis mokslo darbuotojas
(III skyrius)

Moksliniai redaktoriai:

Dr. Simonas NIKARTAS, Lietuvos teisės instituto vyresnysis mokslo darbuotojas
Dr. Agnė LIMANTĖ, Lietuvos teisės instituto vyriausioji mokslo darbuotoja

Recenzantai:

Doc. dr. Jurgita PAUŽAITĖ-KULVINSKIENĖ, Vilniaus universitetas
Doc. dr. Laurynas BIEKŠA, Mykolo Romerio universitetas

Kalbos redaktorė Dalia Gedzevičienė

Leidybos koordinatore ir maketo autorė Laima Valungevičiūtė

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
info@teise.org, www.teise.org

eISBN 978-9986-704-69-0

© Agnė Limantė, Danutė Jočienė,
Simonas Nikartas, Laurynas Totoraitis, 2020
© Lietuvos teisės institutas, 2020

TURINYS

Ižanga	5
Pagrindinės sąvokos ir vartojamos santrumpos	9
I. TEISĖ Į TEISINĘ PAGALBĄ TARPTAUTINIUOSE IR REGIONINIUOSE DOKUMENTUOSE	11
1.1. Teisė į teisinę pagalbą tarptautiniuose dokumentuose	11
1.1.1. Teisės į teisinę pagalbą vystymasis XXI a.....	11
1.1.2. XXI amžius: teisinės pagalbos kokybės linkme	18
1.1.3. Pastarieji metai – teisinės pagalbos kokybė tarptautinės bendruomenės dėmesio centre	21
1.2. Teisė į teisinę pagalbą Europos Tarybos dokumentuose	37
1.2.1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija	37
1.2.2. Kiti Europos Tarybos dokumentai	39
1.3. Teisė į teisinę pagalbą Europos Sąjungos dokumentuose	45
1.3.1. Dokumentai, priimti įgyvendinant Stokholmo programą	46
1.3.2. Direktyva 2016/1919 dėl teisinės pagalbos	48
1.3.3. Teisinė pagalba nepilnamečiams ES	51
II. TEISĖS Į TEISINĘ PAGALBĄ STANDARTAI EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOJE	57
2.1. Bendrieji Europos žmogaus teisių konvencijos garantuojamų teisių ir laisvių aiškinimo principai	59
2.2. Europos Žmogaus Teisių Teismo standartai ir jų skirtumai teikiant teisinę pagalbą civilinėse ir baudžiamosiose bylose.	63
2.2.1. Teisinė pagalba civilinėse bylose.....	65
2.2.2. Teisinė pagalba baudžiamosiose bylose.....	75
2.3. Reikalavimai teisinės pagalbos kokybei, suformuluoti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje	86
III. TEISINĖS PAGALBOS PRAKTIKOS STANDARTAI	93
3.1. Teisinės pagalbos kokybės elementai	93
3.2. Standartai administravimo sistemoms	99
3.3. Teisinės pagalbos teikėjų kvalifikacijos standartai	101
3.4. Teisinės pagalbos paslaugų prieinamumo skatinimo standartai	105
3.5. Teisingas teisinės pagalbos teikėjų atlygis	109
3.6. Pasitikėjimą ir teisinės pagalbos prieinamumą užtikrinantys standartai	116
IV. TEISINĖS PAGALBOS KOKYBĖS VERTINIMO ASPEKTAI	125
4.1. Teisinės pagalbos kokybės vertinimo principai ir prielaidos	125
4.1.1. Advokato nepriklausomumo ir autonomijos principas	125

4.1.2. Advokato ir kliento santykių konfidencialumo apsaugos užtikrinimas kaip teisinės pagalbos teikėjų veiklos vertinimo prielaida	127
4.1.3. Viešasis interesas ir valstybės išteklių naudojimo efektyvumas.....	130
4.1.4. Pasitikėjimo ir bendradarbiavimo principas.....	130
4.1.5. Advokatų veiklos dokumentacija kaip teisinės pagalbos kokybės vertinimo prielaida.	132
4.2. Teisinės pagalbos kokybės vertinimo formos ir priemonės	132
4.2.1. Sistemos vertinimo priemonės	133
4.2.1.1. Objektyvieji kokybės indikatoriai	133
4.2.1.2. Subjektyvieji kokybės indikatoriai	138
4.2.2. Individualus teisinės pagalbos teikėjų vertinimas	141
Išvados ir rekomendacijos	162
LITERATŪRA	167
SUMMARY.....	175

Ižanga

Tarptautinė bendruomenė plačiai pripažįsta, kad teisinė pagalba – veiksmingo baudžiamojo teisingumo, pagrįsto teisės viršenybės principu, pagrindas. Nors ši teisė įsitvirtino vėliau nei nemaža dalis pagrindinių procesinių teisių, būtent teisinė pagalba sudaro sąlygas naudotis kitomis teisėmis, įskaitant teisę į teisingą teismą.

Teisė į teisinę pagalbą šiuolaikinėje teisėje pripažįstama kaip neatskiriama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir kitų gynybos teisių dalis. Ji užtikrina, kad asmuo galėtų tinkamai ir lygiaverčiai dalyvauti procese, kad būtų ginamos jo teisės ir taip sukuriamas jėgų balansas. Naujausi tarptautiniai dokumentai įtvirtina poziciją, kad teisinė pagalba nebėra vien tik finansinė parama nepasiturintiems asmenims, tačiau ir visos visuomenės įsipareigojimas. Nemokamos teisinės pagalbos teikimas bent iš dalies kompensuoja socialinę nelygybę ir sumažina riziką, kad teisingumas bus finansiškai stipresnės šalies pusėje ar asmens teisinio išsilavinimo ir žinių trūkumas lems nepagrįstą sprendimą jo atžvilgiu. Kadangi tai itin svarbu baudžiamosios teisės kontekste, nemokama teisinė pagalba labiausiai išvystyta būtent šioje teisės šakoje – jos įtvirtinimą rasime tiek tarptautinėse sutartyse, tiek tarptautinių teismų ir organizacijų sprendimuose, gairėse ir rekomendacijose.

Žvelgiant iš kitos perspektyvos, teisinė pagalba naudinga teisei sistemai apskritai. Ji padeda užtikrinti sąžiningą ir teisingą baudžiamojo teisingumo procesą, apsaugoti visuomenę nuo netinkamo valstybės pareigūnų elgesio, sumažinti nereikalingą įkalinimą ir stiprinti piliečių pasitikėjimą baudžiamuoju procesu¹. Veiksminga teisinės pagalbos sistema taip pat gali sutrumpinti sulaikymo policijos nuovadose ir sulaikymo centruose (areštinėse) trukmę, sumažinti neteisingų nuosprendžių kiekį, kalėjimų perpildymą ir bylų skaičių teismuose. Be to, teisinė pagalba gali apsaugoti ir ginti aukų bei liudytojų teises.

XXI a. vis labiau pabrėžiama, kad teisinė pagalba turėtų būti ne tik neatlygintina, bet ir veiksminga. Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl teisinės

¹ UNODC. Module 3 Access to Legal Aid in Criminal Proceedings.

pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemoje prieinamumo, priimti 2012 m., buvo pirmasis tarptautinis dokumentas, skirtas teisinės pagalbos klausimams. Čia išdėstomi pagrindiniai principai, kuriais turėtų būti grindžiamas teisinės pagalbos teikimas baudžiamosiose bylose. Dokumente nurodoma, kad teisinė pagalba turi būti prieinama, veiksminga, nuosekli ir patikima². Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau ir – EŽTK, Konvencija) 6 straipsnis įtvirtina teisę į sąžiningą procesą, kuri apima teisę į teisinę pagalbą. Šios teisės turinys buvo išaiškintas Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau ir – EŽTT, Teismas), kuris pabrėžė, jog būtina siekti, kad suteikta teisinė pagalba atitiktų pagrindinius kokybės reikalavimus. Pačiu svarbiausiu Europos Sąjungos dokumentu, reguliuojančiu teisinės pagalbos klausimus ir nustatančiu jos kokybės standartus, laikytina ES direktyva 2016/1919 dėl teisinės pagalbos. Direktyvos 7 straipsnis (teisinės pagalbos paslaugų ir mokymų kokybė) yra skirtas būtent teisinės pagalbos kokybei. Taigi tiek tarptautiniai, tiek ES dokumentai vis aiškiau pabrėžia teisinės pagalbos kokybės poreikį ir identifikuoja tam tikrus kokybinius reikalavimus teisei pagalbai.

Ši monografija parengta atsižvelgiant būtent į teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo poreikį, kurį pabrėžia minėti tarptautiniai ir ES dokumentai. Teisinės pagalbos kokybei skiriama vis daugiau dėmesio ne tik tarptautinių organizacijų lygmeniu, bet ir nacionalinėse sistemose. Tačiau teisinės pagalbos kokybė vis dar lieka abstrakčia sąvoka, kuri įvairiose valstybėse suprantama skirtingai. Tarptautiniai ir ES dokumentai taip pat nepateikia teisinės pagalbos kokybės turinio apibrėžimų, indikuodami tik patį teisinės pagalbos kokybės terminą. Mokslinių tyrimų, skirtų teisinės pagalbos kokybės klausimams, taip pat nėra daug. Atskirus šios temos aspektus Lietuvos mokslo darbuose yra analizavę A. Limantė ir M. Limantas, I. Montvydienė, S. Pauraitė, I. Krolienė, E. Gruodytė. Nors užsienio literatūroje nemažai dėmesio skiriama teisinės pagalbos teisinio reguliavimo ir vykdymo klausimams, tačiau kur kas mažiau mokslininkų nagrinėja būtent teisinės pagalbos kokybės aspektus. Iš užsienio autorių paminėtini A. Paterson'as, A. Sherr'as bei profesorius R. Moorhead'as, išsamiau tyrę teisinių paslaugų kokybę Anglijoje ir Velse.

² Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemoje prieinamumo, patvirtinti 2012 m. gruodžio mėn. Generalinės asamblėjos rezoliucija 67/187.

Atsižvelgdami į tai, šios monografijos autoriai, vadovaudamiesi savo atliktais tyrimais, siekia iškristalizuoti esminius teisinės pagalbos kokybės elementus ir vardiklius – teisinės pagalbos kokybės standartus, kurie indikuoja, kokia turi būti kokybiška ir veiksminga teisinė pagalba. Siekiant šio tikslo, pirmiausia monografijoje analizuojami tarptautiniuose ir Europos regiono dokumentuose bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje nustatyti teisinės pagalbos standartai, kurie sukuria teisines prielaidas veiksmingam teisinės pagalbos reguliavimui ir taikymui nacionalinėse sistemose. Kita monografijos dalis skirta teisinės pagalbos praktiniams standartams, t. y. kokybės užtikrinimo būdams ir priemonėms teisinės pagalbos įgyvendinimo praktikoje.

Pažymėtina, kad teisinės pagalbos sąvoka šiame darbe suprantama taip, kaip ji apibrėžiama Jungtinių Tautų pavyzdiniame įstatyme dėl teisinės pagalbos baudžiamosios teisės sistemose: tai teisinių konsultacijų, pagalbos ir atstovavimo teikimas valstybės lėšomis nacionalinėje teisėje nustatyta tvarka ir sąlygomis sulaikytiems, suimtiems ar įkalinimo įstaigoje kalintiems asmenims; asmenims, įtariamais, kaltinamiems ar nuteistiems dėl nusikaltimo padarymo; nukentėjusiesiems ir liudytojams baudžiamojo teisingumo procese. Teisinė pagalba apima teisinį švietimą, teisę susipažinti su teisine informacija ir naudotis kitomis paslaugomis, teikiamomis pasitelkiant alternatyvaus ginčų sprendimo mechanizmus ir atkuriamojo teisingumo procesus³.

Tyrime naudoti įvairūs teisės moksluose įprastai taikomi tyrimo metodai. Analizuojant tarptautinius ir regioninius dokumentus bei EŽTT praktiką taikyti sisteminės analizės, lyginamasis, loginis-analitinis bei dedukcinis tyrimo metodai. Taip pat rengiant monografiją naudotasi projekto „Teisinės pagalbos kokybės gerinimas: bendrieji standartai skirtingoms šalims“ (QUAL-AID) (toliau – Projektas) metu atliktų empirinių tyrimų rezultatais: interviu su ekspertais ir teisinės pagalbos gavėjais trijose Projekto partnerių šalyse (Lietuvoje, Vokietijoje ir Olandijoje), Projekto metu vykusių ekspertų diskusijų ir seminarų išvadomis, valstybių teisinės pagalbos sistemų ir gerosios praktikos analize⁴.

³ Pavyzdinis įstatymas dėl teisinės pagalbos baudžiamosios teisės sistemose. Jungtinės Tautos. Viena, 2017. Prieiga per internetą: <www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf> [žiūrėta 2019-08-15].

⁴ Išsamiau su Projektu ir jo rezultatais galite susipažinti Projekto internetinėje svetainėje: <<http://qualaid.vgpt.lt/lt/>>.

Monografiją sudaro keturi skyriai. Pirmajame skyriuje apžvelgiama teisė į teisinę pagalbą tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose. Jame siekiama identifikuoti, kaip istoriškai įsitvirtino teisė į teisinę pagalbą bei kada dėmesys pradamas teikti ir jos kokybei. Šiame skyriuje itin daug dėmesio skiriama pastarojo dešimtmečio Jungtinių Tautų, Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentams, analizuojant jų turinį ir tiriant, kokius teisinės pagalbos kokybės aspektus ir reikalavimus teisinės pagalbos vertinimui tiesiogiai nurodo šie dokumentai. Be to, skyriuje nemažai dėmesio skiriama ir aiškinamiesiems dokumentams, tarptautinių konferencijų deklaracijoms, nes tai leidžia aiškiau atskleisti teisinės kokybės sampratos elementus pastaraisiais metais.

Antrajame monografijos skyriuje analizuojama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Kaip minėta, EŽTK 6 straipsnis įtvirtina teisę į sąžiningą procesą, kuri apima teisę į teisinę pagalbą. Šios lakoniškai apibrėžtos teisės turinys buvo detaliau išaiškintas EŽTT bylose, kuriose identifikuoti skirtingi teisinės pagalbos kokybei keliami reikalavimai. Atsižvelgiant į tai, antrajame monografijos skyriuje detaliai ir nuosekliai nagrinėjama EŽTT praktika, suformuluota taikant Konvencijos 6 straipsnį ir jame įtvirtintą teisę į teismą. Pagrindinis dėmesys skiriamas teisei į teisinę pagalbą, skyriuje ieškoma bendrų vardiklių tarp įvairiais laikotarpiais priimtų Teismo sprendimų, siekiant atskleisti teisės į teisinę pagalbą turinį ir jos apimtį. Be to, atskiras poskyris skiriamas EŽTT sprendimams, kuriuose pasisakoma dėl teisinės pagalbos kokybės reikalavimų.

Trečiajame skyriuje aptariami teisinės pagalbos kokybės turinio elementai bei teisinės pagalbos kokybės praktiniai standartai. Skyriuje remiamasi gerosios valstybių patirties pavyzdžiais bei autorių atliktais tyrimais.

Ketvirtasis monografijos skyrius skirtas teisinės pagalbos kokybės vertinimo aspektams. Jame aptariamos teisinės pagalbos kokybės prielaidos ir principai, kokybės vertinimo formos ir priemonės, atskleidžiami jų privalumai ir trūkumai, pateikiamos rekomendacijos dėl atitinkamų teisinės pagalbos kokybės priemonių vertinimo.

Pagrindinės sąvokos ir vartojamos santrumpos

Teisinė pagalba	Tai teisiųjų konsultacijų, pagalbos ir atstovavimo teikimas valstybės lėšomis nacionalinėje teisėje nustatyta tvarka ir sąlygomis sulaikytiems, suimtiems ar įkalinimo įstaigoje kalintiems asmenims; asmenims, įtariamais, kaltinamiems ar nuteistiems dėl nusikaltimo padarymo; nukentėjusiesiems ir liudytojams baudžiamojo teisingumo procese. Teisinė pagalba apima teisinį švietimą, teisę susipažinti su teisine informacija ir naudotis kitomis paslaugomis, teikiamomis pasitelkiant alternatyvaus ginčų sprendimo mechanizmus ir atkuriamojo teisingumo procesus ⁵ .
Teisinės pagalbos teikėjas	Bet kuris fizinis asmuo, turintis teisinį išsilavinimą ir teikiantis teisinę pagalbą pagal nacionalinę teisę ⁶ .
Teisinę pagalbą administruojanti institucija	Valstybės institucija, kuriai teisės aktų nustatyta tvarka yra deleguotos teisinės pagalbos valdymo, koordinavimo ir priežiūros funkcijos ⁷ .
Advokatų asociacija (advokatūra)	Nepriklausoma ir autonominė profesinė advokatų organizacija, atsakinga už advokatų veiklos reguliavimą, organizavimą ir kontrolę.
Vertinimas	Išorinis ir nepriklausomas teisinės pagalbos kokybės vertinimas, taikant objektyvius kriterijus ir metodus.
Teisinės pagalbos paslaugų teikėjas	Organizacija, teikianti teisinės pagalbos paslaugas, ar institucija, kurios vardu veikia teisinės pagalbos teikėjas.
Teisinės pagalbos gavėjas (klientas)	Bet kuris fizinis asmuo (įskaitant ir šalies pilietybės neturinčius asmenis), kuris atitinka nacionalinės teisės

⁵ Pavyzdinis įstatymas dėl teisinės pagalbos baudžiamosios teisės sistemose. Jungtinės Tautos. Viena, 2017. Prieiga per internetą: <www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf> [žiūrėta 2019-08-15].

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat.

	įtvirtintus tinkamumo kriterijus (jei tokie nustatyti) teisinei pagalbai gauti ir kuriam teikiama (suteikta) teisinė pagalba ⁸ .
EŽTK	Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ⁹
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
TPPTP	1966 m. priimtas Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas ¹⁰
2012 m. JT principai ir gairės; 2012 m. Jungtinių Tautų principai ir gairės	2012 m. gruodžio 20 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtos „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“ ¹¹
UNODC	Jungtinių Tautų Narkotikų kontrolės ir nusikalstamumo prevencijos biuras (angl. <i>United Nations Office on Drugs and Crime</i>)
DK	Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžioji kolegija
Projektas	ES finansuotas tarptautinis projektas „ <i>Enhancing the Quality of Legal Aid: General Standards for Different Countries</i> “ (QUAL-AID) (JUST/2015/JACC/AG/PROC/8632) (2017–2019).

⁸ Ten pat.

⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 // Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

¹⁰ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288 (angl. *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*).

¹¹ Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemoje prieinamumo, patvirtinti 2012 m. gruodžio mėn. Generalinės asamblėjos rezoliucija 67/187.UN (angl. *Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*, adopted by the United Nations General Assembly in December, 2012. UN-Doc A/RES/67/187).

I. TEISĖ Į TEISINĘ PAGALBĄ TARPTAUTINIUOSE IR REGIONINIUOSE DOKUMENTUOSE

1.1. Teisė į teisinę pagalbą tarptautiniuose dokumentuose

1.1.1. *Teisės į teisinę pagalbą vystymasis XXI a.*

XX amžiaus viduryje, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, pradėjo aktyviai vystytis žmogaus teisės. 1948 m. paskelbta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija¹² buvo pirmasis tarptautinis dokumentas, kuriame aiškiai įtvirtinta teisė į teisingą teismą. Deklaracijoje skelbiama, kad „visi žmonės yra lygūs įstatymui“ (7 str.) ir kad „kiekvienas turi visiškai lygią teisę, kad, nustatant jo teises ir pareigas ir jam pareiškus baudžiamąjį kaltinimą, jo bylą teisingai ir viešai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas“ (10 str.). Svarbi ir šios deklaracijos 11 str. 1 d., teigianti, kad „kiekvienas, kaltinamas baudžiamojo nusikaltimo padarymu, turi teisę būti laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas įstatymo nustatyta tvarka neįrodomas viešame teismo procese, kuriame jam buvo suteiktos visos būtinos gynybos garantijos“. Nors teisė į teisinę pagalbą šiame dokumente tiesiogiai nėra minima, deklaracija tapo pradiniu atskaitos tašku tolesniam teisės į teisingą teismą vystymuisi ir iš jos kilusiai teisei į teisinę pagalbą.

Kiek vėliau priimti dokumentai jau tiesiogiai įvardija ir teisę į teisinę pagalbą. Štai 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlių statuso¹³ nustato, kad „kiekvienas pabėgėlis Susitariančiojoje valstybėje, kurioje yra jo nuolatinė gyvenamoji vieta, turi tokią pat teisę kaip ir jos piliečiai kreiptis į teismą, įskaitant teisinę pagalbą ir atleidimą

¹² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III) // Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497 (angl. *Universal Declaration of Human Rights* (UDHR)).

¹³ Konvencija dėl pabėgėlių statuso // Valstybės žinios, 1997-02-07, Nr. 12-227 (angl. *Convention relating to the Status of Refugees*). Ši konvencija yra ratifikuota 145 valstybių narių, ji apibrėžia „pabėgėlio“ sąvoką ir apibūdina perkeltųjų asmenų teises bei valstybių teisinius įsipareigojimus jas ginti. Remiantis tarptautine teise, negražinimo principas ir teisė į veiksmingą teisingumą reikalauja, kad sprendžiant dėl pabėgėlio statuso suteikimo būtų laikomasi tam tikrų procesinių garantijų, tarp kurių itin svarbi teisė į teisinę pagalbą prieglobsčio prašytojams.

nuo teismo išlaidų (*cautio judicatum solvi*)“ (16 str.). Ši teisė vėliau plačiau aiškinta regioniniuose dokumentuose¹⁴.

1966 m. priimtas Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (toliau – TPPTP)¹⁵ pabrėžė valstybių pareigą užtikrinti priemones pažeistoms teisėms ginti bei jau aiškiai, tarptautiniu mastu ir bendrame kontekste, įtvirtino teisę turėti gynėją¹⁶. TPPTP 14 straipsnio 3 dalies d punkte nurodoma, kad kiekvienas asmuo, nagrinėjant bet kurį jam pareikštą kaltinimą, turi teisę „kad jis būtų teisiamas jam dalyvaujant ir galėtų gintis pats arba padedamas savo pasirinkto gynėjo; jeigu jis neturi gynėjo, jis turi būti informuotas apie teisę turėti gynėją; turėti paskirtą jam gynėją kiekvienu atveju, kai teisingumo interesai to reikalauja, ir kiekvienu atveju nemokamai, kai jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui apmokėti“. Svarbu atkreipti dėmesį, kad TPPTP minima nemokama teisinė pagalba baudžiamosiose bylose, „kai teisingumo interesai to reikalauja“ ir asmuo neturi pakankamai lėšų.

¹⁴ Paminėtina, kad kiek vėliau Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja pripažino būtinybę suteikti teisinę pagalbą prieglobsčio prašytojams Europoje, ypač vykstant pagreitinto prieglobsčio procedūroms, ir tiems, kurie yra pasienio zonose ir sulaikymo vietose. Europos Tarybos Ministrų Komitetas taip pat paragino sudaryti palankesnes sąlygas veiksmingoms teisinės pagalbos galimybėms tiems, kuriems reikia finansinės paramos. Žr. Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1471(2005), Accelerated Asylum Procedures // Council of Europe Member States, p. 8.10.2. Prieiga per internetą: <<http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17387&lang=en>> [žiūrėta 2019-08-07]; Council of Europe, Committee of Ministers, “Recommendation No. R (93) 1 of the Committee of Ministers to Member States on effective access to the law and to justice for the very poor”. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/16804cf088>> [žiūrėta 2019-08-07]. Plačiau apie teisinės pagalbos prašytojų teisę į teisinę pagalbą ir valstybių praktiką bei jos trūkumus žr.: ECRE/ELENA Legal Note on Access to Legal Aid in Europe // European Council on Refugees and Exiles. November 2017. Prieiga per internetą: <<https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2017/11/Legal-Note-2.pdf>> [žiūrėta 2019-08-07].

¹⁵ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

¹⁶ Įdomu pastebėti, kad 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3290 (angl. *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*)), priešingai nei TPPTP, tiesiogiai teisės į teisinę pagalbą nemini. Visgi vėliau Jungtinių Tautų Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas mini teisę į teisinę pagalbą (pavyzdžiui, Bendrasis komentaras Nr. 23 (2016) dėl teisės į teisingas ir palankias darbo sąlygas; Bendrasis komentaras Nr. 7 dėl teisės į tinkamą būstą (Pakto 11.1 straipsnis): priverstinis iškeldinimas). Žr.: UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, 7 April 2016, E/C.12/GC/23. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/5550a0b14.html>> [žiūrėta 2019-08-07]. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *General Comment No. 7: The right to adequate housing (Art.11.1): forced evictions*, 20 May 1997, E/1998/22. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/47a70799d.html>> [žiūrėta 2019-08-07].

Ši TPPTP 14 straipsnio nuostata vėliau buvo detaliau aiškinta Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto (angl. *Human Rights Committee*). Šio komiteto 2007 m. paskelbtame Bendrajame komentare Nr. 32 toliau plėtojama teisė į teisinę pagalbą. Komentare nurodoma, kad „teisinės pagalbos prieinamumas ar jos nebuvimas dažnai lemia, ar asmuo gali naudotis procesu, ar dalyvauti procese prasmingai“. Anot Komiteto, TPPTP 14 straipsnyje aiškiai kalbama apie teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose užtikrinimą (3 dalies d punktas), „tačiau valstybės skatinamos teikti nemokamą teisinę pagalbą asmenims, neturintiems pakankamai lėšų už tai mokėti, ir kitais atvejais. Kai kuriais atvejais jos netgi gali būti įpareigos tos padaryti. Pavyzdžiui, kai nuteistas mirties bausme asmuo prašo baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu įvykdytų pažeidimų konstitucinės peržiūros, tačiau neturi pakankamai lėšų teisinės pagalbos išlaidoms padengti, kad galėtų pasinaudoti tokia teisinės gynybos priemone, valstybė privalo teikti teisinę pagalbą pagal 14 straipsnio 1 dalį aiškinant kartu su teise į veiksmingą teisinę gynybą, kaip numatyta Pakto 2 straipsnio 3 dalyje“. Bendrajame komentare Nr. 32 taip pat minima, kad teisinė pagalba turi būti veiksminga, teismai ir kitos institucijos neturi trukdyti advokatui veiksmingai teikti pagalbą, be to, advokatui turi būti sudaryta galimybė susitikti su klientu privačiai, ir advokatas turi laikytis profesinės etikos.

1980–2000 m. buvo priimta itin daug dokumentų, skirtų teisėms baudžiamajame procese įtvirtinti ir plėtoti¹⁷. Analizuojant šio laikotarpio dokumentus matyti, kad juose vis nuosekliau kartojama, kad teisinė pagalba tam tikrais atvejais turi būti nemokama bei kad asmuo turi būti informuotas apie teisinės pagalbos galimybę. Pavyzdžiui, 1990 m. Jungtinių Tautų patvirtinti „Pagrindiniai teisininkų vaidmens principai“¹⁸ teikia valstybėms rekomendacijas dėl tinkamo teisininkų vaidmens užtikrinimo. Dokumento 3 punktas skelbia, kad „vyriausybės užtikrina pakankamą finansavimą ir kitus išteklius teisinėms paslaugoms neturtingiesiems ir, prireikus, kitiems nepalankioje padėtyje esantiems asmenims“, o 5 punkte nurodoma, kad sulaikius asmenis, apribojus

¹⁷ 1980 m. Konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą (atkreiptinas dėmesys, kad ši konvencija skirta ne baudžiamosios teisės sričiai) jau ne tik mini teisinę pagalbą, bet skiria jai atskirą skyrių. Šio dokumento I skyrius skirtas išimtinai teisinei pagalbai. Konvencijoje taip pat reguliuojamas teisinės pagalbos prašymų perdavimas. Valstybės žinios, 2000-05-31, Nr. 44-1251 (angl. *Hague Convention of 25 October 1980 on International Access to Justice*).

¹⁸ Basic Principles on the Role of Lawyers. Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. Prieiga per internetą:

<<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>> [žiūrėta 2019-06-06].

laisvę ar pareiškus kaltinimus dėl nusikalstamos veikos, kompetentinga institucija nedelsdama turi informuoti tokius asmenis apie teisę į pasirinkto advokato pagalbą. Tarp šio laikotarpio dokumentų taip pat paminėtini 1984 m. Apsaugos priemonės, užtikrinančios asmenų, laukiančių mirties bausmės, teisių apsaugą (patvirtinta Ekonomikos ir socialinių reikalų tarybos rezoliucija 1984/50)¹⁹, 1988 m. Jungtinių Tautų principų, kuriais siekiama apsaugoti kalinamus asmenis, sąvadas (A/RES/43/173, priimtas 76-ame plenariniame posėdyje 1988 m. gruodžio 9 d.)²⁰, Jungtinių Tautų priimta Tarptautinė konvencija dėl visų migruojančių darbuotojų ir jų šeimos narių teisių apsaugos²¹ bei kiti dokumentai²².

Kita pastebima tendencija yra ta, kad XX a. paskutiniiais dešimtmečiais pirmą kartą pradėta reikalauti, kad teisinė pagalba turėtų būti ne tik neatlygintina, bet ir veiksminga. Jau minėtuose 1990 m. Jungtinių Tautų patvirtintuose „Pagrindiniuose teisininkų vaidmens principuose“²³ nurodoma, kad „asmenys,

¹⁹ Safeguards Guaranteeing Protection of the Rights of those Facing the Death Penalty (Approved by Economic and Social Council resolution 1984/50 of 25 May 1984). Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Safeguards_Guaranteeing_Protection_of_the_Rights_of_those_Facing_the_Death_Penalty.pdf> [žiūrėta 2019-06-06].

²⁰ Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment (UN General Assembly Resolution A/RES/43/173, adopted in 76th plenary meeting on 9 December 1988). Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>> [žiūrėta 2019-06-06].

²¹ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990, United Nations, Treaty Series, vol. 2220, p. 3; Doc. A/RES/45/158. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>> [žiūrėta 2019-06-06]. Lietuva nėra šios Konvencijos dalyvė.

²² Teisė į nemokamą teisinę pagalbą taip pat minima, pavyzdžiui, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977), 93 punktas (ankstesnė redakcija). Prieiga per internetą:

<https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf> [žiūrėta 2019-06-06]; Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment. United Nations General Assembly Resolution No. 43/173 of 9 December, 1988, 17 principas. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>> [žiūrėta 2019-06-06]; Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990, 6 principas. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>> [žiūrėta 2019-06-06].

²³ Basic Principles on the Role of Lawyers. Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. Prieiga per internetą:

neturintys advokato, visais atvejais, kai to reikalauja teisingumo interesas, turi teisę į advokatą, kuris turėtų tokios patirties ir kompetencijos, kuri būtų proporcinga nusikalstamos veikos, kuria šie asmenys kaltinami, pobūdžiui, kad galėtų teikti *veiksmingą* teisinę pagalbą ir ši pagalba turi būti nemokama, jei asmeniui trūksta lėšų už tokias paslaugas mokėti“ (6 punktas). Taigi teisinės pagalbos veiksmingumą šie principai sieja su advokato patirties ir kompetencijos atitiktimi nusikalstamos veikos, kuria asmuo kaltinamas, pobūdžiui. Taip pat reikalaujama, kad advokatai periodiškai mokytųsi, laikytųsi nediskriminavimo principo ir būtų gerbiami klientų interesai. Dokumente, be to, atkreipiamas dėmesys į valstybės pareigą užtikrinti, kad advokatai nepatirtų bauginimo ir netinkamo kišimosi ir kad galėtų nepriklausomai atlikti savo profesines funkcijas.

Šiame kontekste taip pat pabrėžtina, kad XX a. paskutiniame dešimtmetyje papildomas dėmesys taip pat imamas skirti vaiko teisėms, taip pat vaiko teisėms baudžiamajame procese. Teisinė pagalba minima 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos²⁴ 37 straipsnio d punkte nurodant, kad „kiekvienas vaikas, kuriam atimta laisvė, turėtų teisę tuoj pat gauti teisinę ir kitokią pagalbą“, o 40 straipsnio 2 dalies b(iii) punkte papildomai numatoma, kad kiekvienas vaikas, kuris laikomas pažeidusiu baudžiamuosius įstatymus arba kaltinamas jų pažeidimu, turi būti „neatidėliojant supažindinamas su <...> sprendimu, <...> dalyvaujant advokatui arba kitam atitinkamam asmeniui“. Šioje konvencijoje taip pat yra daugybė kitų nuostatų, kurios taip pat taikomos vaiko, susidūrusio su teisingumo sistema, padėčiai, įskaitant teisę į tai, kad būtų tinkamai atsižvelgiama į jo interesus, teisę dalyvauti procese, įskaitant dalyvavimą teismo posėdyje, teisę į apsaugą, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir kankinimo draudimas ir kt.

Nors 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje nėra tiesiogiai minima, kad teisinė pagalba turėtų būti teikiama nemokamai, tai buvo aiškiai plėtojama vėliau. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 10 (2007) „Dėl vaikų teisių nepilnamečių justicijoje“²⁵ jau konkrečiai įvardija nemokamą teisinę pagalbą. Komitetas taip pat rekomenduoja valstybėms dalyvėms, kiek tai įmanoma, teikti tinkamo lygio kvalifikuotą teisinę pagalbą, pavyzdžiui, paskirti ekspertus advokatus arba teisės specialistus. Galima ir kita tinkama pagalba (pavyzdžiui, socialiniai darbuotojai), tačiau toks asmuo turi turėti

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx> [žiūrėta 2019-06-06].

²⁴ Vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501 (angl. *United Nations Convention on the Rights of the Child* (UNCRC)).

²⁵ UN Committee on the Rights of the Child (CRC). General Comment N°10 (2007). Children's rights in juvenile justice (CRC/C/GC/10), 25 April 2007. Prieiga per internetą: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf> [žiūrėta 2019-08-07].

pakankamai žinių ir suprasti teisinius nepilnamečių justicijos proceso aspektus, taip pat mokėti dirbti su įstatymus pažeidusiais vaikais. Atkreiptinas dėmesys, kad nuo 2019 m. rudens šis dokumentas buvo pakeistas bendruoju komentaru Nr. 24²⁶. Jis aptariamas toliau šiame poskyryje.

Nepilnamečių teisė į teisinę pagalbą ir į jos teikimą nemokamai pabrėžiama ir 1985 m. Jungtinių Tautų minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklėse (Pekino taisyklės)²⁷. Dokumento 15.1. punkte skelbiama, kad „proceso metu nepilnametis turi teisę būti atstovaujamas patarėjo teisės klausimais arba kreiptis dėl nemokamos teisinės pagalbos, jei šalyje yra numatyta tokia pagalba“. Kiek vėliau, 1990 m. Jungtinių Tautų priimtose Nepilnamečių, kurių laisvė apribota, gynimo taisyklėse (Havanos taisyklės)²⁸, dar konkrečiau nurodoma, kad nepilnamečiai turėtų „turėti teisę į teisinę konsultaciją ir nemokamą teisinę pagalbą, jeigu tai įmanoma, bei reguliariai bendrauti su savo teisės patarėjais užtikrinant tokio bendravimo privatumą ir konfidencialumą“ (18 punkto a dalis). Dokumente taip pat teigiama, kad nepilnamečių sulaikymo vietoje, priimant nepilnamečius, „visiems nepilnamečiams būtina duoti sulaikymo įstaigos vidaus taisyklių kopiją ir jų teisių ir pareigų aprašymą jiems suprantama kalba, taip pat kompetentingų priimti skundus valdžios institucijų ir teisinės paslaugas teikiančių valstybinių ar privačių agentūrų ir organizacijų adresus“²⁹.

²⁶ UN Committee on the Rights of the Child (CRC). General Comment n°24 (2019). Children's rights in the child justice system (CRC/C/GC/24), 18 September 2019. Prieiga per internetą: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2f5F0vEnG3QGKUXFivhToQffGxYjV05tUAIgpOwHQJsFPdJXCiixFSrDRw ow8HeKLLh8cgOw1SN6vJ%2bf0RPR9UMtGkA4> [žiūrėta 2020-03-04].

²⁷ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules). Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf> [žiūrėta 2019-08-07].

²⁸ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (The Havana Rules). Adopted by UN General Assembly Resolution A/RES/45/113 adopted in 68th plenary meeting on 14 December 1990. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm> [žiūrėta 2019-06-06].

²⁹ Kiek vėliau, 2005 m. Jungtinių Tautų gairės dėl teisingumo bylose, kai yra nukentėjusių vaikų ir vaikų nusikaltimo liudytojų (ECOSOC Res 2005/20), vėlgi nemažai dėmesio skiria teisinės pagalbos vaikams teikimui – šiuo atveju vaikams aukoms ir liudytojams. Gairių 19 punkte teigiama, kad „vaikai aukos ir liudytojai, jų tėvai ar globėjai ir teisėti atstovai nuo jų pirmojo kontakto su teisingumo procesu ir per šį procesą turėtų būti nedelsiant ir tinkamai informuojami, kiek tai įmanoma ir tinkama, apie „teisinių ar kitokių konsultacijų ar atstovavimo, kompensacijos ir neatidėliotinos finansinės paramos prieinamumą“. Be to, 22 punkte teigiama, kad „vaikai aukos ir liudytojai bei, jei reikia, jų šeimos nariai turėtų turėti galimybę gauti pagalbą, kurią teikia specialistai, gavę atitinkamą mokymą <...>. Tai gali būti pagalbos ir paramos paslaugos, tokios kaip finansinės, teisinės, konsultavimo, <...> ir kitos paslaugos, būtinos vaiko reintegracijai. Žr. Guidelines on Justice Matters Involving Child Victims and Witnesses (adopted by ECOSOC

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 24 (2019) daugiausia dėmesio skiria vaikams, kurie yra įtariamieji, kaltinamieji ar nuteistieji baudžiamosiose bylose. Šis dokumentas numato vaiko teisę gauti „teisinę ar kitokią tinkamą pagalbą nuo pat proceso pradžios, rengiant gynybą ir ginantis iki tol, kol bus išnaudotos visos apeliacijos ir peržiūrų galimybės“ (49 punktą). Komitetas žengia toliau nei 2007 m. Bendrajame komentare, rekomenduodamas valstybėms suteikti nemokamą veiksmingą teisinį atstovavimą visiems vaikams, kuriems yra iškeltos baudžiamosios bylos teisminėse, administracinėse ar kitose valdžios institucijose. Teigiama, kad vaikams neturėtų būti leista atsisakyti teisinio atstovavimo, nebent sprendimas atsisakyti priimamas savanoriškai ir nešališkai teisminei institucijai prižiūrint.

Žvelgiant į bendras tendencijas daugiau dėmesio skirti teisinės pagalbos kokybei, šiame dokumente jau rasime rekomendacijų dėl priemonių, galinčių pagelbėti didinant teikiamos teisinės pagalbos vaikams efektyvumą, itin daug dėmesio skiriama mokymų poreikiui, teisinės pagalbos teikėjų specializacijai bei orientacijai į specifinę vaiko padėtį. Dėl teisinės pagalbos teikėjų specializacijos Komitetas nurodo, kad „visapusiškai vaiko teisingumo sistemai reikalingi <...> specializuoti gynėjai ar kiti atstovai, teikiantys teisinę ar kitokią tinkamą pagalbą vaikui“ (106 punktą).

Komitetas taip pat detalizuoja teiginį apie teisinės pagalbos specialistų mokymą: „Nuolatinis ir sistemingas vaikų teisingumo sistemos specialistų mokymas yra būtinas, kad būtų užtikrintos šios garantijos [teisės į teisingą teismą garantijos]. Tokie specialistai turėtų galėti dirbti tarpdisciplininėse komandose ir būti gerai informuoti apie fizinę, psichologinę, psichinę ir socialinę vaikų ir paauglių raidą, taip pat apie specialius labiausiai marginalizuotų vaikų poreikius“ (39 punktą). Bendrajame komentare taip pat teigiama, kad svarbu, jog visi dalyvaujantys specialistai gautų atitinkamus multidisciplininius mokymus apie EŽTK turinį ir prasmę. Mokymai turėtų būti sistemingi ir tęstiniai ir neturėtų apsiriboti vien informacija apie atitinkamas nacionalines ir tarptautines teises nuostatas. Juose turėtų būti įtraukta informacija iš įvairių sričių, *inter alia*, apie socialines ir kitas nusikalstamumo priežastis, socialinį ir psichologinį vaikų vystymąsi, įskaitant dabartinius neuromokslų rezultatus, skirtumus, kurie gali lemti tam tikrų marginalizuotų grupių (tokių kaip mažumoms ar čiabuviams priklausantys vaikai) diskriminaciją, jaunų žmonių kultūrą ir tendencijas ir kita. Taip pat siūloma apsvastyti galimą naujų technologijų, tokių kaip dalyvavimas teisme

Resolution 2005/20). Prieiga per internetą:
<<http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf>> [žiūrėta 2019-06-07].

nuotoliniu būdu, naudojimą, kartu atkreipiant dėmesį ir į technologijų keliamas rizikas, pavyzdžiui, DNR profiliavimą.

1.1.2. XXI amžius: teisinės pagalbos kokybės linkme

Nors jau nuo XX a. pabaigos Jungtinių Tautų dokumentuose minima *veiksminga* teisinė pagalba (pavyzdžiui, 1990 m. „Pagrindiniai advokatų vaidmens principai“ mini veiksmingą nemokamą teisinę pagalbą asmenims, kurie neturi pakankamai pajamų susimokėti už tokias paslaugas), vis dėlto ilgą laiką nebuvo išsamiau paaiškinta, kaip derėtų suprasti šį bendro pobūdžio reikalavimą. Tik XXI a., įtvirtinus teisę į teisinę pagalbą ir šiai tapus visuotinai pripažįstama, tarptautiniu lygiu pradedami formuluoti bendri minimalūs teisinės pagalbos standartai.

Svarbiausias Jungtinių Tautų (toliau ir – JT, JTO) dokumentas šioje srityje – „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“³⁰, kurį Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė 2012 m. gruodžio 20 dieną (toliau – 2012 m. JT principai ir gairės; 2012 m. Jungtinių Tautų principai ir gairės). Svarbu paminėti, kad tai pirmas tokio pobūdžio tarptautinis dokumentas, skirtas vien tik teisinei pagalbai ir kviečiantis visas JT valstybes užtikrinti tinkamą teisinės pagalbos sistemos funkcionavimą.

Parengtas remiantis tarptautiniais standartais ir pripažinta gerąja patirtimi, šis dokumentas siekia valstybėms pateikti gaires apie pagrindinius principus, kuriais turėtų būti grindžiama teisinė pagalba baudžiamojoje teisingumo sistemoje, ir apibrėžti konkrečius elementus, reikalingus veiksmingai ir tvariai teisinės pagalbos sistemai. Iš esmės dokumente įvardijami efektyvios ir veiksmingos teisinės pagalbos teisiniai, administraciniai ir finansiniai pagrindai.

2012 m. Jungtinių Tautų principai ir gairės nustato visuotinius teisinės pagalbos standartus ir ragina valstybes nares „kiek įmanoma labiau“ įtvirtinti, stiprinti ir plėtoti teisinę pagalbą. Teisinės pagalbos samprata dokumente plečiamia lyginant su ankstesniais Jungtinių Tautų dokumentais, ji apima ne tik teises konsultacijas, pagalbą ir teisinį atstovavimą, bet ir teisinį švietimą, prieigą prie teisinės informacijos bei kitas paslaugas, kurios teikiamos asmenims naudojant alternatyvius ginčų sprendimo mechanizmus ir atkuriamojo teisingumo

³⁰ Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemoje prieinamumo, patvirtinti 2012 m. gruodžio mėn. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 67/187.UN. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf> [žiūrėta 2019-06-07].

procesus (8 punktas). Teisinė pagalba numatoma sulaikytiems, areštuotiems, įkalintiems, įtariamiesiems, kaltinamiems asmenims, taip pat ir nusikaltimų aukoms (4 principas, 7 gairė) bei liudininkams (5 principas, 8 gairė) baudžiamajame procese.

Atkreiptinas dėmesys, kad 2012 m. Jungtinių Tautų principai ir gairės numato, kad teisinė pagalba turėtų būti „nemokama tiems, kurie neturi pakankamai lėšų arba kai to reikalauja teisingumo interesai“ (8 punktas). Palyginimui, TPPTP nurodo, kad teisinė pagalba turi būti teikiama, „kai teisingumo interesai to reikalauja, ir kiekvienu atveju nemokamai, kai jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui apmokėti“. Taigi 2012 m. Jungtinių Tautų principai ir gairės plėtoja teisę į teisinę pagalbą ir atspindi „teisingumo interesų“ sąvokos raidą.

2012 m. JT principai ir gairės neapibrėžia teisinės pagalbos paslaugų kokybės, tačiau teigia, kad teisinė pagalba turi būti prieinama, veiksminga, nuosekli ir patikima, o vyriausybės turėtų stengtis nuolat gerinti teisinės pagalbos paslaugų kokybę. Dokumente taip pat akcentuojama, kad valstybės turi įgyvendinti mechanizmus, kuriais užtikrinama, kad visi teisinės pagalbos teikėjai turėtų reikalingą išsilavinimą, mokymus, įgūdžius ir patirtį, kurie atitiktų jų darbo pobūdį, bylų, su kuriomis dirba, sudėtingumą ir tokių pažeidžiamų socialinių grupių kaip moterys, vaikai ir asmenys su specialiaisiais poreikiais teises ir interesus (13 principas).

Kalbant apie pažeidžiamas grupes, 11 principas ir 10 gairė skirtos teisei pagalbai vaikams. 11 principu nurodoma, kad priimant visus teisinės pagalbos sprendimus, turinčius įtakos vaikams, pirmiausia turėtų būti atsižvelgiama į vaiko interesus. Teisinė pagalba, teikiama vaikams, turėtų būti laikoma prioritetu, ji turėtų būti teikiama atsižvelgiant į vaiko interesus, turėtų būti prieinama, tinkama vaiko amžiui, įvairiapusė, veiksminga ir reaguojanti į specifinius vaikų teisinius ir socialinius poreikius. 10 gairėje rekomenduojama, kad valstybės turėtų užtikrinti specialias priemones vaikams, siekdamas skatinti veiksmingą vaikų teisę kreiptis į teismą ir užkirsti kelią stigmatizavimui ir kitam neigiamam poveikiui, atsirandančiam dėl jų dalyvavimo baudžiamojo teisingumo sistemoje, kartu pateikiant sąrašą priemonių, padėsiančių pasiekti šio tikslo. Atskiras dėmesys skiriamas ir moterims (9 principas) bei grupėms su specialiaisiais poreikiais (10 principas).

2012 m. JT principai ir gairės nemažai dėmesio skiria teisinės pagalbos kokybės užtikrinimui ir jos vertinimui. Dokumente valstybėms narėms rekomenduojama įdiegti šias teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo priemones:

- asmenų, teikiančių teisinę pagalbą, akreditacijos kriterijus (15 gairė);
- kokybės standartus teisinės pagalbos teikėjams (16 ir 14 gairės);

- mokymus ir priežiūrą, kurią vykdo kvalifikuoti advokatai (14 gairė);
- nuolatinės stebėsenos ir vertinimo priemonės, siekiant įvertinti ir nuolat gerinti advokatų ir advokatų padėjėjų teikiamos teisinės pagalbos kokybę (16 ir 14 gairės);
- vertinimo priemonės, kuriomis sistemai vertinamas teisinės pagalbos teikimas, nuolat siekiant ją tobulinti (17 gairė);
- teisinės pagalbos institucijos sukūrimas, kuri administruotų, koordinuotų ir prižiūrėtų teisinės pagalbos paslaugas bei jų kokybę (11 gairė).

Vertėtų pažymėti ir tai, kad JT, ypač Jungtinių Tautų Narkotikų kontrolės ir nusikalstamumo prevencijos biuras (angl. *United Nations Office on Drugs and Crime*, UNODC), kuris yra JT nusikalstamumo prevencijos ir baudžiamojo teisingumo standartų ir normų sergėtojas, pastaraisiais metais sukūrė nemažai priemonių, skirtų padėti praktiškai įgyvendinti teisinės pagalbos reformą, įskaitant: (1) Teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemose pavyzdinį įstatymą³¹, padedantį valstybėms kurti naujus teisės aktus arba peržiūrėti esamus teisinės pagalbos teisės aktus; (2) Visuotinį teisinės pagalbos tyrimą³², kuriame pateikiama teisinės pagalbos padėties visame pasaulyje apžvalga; (3) UNODC vadovą „Ankstyva prieiga prie teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo procesuose: vadovas politikos formuotojams ir specialistams“³³, (4) UNODC „Teisinės pagalbos paslaugų kokybės užtikrinimo baudžiamojo teisingumo procesuose vadovą“³⁴. Pastarasis dokumentas bus plačiau aptartas tolesniame poskyryje.

³¹ Model Law on Legal Aid in Criminal Justice Systems with Commentaries. UNODC, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].

³² Global Study on Legal Aid, UNODC, 2016. Prieiga per internetą: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/access_to_justiceandruleoflaw/global-study-on-legal-aid.html> [žiūrėta 2019-06-10].

³³ Early access to legal aid in criminal justice processes: a handbook for policymakers and practitioners. UNODC, 2014. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/eBook-early_access_to_legal_aid.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].

³⁴ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes. Practical Guidance and Promising Practices. UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].

1.1.3. Pastarieji metai – teisinės pagalbos kokybė tarptautinės bendruomenės dėmesio centre

2012 m. Jungtinių Tautų principai ir gairės buvo „lūžinis“ dokumentas, aiškiai įtvirtinęs naują kryptį teisinės pagalbos srityje: 2012 m. priėmus Jungtinių Tautų principus ir gaires išryškėja labai aiškus tarptautinės bendruomenės susitelkimas į siekį tobulinti teisinės pagalbos prieinamumą ir ypač jos kokybę. Tai akivaizdžiai patvirtina trijų tarptautinių Jungtinių Tautų organizuotų konferencijų „Teisinės pagalbos prieinamumas baudžiamojo teisingumo sistemose“ (angl. *International Conference on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*) išsakytos mintys³⁵ ir rezultatai. Šios konferencijos buvo skirtos aptarti veiksmingas strategijas, kurios padėtų pagerinti teisingumo prieinamumą baudžiamojo teisingumo sistemose, atsižvelgiant į 2012 m. Jungtinių Tautų principus ir gaires.

Pirmoji tarptautinė konferencija „Teisinės pagalbos prieinamumas baudžiamojo teisingumo sistemose“ vyko 2014 m. Johannesburge, Pietų Afrikoje. Konferencijoje dalyvavo daugiau kaip 250 dalyvių iš 67 šalių (teisingumo ministerijų, teismų, advokatų asociacijų, teisinės pagalbos tarnybų atstovai, tiesioginiai teisinių paslaugų teikėjai, teisinės pagalbos ekspertai, pilietinės visuomenės atstovai). Kaip konferencijos baigiamasis dokumentas buvo priimta Johannesburgo deklaracija dėl Jungtinių Tautų „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principų ir gairių“ įgyvendinimo³⁶.

Deklaracijoje valstybės raginamos galutinai įgyvendinti 2012 m. JT principus ir gaires bei nuostatas, susijusias su teisine pagalba, numatytas tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose. Kreipiamasi ir į teisinės pagalbos teikėjus, kurie kviečiami toliau teikti reikšmingas (angl. *meaningful*) teisinės pagalbos paslaugas žmonėms, kurie kitaip negalėtų gauti teisingumo, tinkamai stebint ir vertinant visų teisinių paslaugų kokybę.

³⁵ Konferencijos pranešimai pasiekiami internetu:

<<https://www.youtube.com/channel/UCQ1YGyDj2ydQJgIh5al85SA>> [žiūrėta 2019-06-10].

³⁶ Johannesburg Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Prieiga per internetą:

<https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/2014_Johannesburg_Declaration_on_Implementation_of_UNPGLA.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].

Po dvejų metų, 2016 m., Buenos Airėse (Argentinoje) vyko antroji tarptautinė konferencija „Teisinės pagalbos prieinamumas baudžiamojo teisingumo sistemose“, organizuota analogiškai kaip ir pirmoji. Ši konferencija taip pat užbaigta priimant deklaraciją – vadinamąją Buenos Airių deklaraciją dėl Jungtinių Tautų „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principų ir gairių“ įgyvendinimo³⁷.

Buenos Airių deklaracija išsamesnė nei jos pirmtakė Johanesburgo deklaracija ir joje daugiau dėmesio skiriama teisinės pagalbos kokybei. Deklaracijoje pabrėžiama veiksmingos prieigos prie teisinės pagalbos svarba, valstybės skatinamos užtikrinti, kad teisinės pagalbos paslaugų teikėjai būtų nepriklausomi ir turėtų reikiamą kvalifikaciją, mokymus ir patirtį, kad būtų teikiamos kokybiškos teisinės pagalbos paslaugos, pagrįstos tvirtu profesinių elgesio kodeksų ir etinių pareigų supratimu, kliento interesais. Deklaracijos II punkte visi teisinės pagalbos teikėjai, vyriausybiniai ir nevyriausybiniai, kviečiami plėtoti ir palaikyti kokybišką, veiksmingą, į klientus orientuotą, nepriklausomą ir visapusišką teisinę pagalbą visiems asmenims be diskriminacijos ir skatinti kokybę per mokymą bei dalijimąsi informacija. Taip pat kviečiama užtikrinti prasmingą prieigą prie teisinės pagalbos grupėms, kurioms daromas didelis poveikis arba kurios yra diskriminuojamos dėl tokių priežasčių kaip rasė, odos spalva, religija, nacionalinė kilmė, lytis ir bet kuris kitas statusas, ir užtikrinti kokybišką atstovavimą, turint specialių žinių grupėms su specialiaisiais poreikiais, įskaitant vaikus, asmenims su negalia, seksualinio smurto ir smurto lyties pagrindu aukoms, pabėgėliams ir perkeltiems asmenims. Norint tai įgyvendinti, prašoma, kad teisinės pagalbos paslaugų teikėjai bendradarbiautų tarpusavyje ir su kitomis valstybės agentūromis bei pilietine visuomene, kad būtų lengviau naudotis kitomis (susijusiomis) paslaugomis.

Dar toliau žengiama 2018 m. priimtoje Tbilisio deklaracijoje dėl Jungtinių Tautų „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principų ir

³⁷ The Buenos Aires Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Buenos_Aires_Declaration_English.pdf> [2019-06-10].

gairių“ įgyvendinimo³⁸, kuri kilo iš trečiosios tarptautinės konferencijos „Teisinės pagalbos prieinamumas baudžiamojo teisingumo sistemose“. Ši konferencija buvo gausiausia – joje dalyvavo daugiau kaip 270 dalyvių iš daugiau nei 60 šalių. Konferencijoje daugiausia dėmesio skirta pasauliniams iššūkiams užtikrinant galimybę gauti kokybišką teisinę pagalbą neturtingiesiems ir pažeidžiamiesiems asmenims, ypač baudžiamojo teisingumo sistemose³⁹.

Tbilisio deklaracijoje teigiama, kad kiek įmanoma kokybiškesnių, veiksmingų teisinės pagalbos paslaugų teikimas (nedelsiant visuose baudžiamojo teisingumo proceso etapuose) yra būtinas siekiant užtikrinti pagrindinę teisę į teisingą bylos nagrinėjimą bei pagerinti baudžiamosios teisenos sistemų veikimą visame pasaulyje ir mažinti pernelyg didelį sulaikymą ir įkalinimą. Deklaracijoje pripažįstama, kad būtina skubiai pagerinti teisinės pagalbos paslaugų kokybę siekiant, kad teisinės pagalbos paslaugos būtų pakankamai kokybiškos, kad būtų galima tinkamai užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą ir apsaugoti įtariamųjų, kaltinamųjų ar nusikaltimų aukų pagrindines teises. Taip pat nurodoma, kad valstybės turėtų skirti pakankamą finansavimą, kad būtų užtikrinta veiksminga teisinės pagalbos sistema, teikianti kokybiškas teisinės pagalbos paslaugas. Konferencijos dalyviai pripažino, kad teisinės pagalbos sistemos turėtų institucionalizuoti kokybės priemones, taip pat reikia turėti išorės priežiūros mechanizmus, kad būtų galima įvertinti teisinės pagalbos institucijų, organizacijų ir paslaugų teikėjų paslaugas ir veikimą.

Deklaracijoje organizacijos, teikiančios, prižiūrinčios ir administruojančios teisinės pagalbos paslaugas, raginamos plėtoti ir įgyvendinti aiškius veiklos standartus ir gaires, nustatančias minimalią veiklą, reikalingą kokybiškos teisinės pagalbos paslaugoms teikti tiek bylos nagrinėjimo metu, tiek už jos ribų, tiek ikiteisminiu, teisiniu ir vėlesniais etapais. Taip pat skatinama sukurti veiksmingus stebėsenos ir vertinimo mechanizmus, kurie užtikrintų teisinės pagalbos paslaugų

³⁸ The Tbilisi Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems and Progress on ‘Access to Justice for All’ of the 2030 Agenda on Sustainable Development. Prieiga per internetą: <http://www.legalaid.ge/files/2018-11/Tbilisi%20Declaration%20-%20Adopted%20FINAL_5bffc9c0f3b78.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].

³⁹ Konferencijos medžiaga, įskaitant pranešimus, pasiekiamas: <<http://ilac2018.ge>> [žiūrėta 2019-06-10].

kokybę; numatyti ir įgyvendinti būtiną švietimą, mokymą ir specializaciją, reikalingą teikti kokybiškas teisinės pagalbos paslaugas.

Tbilisio deklaracijoje taip pat siūloma imtis tam tikrų veiksmų. Be kita ko, joje siūloma skatinti ir padėti valstybinėms, vyriausybinėms ir nevyriausybinėms organizacijoms, teikiančioms teisinės pagalbos paslaugas, sukurti aiškų supratimą ir gaires bei standartus kokybiškos teisinės pagalbos paslaugų teikimui, skatinti priimti kokybės kontrolės mechanizmus, kurie užtikrintų tinkamas, veiksmingas ir greitas (nedelsiant) teisinės pagalbos paslaugas (Veiksmas A).

Be šių tarptautinių konferencijų deklaracijų, iš naujusių šaltinių, kuriuose analizuojama teisinės pagalbos kokybė ir pateikiamos rekomendacijos jai tobulinti, paminėtinas UNODC „Teisinės pagalbos paslaugų kokybės užtikrinimo baudžiamojo teisingumo procesuose vadovas: praktiniai patarimai ir gerosios praktikos“⁴⁰, paskelbtas 2019 m. Šis aiškinamasis vadovas skirtas aptarti kai kuriuos svarbiausius klausimus, su kuriais susiduria politikos kūrėjai ir praktikai, siekiantys pagerinti teisinės pagalbos paslaugų kokybę baudžiamojo teisingumo procesuose. Vadove apžvelgiama teisės į teisinę pagalbą samprata, skirtingi teisinės pagalbos teikimo modeliai pasaulio valstybėse, pateikiama praktinių patarimų ir pavyzdžių, kaip užtikrinti teisinės pagalbos kokybę nacionalinėse sistemose. Dokumente taip pat pateikiama patarimų ir dėl individualiems teisinės pagalbos teikėjams keltinų reikalavimų, jų gebėjimų tobulinimo bei teikiamos teisinės pagalbos priežiūros ir kontrolės.

1 LENTELĖ. Jungtinių Tautų Organizacijos dokumentuose numatyti reikalavimai teisinės pagalbos teikimui

Data	Dokumentas	Numatomi reikalavimai dėl teisinės pagalbos	Reikalavimai teisinės pagalbos kokybei
Tarptautiniai dokumentai			
1948	Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimta ir	Tai pirmasis tarptautinis dokumentas, kuriame skelbiama, kad „visi žmonės yra lygūs įstatymui“ (7 str.) ir turi teisę į teisingą teismą („kiekvienas turi visiškai lygią teisę, kad, nustatant jo teises ir pareigas ir jam pareiškus baudžiamąjį kaltinimą, jo	Nėra.

⁴⁰ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes. Practical Guidance and Promising Practices. UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].

	paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III) ⁴¹	bylą teisingai ir viešai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas“; 10 str.). Teisinė pagalba šiame dokumente tiesiogiai neminama.	
1951	Konvencija dėl pabėgėlių statuso (priimta 1951 m. liepos 28 d. Jungtinių Tautų Organizacijos įgaliotųjų atstovų konferencijos dėl pabėgėlių ir pilietybės neturinčių asmenų statuso, sušauktos pagal 1950 m. gruodžio 14 d. Generalinės Asamblėjos 429 (V) rezoliuciją) ⁴²	Numato, kad „kiekvienas pabėgėlis Susitariančiojoje valstybėje, kurioje yra jo nuolatinė gyvenamoji vieta, turi tokią pat teisę kaip ir jos piliečiai kreiptis į teismą, įskaitant teisinę pagalbą ir atleidimą nuo teismo išlaidų (<i>cautio judicatum solvi</i>)“ (16 str.).	Nėra.
1966	Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (TPPTP) ⁴³	Pabrėžia valstybių pareigą užtikrinti priemones pažeistoms teisėms ginti (kad teisę į „teisinę gynybą nustatytų valstybės teisinėje sistemoje numatytos kompetentingos teisminės, administracinės ar įstatymų leidžiamosios institucijos arba kitos kompetentingos institucijos“, 2 str.). Numato, kad kiekvienas asmuo, nagrinėjant bet kurį jam pareikštą kaltinimą, visiškos lygybės sąlygomis turi teisę „turėti paskirtą jam gynėją kiekvienu atveju, kai teisingumo interesai to reikalauja, ir kiekvienu atveju nemokamai, kai jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui užmokėti“ (14 str. 3 d. d) p.). Taip pat minima pareiga informuoti apie teisę turėti gynėją („kad jis būtų teisiamas jam dalyvaujant ir galėtų gintis pats arba padedamas savo pasirinkto gynėjo; jeigu jis neturi gynėjo, jis turi būti informuotas apie teisę turėti gynėją; 14 str. 3 d. d) p.).	Nėra. Tačiau tiesiogiai minima nemokama teisinė pagalba baudžiamosiose bylose, o Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto Bendrasis komentaras mini teisinę pagalbą ir kitose bylose.

⁴¹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497 (angl. *Universal Declaration of Human Rights* (UDHR)). Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.181EDAC3A371>>.

⁴² Konvencija dėl pabėgėlių statuso // Valstybės žinios, 1997-02-07, Nr. 12-227 (angl. *Convention relating to the Status of Refugees*). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.32581>>.

⁴³ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>>.

		Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (angl. <i>Human Rights Committee</i>) savo 2007 m. paskelbtame Bendrajame komentare Nr. 32 ⁴⁴ toliau plėtojo teisę į teisinę pagalbą. Jis nurodė, kad „teisinės pagalbos prieinamumas ar jos nebuvimas dažnai lemia, ar asmuo gali naudotis procesu, ar dalyvauti procese prasmingai“. TPPTP 14 straipsnyje aiškiai kalbama apie teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose užtikrinimą (3 dalies d punktas), „tačiau valstybės skatinamos teikti nemokamą teisinę pagalbą asmenims, neturintiems pakankamai lėšų už tai mokėti, ir kitais atvejais. Kai kuriais atvejais jos netgi gali būti įpareigosios tai padaryti. Pavyzdžiui, kai nuteistas mirties bausme asmuo prašo baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu įvykdytų pažeidimų konstitucinės peržiūros, tačiau neturi pakankamai lėšų teisinės pagalbos išlaidoms padengti, kad galėtų pasinaudoti tokia teisinės gynybos priemone, valstybė privalo teikti teisinę pagalbą pagal 14 straipsnio 1 dalį aiškinant kartu su teise į veiksmingą teisinę gynybą, kaip numatyta Pakto 2 straipsnio 3 dalyje“.	
1966	Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas ⁴⁵	Tiesiogiai teisės į teisinę pagalbą nemini. Visgi vėliau Jungtinių Tautų Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas mini teisę į teisinę pagalbą (pavyzdžiui, Bendrasis komentaras Nr. 23 (2016) dėl teisės į teisingas ir palankias darbo sąlygas ⁴⁶ ; Bendrasis komentaras Nr. 7 dėl teisės į tinkamą būstą (Pakto 11.1 straipsnis): priverstinis iškeldinimas ⁴⁷).	Nėra.
1979	Jungtinių Tautų konvencija dėl visų	Šis tarptautinis dokumentas skirtas vyrų bei moterų lygiateisiškumui įtvirtinti.	Nėra.

⁴⁴ UN Human Rights Committee (HRC), General comment no. 32, Article 14, Right to equality before courts and tribunals and to fair trial, 23 August 2007, CCPR/C/GC/32. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/478b2b2f2.html>> [žiūrėta 2019-03-19].

⁴⁵ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3290 (angl. *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174850>>.

⁴⁶ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 7 April 2016, E/C.12/GC/23. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/5550a0b14.html>> [žiūrėta 2019-03-19].

⁴⁷ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 7: The right to adequate housing (Art.11.1): forced evictions, 20 May 1997, E/1998/22. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/47a70799d.html>> [žiūrėta 2019-03-19].

	<p>formų diskriminacijos panaikinimo moterims⁴⁸</p>	<p>Kalbėdamas apie teisinę gynybą, dokumentas nurodo, kad valstybės dalyvės įsipareigoja „vesti teisinę moterų teisių apsaugą lygiomis su vyrais sąlygomis ir per kompetentingus nacionalinius teismus ir kitas valstybines įstaigas garantuoti veiksmingą moterų apsaugą nuo bet kokios diskriminacijos“ (2 str. c) p.).</p> <p>Plėtodamas šią nuostatą, 2015 m. Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW) paskelbė Bendrąją rekomendaciją Nr. 33 „Dėl moterų teisės kreiptis į teismą“⁴⁹. Šiame dokumente teisinė pagalba paminėta kelis kartus. Komitetas teigia, kad esminis elementas užtikrinant, kad teisingumo sistemos būtų ekonomiškai prieinamos moterims, yra nemokamos arba nebrangios teisinės pagalbos teikimas, konsultavimas ir atstovavimas teisiniuose ir kvaziteisiniuose procesuose visose teisės srityse. Komitetas rekomenduoja panaikinti ekonomines kliūtis teisingumui, <i>inter alia</i>, teikiant teisinę pagalbą, bei institucionalizuoti teisinės pagalbos sistemas. Komitetas taip pat siūlo informuoti moteris apie jų teisę gauti paramą, teisinę pagalbą ir pan.</p>	
1980	<p>Konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą⁵⁰</p>	<p>Šio dokumento I skyrius yra skirtas teisei pagalbai. 1 straipsnyje nurodoma, kad „bet kurios Susitariančiosios valstybės piliečiai ir bet kurioje Susitariančiojoje valstybėje turintys įprastinę gyvenamąją vietą asmenys kiekvienoje Susitariančiojoje valstybėje turi teisę gauti teisinę pagalbą nagrinėjant civilines ir komercines bylas teisme tokiomis pačiomis sąlygomis, lyg jie būtų tos valstybės piliečiai ir nuolat joje gyventų“. Konvencijoje taip pat reguliuojamas teisinės pagalbos prašymų perdavimas.</p>	Nėra.

⁴⁸ Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims // Valstybės žinios, 1996-03-08, Nr. 21-549 (angl. *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women (CEDAW)*). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.25227?jfwid=rivwzypvg>>.

⁴⁹ Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. General recommendation No. 33, sixty-first session, 2015. On women's access to justice. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/recommendations.aspx>>.

⁵⁰ Konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą // Valstybės žinios, 2000-05-31, Nr. 44-1251 (angl. *Hague Convention of 25 October 1980 on International Access to Justice*). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.95901>>.

		Taip pat žr.: 1977 m. Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo ⁵¹ .	
1984	Apsaugos priemonės, užtikrinančios asmenų, laukiančių mirties bausmės, teisių apsaugą (patvirtinta Ekonomikos ir socialinių reikalų tarybos rezoliucija 1984/50) ⁵²	Šio dokumento 5 punkte pabrėžiama kiekvieno asmens, kuris įtariamas ar kaltinamas nusikaltimu, už kurį gali būti skiriama mirties bausmė, teisė į adekvačią teisinę pagalbą visose proceso stadijose.	Nėra, bet minima „tinkama“ teisinė pagalba.
1985	1985 m. Jungtinių Tautų minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės (Pekino taisyklės) ⁵³	Dokumento 15.1. punkte skelbiama, kad „proceso metu nepilnamečiai turi teisę būti atstovaujamas patarėjo teisės klausimais arba kreiptis dėl nemokamos teisinės pagalbos, jei šalyje yra numatyta tokia pagalba“.	Nėra.
1988	Jungtinių Tautų principų, kuriais siekiama apsaugoti kalinamus asmenis, sąvadas (A/RES/43/173, priimtas 76-ame plenariniame posėdyje 1988 m. gruodžio 9 d.) ⁵⁴	Pripažįstama teisė į teisinę pagalbą asmenims, kuriems atimta laisvė. 17 principas numato: „1. Sulaikytas asmuo turi teisę gauti teisininko pagalbą. Apie šią teisę kompetentinga institucija jį nedelsdama informuoja po to, kai asmuo suimamas; jam turi būti suteiktos pagrįstos priemonės šiai teisei įgyvendinti. 2. Jei sulaikytas asmuo neturi savo pasirinkto teisininko, jis turi teisę, kad visais atvejais, kai to reikalauja teisingumo interesai, teisininką jam paskirtų teisminės ar kitos institucijos, bei kad tai	Nėra.

⁵¹ Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo // Valstybės žinios, 1996-02-28, Nr. 18-459 (angl. *Agreement on the Transmission of Legal Aid Applications, adopted within the framework of the Council of Europe*). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.153727>>.

⁵² Safeguards Guaranteeing Protection of the Rights of those Facing the Death Penalty (Approved by Economic and Social Council resolution 1984/50 of 25 May 1984). Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/DeathPenalty.aspx>>.

⁵³ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules). Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>> [žiūrėta 2019-06-07].

⁵⁴ Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment (UN General Assembly Resolution A/RES/43/173, adopted in 76th plenary meeting on 9 December 1988). Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>>.

		būtų nemokama, jei jis neturi pakankamai lėšų mokėti.“	
1989	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (priimta Generalinės Asamblėjos 44/25 rezoliucija pagal Trečiojo komiteto pranešimą (A/44/736 ir Corr. 1)⁵⁵	<p>Pagrindinis šio dokumento objektas – vaiko teisės. Jame, be kita ko, numatoma, kad kiekvienam vaikui, kuris laikomas pažeidusiu baudžiamuosius įstatymus arba kaltinamas jų pažeidimu, turėtų būti „suteikiama greita ir tiesioginė informacija apie jam išskeltus kaltinimus, o prireikus, per tėvus ar teisėtus globėjus, ir teisinė bei kitokia pagalba, kuri jam reikalinga rengiantis gintis ar ginantis“ (40 straipsnis). Tačiau nei Konvencija, nei jos protokolai konkrečiai nemini nemokamos teisinės pagalbos.</p> <p>Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 24 (2017) numato detalias gaires dėl teisinės pagalbos apimties, teikėjų specializacijos poreikio ir mokymų kryptių.</p>	Nėra.
1990	1990 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų migruojančių darbuotojų ir jų šeimų narių teisių apsaugos⁵⁶	<p>Mini asmenų, kuriems gresia baudžiamoji atsakomybė, teisę konsultuotis su „savo pačių pasirinktu patarėju“. Konvencijoje taip pat skelbiama teisė ginti save asmeniškai arba su pasirinkto teisininko pagalba bei teisė būti informuotam apie šią teisę ir gauti teisinę pagalbą nemokamai, jei to reikia teisingumo interesui ir jei asmuo neturi pakankamai lėšų mokėti“ (18 straipsnis).</p>	Nėra.
1990	Jungtinių Tautų priimtos Nepilnamečių, kurių laisvė apribota, gynimo taisyklės (Havanos taisyklės)⁵⁷	<p>Pabrėžia nepilnamečių teisę į teisinę pagalbą ir į jos teikimą nemokamai. 18 punkto a) dalyje skelbiama, kad nepilnamečiai turėtų „turėti teisę į teisinę konsultaciją ir nemokamą teisinę pagalbą, jeigu tai įmanoma, bei reguliariai bendrauti su savo teisės patarėjais užtikrinant tokio bendravimo privatumą ir konfidencialumą“. Taip pat nurodoma, kad nepilnamečių sulaikymo vietoje, priimant nepilnamečius, „visiems nepilnamečiams būtina duoti sulaikymo įstaigos</p>	Nėra.

⁵⁵ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501 (angl. *United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC)*). Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>>.

⁵⁶ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families. Adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>>.

⁵⁷ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (the Havana Rules). Adopted by UN General Assembly Resolution A/RES/45/113 adopted in 68th plenary meeting on 14 December 1990. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>>.

		<p>vidaus taisyklių kopiją ir jų teisių ir pareigų aprašymą jiems suprantama kalba, taip pat kompetentingų priimti skundus valdžios institucijų ir teisinės paslaugas teikiančių valstybinių ar privačių agentūrų ir organizacijų adresus“.</p>	
1990	<p>Jungtinių Tautų patvirtinti „Pagrindiniai teisininkų vaidmens principai“⁵⁸</p>	<p>Teikia valstybėms rekomendacijas dėl jų užduoties užtikrinti tinkamą teisininkų vaidmenį. 3 punktas: „Vyriausybės užtikrina pakankamą finansavimą ir kitus išteklius teisinėms paslaugoms neturtingiesiems ir, prireikus, kitiems nepalankioje padėtyje esantiems asmenims.“ 5 punktas: „Vyriausybės užtikrina, kad sulaikius asmenis, apribojus laisvę ar pareiškus kaltinimus dėl nusikalstamos veikos, kompetentinga institucija nedelsdama informuotų tokius asmenis apie teisę į pasirinkto advokato pagalbą.“ 6 punktas: „Visi tokie asmenys, neturintys advokato, visais atvejais, kai to reikalauja teisingumo interesas, turi teisę į advokatą, kuris turėtų tokios patirties ir kompetencijos, kuri būtų proporcinga nusikalstamos veikos, kuria šie asmenys kaltinami, pobūdžiui, kad galėtų teikti <i>veiksmingą teisinę pagalbą</i> ir ši pagalba turi būti nemokama, jei asmeniui trūksta lėšų už tokias paslaugas mokėti.“</p> <p>Pagrindiniai principai taip pat reikalauja, kad advokatai periodiškai mokytųsi, laikytųsi nediskriminavimo principo ir būtų gerbiami klientų interesai. Taip pat atkreipiamas dėmesys į valstybės pareigą užtikrinti, kad advokatai nepatirtų bauginimo ir netinkamo kišimosi ir kad galėtų nepriklausomai atlikti savo profesines funkcijas.</p>	<p>Yra. Kad teisinė pagalba būtų veiksminga, pabrėžiama sąsaja tarp advokato patirties ir kompetencijos ir nusikalstamos veikos, kuria asmuo kaltinamas, pobūdžio.</p>
2001	<p>Jungtinių Tautų rezoliucija dėl žmogaus teisių administruojant teisingumą⁵⁹</p>	<p>Dokumentas, <i>inter alia</i>, „kreipiasi į vyriausybes, kad jos į savo nacionalinius plėtros planus įtrauktų teisingumo administravimą kaip neatskiriamą vystymosi proceso dalį ir skirtų pakankamai lėšų teisinės pagalbos paslaugoms teikti, siekiant skatinti ir apsaugoti žmogaus teises“.</p>	<p>Nėra.</p>

⁵⁸ Basic Principles on the Role of Lawyers. Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. Prieiga per internetą:

<<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>>.

⁵⁹ UN Resolution - Human rights in the administration of justice (56/161). Prieiga per internetą:

<http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_56/161e.pdf>.

2005	Jungtinių Tautų gairės dėl teisingumo bylose, kai yra nukentėjusių vaikų ir vaikų nusikaltimo liudytojų (ECOSOC Res 2005/20)⁶⁰	Šiose gairėse dėmesio skiriama teisinės pagalbos vaikams teikimui. 19 punkte teigiama, kad „vaikai aukos ir liudytojai, jų tėvai ar globėjai ir teisėti atstovai nuo jų pirmojo kontakto su teisingumo procesu ir per šį procesą turėtų būti nedelsiant ir tinkamai informuojami, kiek tai įmanoma ir tinkama, apie „teisinių ar kitokių konsultacijų ar atstovavimo, kompensacijos ir neatidėliotinos finansinės paramos prieinamumą“. Be to, 22 punkte teigiama, kad „vaikai aukos ir liudytojai bei, jei reikia, jų šeimos nariai turėtų turėti galimybę gauti pagalbą, kurią teikia specialistai, gavę atitinkamą mokymą <...>. Tai gali būti pagalba ir paramos paslaugos, tokios kaip finansinės, teisinės, konsultavimo, <...> ir kitos paslaugos, būtinos vaiko reintegracijai.	Nėra.
2007	Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencija⁶¹	Apima nuostatas dėl neįgalių asmenų teisės kreiptis į teismą. Konkrečiai Konvencijos 13 straipsnyje numatyta, kad valstybės narės „užtikrina veiksmingą neįgalųjų teisę į teisingumą lygiai su kitais asmenimis, <...> kad neįgaliesiems būtų užtikrinta galimybė kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams, ir kaip liudytojams, veiksmingai dalyvauti visuose teisiniuose procesiniuose santykiuose, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir kitus ikiteisminius ginčų nagrinėjimo etapus“.	Nėra.
2012	Jungtinių Tautų „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“ (patvirtinti Generalinės Asamblėjos 2012 m. gruodžio 20 d.	Tai pirmasis tarptautinis dokumentas, skirtas išimtinai teisinei pagalbai. Dokumente nustatomi pasauliniai standartai teisinei pagalbai, o valstybės raginamos sukurti, stiprinti ir išplėsti teisinę pagalbą „kiek tai įmanoma“. Šiuose 2012 m. JT principuose ir gairėse pabrėžiama ir dar kartą patvirtinama, kad teisinė pagalba yra esminis teisingos, humaniškos ir veiksmingos baudžiamojo teisingumo sistemos (angl. <i>fair, humane and efficient criminal justice system</i>), paremtos teisine valstybe, elementas. Ji yra pagrindas naudotis kitomis teisėmis, įskaitant teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Teisinė pagalba	Taip. Itin svarbus dokumentas, numatantis teisinės pagalbos kokybės reikalavimus. Taip pat žiūrėti UNODC „Teisinės pagalbos paslaugų kokybės užtikrinimo baudžiamojo

⁶⁰ Guidelines on Justice Matters Involving Child Victims and Witnesses (adopted by ECOSOC Resolution 2005/20). Prieiga per internetą:

<http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf>.

⁶¹ Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokololas // Valstybės žinios, 2010-06-19, Nr. 71-3561 (angl. *Convention on the Rights of Persons with Disability*). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>.

	<p>rezoliucija A/Res/67/187)⁶²</p>	<p>taip pat svarbi apsaugos priemonė, užtikrinanti teisingumą ir visuomenės pasitikėjimą baudžiamojo teisingumo procesu bei suteikianti galimybę kreiptis į teismą.</p> <p>Dokumente pateikiama 14 principų ir 18 gairių nacionalinių teisinės pagalbos sistemų sukūrimui, reformoms ir administravimui baudžiamojo teisingumo srityje. Jame taip pat siūlomi būdai, kaip užtikrinti, kad teisinė pagalba būtų „prieinama, veiksminga, tvari ir patikima“ (angl. <i>accessible, effective, sustainable and credible</i>).</p> <p>Dokumente nurodomos išsamios rekomendacijos dėl teisinės pagalbos teikimo įvairiais baudžiamojo teisingumo proceso etapais ir įvairių rūšių gavėjams.</p> <p>Principuose ir gairėse terminas „teisinė pagalba“ apibrėžiamas kaip apimantis „teisines konsultacijas, pagalbą ir atstovavimą asmenims, kurie yra sulaikyti, suimti ar kalinami, įtariamai ar kaltinami (angl. <i>suspected or accused of, or charged with</i>) nusikaltimais, taip pat baudžiamojo teisingumo proceso aukoms ir liudytojams, kurie yra teikiami nemokami tiems, kurie neturi pakankamai lėšų, arba kai to reikalauja teisingumo interesai. Be to, „teisinė pagalba“ apima teisinio švietimo sąvoką, prieigą prie teisinės informacijos ir kitas paslaugas, teikiamas asmenims per alternatyvius ginčų sprendimo mechanizmus ir atkuriamojo teisingumo procesus“ (8 pastraipa).</p>	<p>teisingumo procesuose vadovą⁶³.</p>
2014	<p>Johanesburgo deklaracija dėl Jungtinių Tautų „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principų ir</p>	<p>Kilo iš pirmosios tarptautinės konferencijos „Teisinės pagalbos prieinamumas baudžiamojo teisingumo sistemose“ (angl. <i>International Conference on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems</i>), vykusios Johanesburge, Pietų Afrikoje. Deklaracijoje valstybės raginamos galutinai įgyvendinti JT principus ir gaires bei nuostatas, susijusias su teisine pagalba, numatytas tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose.</p>	<p>Nėra.</p>

⁶² United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems (UN Principles and Guidelines of 2012). General Assembly resolution 67/187, annex. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf>.

⁶³ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes. Practical Guidance and Promising Practices. UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf>.

	<p>gairių“ įgyvendinimo⁶⁴</p> <p><i>(priimta tarptautinės konferencijos dalyvių, nepriskiriama prie teisės šaltinių)</i></p>		
2014	<p>UNODC vadovas „Ankstyva prieiga prie teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo procesuose: vadovas politikos formuotojams ir specialistams“⁶⁵</p> <p><i>(aiškinamasis dokumentas, nepriskiriamas prie teisės šaltinių)</i></p>	<p>Šis aiškinamasis vadovas skirtas aptarti klausimus, su kuriais susiduriama kuriant ir įgyvendinant politiką ir programas, užtikrinančias ankstyvą prieigą prie teisinės pagalbos, taip pat įgyvendinant tarptautinius standartus, nustatytus 2012 m. Jungtinių Tautų principuose ir gairėse.</p>	<p>Taip, šis dokumentas tiesiogiai aptaria teisinės pagalbos kokybės ir jos užtikrinimo klausimus.</p>
2015	<p>Dohos deklaracija, priimta Jungtinių Tautų Nusikaltimų prevencijos ir kriminalinio teisingumo kongreso⁶⁶</p>	<p>Išreiškiamas siekis (punktas 5(c)) peržiūrėti ir reformuoti teisinės pagalbos politiką, siekiant išplėsti galimybę gauti veiksmingą teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose tiems, kurie neturi pakankamai lėšų arba kai to reikia teisingumo interesams, įskaitant, prireikus, rengiant nacionalinius planus šioje srityje ir stiprinant gebėjimus teikti ir užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą visais klausimais ir visomis jo formomis, atsižvelgiant į 2012 m. Jungtinių Tautų principus ir gaires.</p>	<p>Nėra, bet minima veiksminga teisinė pagalba.</p>

⁶⁴ Johannesburg Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/2014_Johannesburg_Declaration_on_Implementation_of_UNPGLA.pdf>.

⁶⁵ Early access to legal aid in criminal justice processes: a handbook for policymakers and practitioners. UNODC, 2014. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/eBook-early_access_to_legal_aid.pdf>.

⁶⁶ Doha Declaration on Integrating Crime Prevention and Criminal Justice into the Wider United Nations Agenda to Address Social and Economic Challenges and to Promote The Rule of Law at the National and International Levels, and Public Participation, adopted by the 13th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice in April 2015. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/congress/Declaration/V1504151_English.pdf>.

2015	Jungtinių Tautų tipinės minimalios elgesio su kaliniiais taisyklės (Nelsono Mandelos taisyklės)⁶⁷	<p>Šis dokumentas modernizavo pirmąsias dar 1955 m. Jungtinių Tautų priimtas Tipinės minimalios elgesio su kaliniiais taisyklės.</p> <p>54 taisyklė: „Priimant kiekvieną kalinį, jam nedelsiant turi būti pateikta raštiška informacija apie: <...> (b) jo teises, įskaitant leidžiamus informacijos ieškojimo būdus, prieigą prie teisinės pagalbos, įskaitant teisinės pagalbos schemas ir prašymų bei skundų pateikimo procedūras“.</p> <p>61 taisyklės 3 dalis: „Kaliniai turėtų turėti galimybę pasinaudoti veiksminga teisine pagalba.“</p> <p>119 taisyklės 2 dalis: „Jei kalinys, kuris dar nebuvo stojęs prieš teismą, neturi savo pasirinkto teisinio patarėjo, jis arba ji turi teisę turėti teisinį patarėją, kurį jam arba jai suteikia teismas ar kita institucija visais atvejais, kai to reikalauja teisingumo interesai, ir nemokamai, jei toks asmuo neturi pakankamai lėšų mokėti. Atsakydamas leisti kreiptis į teisinį patarėją turi būti neatidėliotinai peržiūrimas nepriklausomos šalies.“</p>	<p>Nėra, bet nurodoma, kad kaliniai turėtų turėti galimybę pasinaudoti <i>veiksminga</i> teisine pagalba.</p>
2016	Buenos Airių deklaracija dėl Jungtinių Tautų „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principų ir gairių“ įgyvendinimo⁶⁸ <i>(priimta tarptautinės konferencijos dalyvių, nepriskiriama prie teisės šaltinių)</i>	<p>Kilo iš antrosios tarptautinės konferencijos „Teisinės pagalbos prieinamumas baudžiamojo teisingumo sistemose“ (angl. <i>International Conference on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems</i>), vykusios Buenos Airėse, Argentinoje. Pabrėžiama veiksmingos prieigos prie teisinės pagalbos svarba, valstybės skatinamos užtikrinti, kad teisinės pagalbos paslaugų teikėjai būtų nepriklausomi ir turėtų reikiamą kvalifikaciją, apmokymą ir patirtį, kad būtų teikiamos kokybiškos teisinės pagalbos paslaugos, pagrįstos tvirtu profesinių elgesio kodeksų ir etinių pareigų supratimu, kliento interesais.</p> <p>II punkte visi teisinės pagalbos teikėjai, vyriausybiniai ir nevyriausybiniai, kviečiami plėtoti ir palaikyti kokybišką, veiksmingą, į klientus orientuotą, nepriklausomą ir visapusišką teisinę pagalbą visiems asmenims be diskriminacijos ir skatinti kokybę per mokymą ir</p>	<p>Taip. Minima kokybiška, veiksminga, į klientus orientuota, nepriklausoma ir visapusiška teisinė pagalba. Taip pat pabrėžiamas poreikis užtikrinti teisinės pagalbos paslaugų teikėjų reikiamą kvalifikaciją, mokymą ir patirtį, kad būtų teikiamos kokybiškos teisinės pagalbos paslaugos, pagrįstos tvirtu profesinių elgesio kodeksų ir etinių pareigų supratimu, visų pirma kliento interesais. Didelis dėmesys skiriamas</p>

⁶⁷ United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules) (General Assembly resolution 70/175, annex, adopted on 17 December 2015). Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA-RESOLUTION/E_ebook.pdf>.

⁶⁸ The Buenos Aires Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Buenos_Aires_Declaration_English.pdf>.

		dalijimąsi informacija. Taip pat kviečiama užtikrinti prasmingą prieigą prie teisinės pagalbos grupėms, kurioms daromas didelis poveikis arba kurios yra diskriminuojamos dėl tokių priežasčių kaip rasė, odos spalva, religija, nacionalinė kilmė, lytis ir bet kuris kitas statusas, ir užtikrinti kokybišką atstovavimą, turint specialių žinių grupėms su specialiaisiais poreikiais, įskaitant vaikus, asmenims su negalia, seksualinio smurto ir smurto lyties pagrindu aukoms, pabėgėliams ir perkeltiems asmenims. Norint tai įgyvendinti, prašoma, kad teisinės pagalbos paslaugų teikėjai bendradarbiautų tarpusavyje ir su kitomis valstybės agentūromis bei pilietine visuomene, kad būtų lengviau naudotis kitomis [susijusiomis] paslaugomis.	nediskriminavimui, bendradarbiavimui ir dalinimuisi informacija.
2017	<p>Teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemose pavyzdinis įstatymas (parengtas UNODC)⁶⁹</p> <p><i>(aiškinamasis dokumentas, nepriskiriamas prie teisės šaltinių)</i></p>	Teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemose pavyzdinis įstatymas buvo sukurtas kaip techninė priemonė, padedanti valstybėms parengti teisinės pagalbos teisės aktus.	Taip, pavyzdiniame įstatyme ne kartą minima teisinės pagalbos kokybė bei jos užtikrinimo priemonės.
2018	<p>Tbilisio deklaracija dėl Jungtinių Tautų „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principų ir gairių“ įgyvendinimo⁷⁰</p> <p><i>(priimta tarptautinės konferencijos dalyvių, nepriskiriama prie teisės šaltinių)</i></p>	Kilo iš trečiosios tarptautinės konferencijos „Teisinės pagalbos prieinamumas baudžiamojo teisingumo sistemose“ (angl. <i>International Conference on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems</i>), vykusios Tbilisyje, Gruzijoje. Konferencijoje dalyvavo daugiau kaip 270 dalyvių iš daugiau nei 60 šalių. Joje daugiausia dėmesio skirta pasauliniams iššūkiams užtikrinant galimybę gauti <i>kokybišką</i> teisinę pagalbą neturtingiesiems ir pažeidžiamiems asmenims, ypač baudžiamojo teisingumo sistemose. Konferencijos medžiaga, įskaitant pranešimus, pasiekama: http://ilac2018.ge	Taip.

⁶⁹ Model Law on Legal Aid in Criminal Justice Systems with Commentaries. UNODC, 2017.

Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf>.

⁷⁰ The Tbilisi Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems and Progress on ‘Access to Justice for All’ of the 2030 Agenda on Sustainable Development. Prieiga per internetą: <http://www.legalaid.ge/files/2018-11/Tbilisi%20Declaration%20-%20Adopted%20FINAL_5bffc9c0f3b78.pdf>.

		<p>Deklaracijoje teigiama, kad kiek įmanoma kokybiškesnių, veiksmingų teisinės pagalbos paslaugų teikimas (nedelsiant visuose baudžiamojo teisingumo proceso etapuose) yra būtinas siekiant užtikrinti pagrindinę teisę į teisingą bylos nagrinėjimą bei pagerinti baudžiamosios teisenos sistemų veikimą visame pasaulyje ir mažinti pernelyg didelį sulaikymą ir įkalinimą. Deklaracijoje pripažįstama, kad būtina skubiai pagerinti teisinės pagalbos paslaugų kokybę siekiant, kad teisinės pagalbos paslaugos būtų pakankamai kokybiškos, kad būtų galima tinkamai užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą ir apsaugoti įtariamųjų, kaltinamųjų ar nusikaltimų aukų pagrindines teises. Taip pat nurodoma, kad valstybės turėtų skirti pakankamą finansavimą, kad būtų užtikrinta veiksminga teisinės pagalbos sistema, teikianti kokybiškas teisinės pagalbos paslaugas. Konferencijos dalyviai pripažino, kad teisinės pagalbos sistemos turėtų institucionalizuoti kokybės priemones, taip pat reikia turėti išorės priežiūros mechanizmus, kad būtų galima įvertinti teisinės pagalbos institucijų, organizacijų ir paslaugų teikėjų paslaugas ir veikimą.</p> <p>Deklaracijoje organizacijos, teikiančios, prižiūrinčios ir administruojančios teisinės pagalbos paslaugas, raginamos plėtoti ir įgyvendinti aiškius veiklos standartus ir gaires, nustatančias minimalią veiklą, reikalingą kokybiškos teisinės pagalbos paslaugoms teikti tiek bylos nagrinėjimo metu, tiek už jos ribų, tiek ikiteisminiu, teisminiu ir vėlesniais etapais. Taip pat skatinama sukurti veiksmingus stebėsenos ir vertinimo mechanizmus, kurie užtikrintų teisinės pagalbos paslaugų kokybę; numatyti ir įgyvendinti būtiną švietimą, mokymą ir specializaciją, reikalingą teikti kokybiškas teisinės pagalbos paslaugas.</p> <p>Deklaracijoje taip pat siūloma imtis tam tikrų veiksmų. Be kita ko, joje siūloma skatinti ir padėti valstybinėms, vyriausybinėms ir nevyriausybinėms organizacijoms, teikiančioms teisinės pagalbos paslaugas, sukurti aiškų supratimą ir gaires bei standartus kokybiškos teisinės pagalbos paslaugų teikimui ir skatinti priimti kokybės kontrolės mechanizmus, kurie užtikrintų tinkamas, veiksmingas ir greitas (nedelsiant) teisinės pagalbos paslaugas (Veiksmas A).</p>	
--	--	---	--

2019	<p>UNODC „Teisinės pagalbos paslaugų kokybės užtikrinimo baudžiamojo teisingumo procesuose vadovas“⁷¹</p> <p><i>(aiškinamasis dokumentas, nepriskiriamas prie teisės šaltinių)</i></p>	<p>Šis aiškinamasis vadovas skirtas išaiškinti kai kuriuos svarbiausius klausimus, su kuriais susiduria politikos kūrėjai ir praktikai, siekiantys pagerinti teisinės pagalbos paslaugų kokybę baudžiamojo teisingumo procesuose. Jis parengtas aiškinant 2012 m. JT principus ir gaires.</p>	<p>Taip, šis dokumentas tiesiogiai skirtas teisinės pagalbos kokybės klausimams ir jos užtikrinimui.</p>
------	--	---	--

1.2. Teisė į teisinę pagalbą Europos Tarybos dokumentuose

Europos kontinente⁷² svarbiausius regioninius dokumentus teisinės pagalbos klausimais priima dvi organizacijos – Europos Taryba ir Europos Sąjunga. Šiame poskyryje aptarsime pirmosios organizacijos – Europos Tarybos – priimtuose dokumentuose įtvirtinamą teisę į teisinę pagalbą ir jos kokybę.

1.2.1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

Esminis Europos Tarybos dokumentas, 1950 m. priimta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁷³, 6 straipsnyje nustato teisę į sąžiningą procesą, pripažįstant kiekvieno asmens, kurio atžvilgiu vykdomas baudžiamasis

⁷¹ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes. Practical Guidance and Promising Practices. UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf>.

⁷² Apie kitus kontinentus žr., pvz., Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes. Practical Guidance and Promising Practices. UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].

⁷³ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 // Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

procesas, teisę ginti save pačiam arba pasitelkiant pasirinktą gynėją. Konkrečiau, EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte numatoma, kad kiekvienas asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turi teisę „gintis pats arba per savo pasirinktą gynėją arba, jei jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui atlyginti, turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai“.

Taigi, remiantis šiuo straipsniu, asmuo turi teisę į nemokamą teisinę pagalbą, jei atitinka dvi sąlygas: pirma, jei jis neturi pakankamai lėšų sumokėti už teisinę pagalbą (išteklų įvertinimas), ir, antra, kai to reikalauja teisingumo interesas (pagrįstumo įvertinimas). Kalbant apie pirmąją sąlygą, Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, jog vertinant, ar kaltinamojo finansinė padėtis yra tokia, kad jam būtina suteikti teisinę pagalbą, reikia atsižvelgti į visas aplinkybes; kaltinamasis turi parodyti, kad jam trūksta lėšų teisei pagalbai apmokėti⁷⁴. Visgi atkreiptinas dėmesys, kad nei Europos Tarybos dokumentai, nei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika nepateikia sąvokos „pakankamų lėšų“ apibrėžimo. Todėl paprastai lėšų ribą nustato konkrečios šalies valdžios institucijos. Taigi valstybės narės turi tam tikrą diskreciją sprendamos, kaip įgyvendinti išteklių vertinimo testą. Antra sąlyga, „kai to reikalauja teisingumo interesas“, buvo aiškinta EŽTT bylose. Teismas nustatė tris veiksnius, į kuriuos reikia atsižvelgti nustatant „teisingumo interesus“: (1) nusikaltimo sunkumas ir galimos bausmės griežtumas⁷⁵; (2) bylos sudėtingumas; ir (3) socialinė bei asmeninė kaltinamojo padėtis⁷⁶. Visi veiksniai turėtų būti nagrinėjami kartu, tačiau bet kuris iš šių trijų kriterijų gali pateisinti nemokamos teisinės pagalbos teikimą⁷⁷.

Teisės į teisinę pagalbą turinys buvo išaiškintas EŽTT, kuris pabrėžė, kad vien tik advokato paskyrimas dar nereiškia, jog valstybės pareiga suteikti efektyvią teisinę pagalbą buvo įvykdyta. Taip pat būtina siekti, kad suteikta teisinė pagalba

⁷⁴ *Santambrogio prieš Italiją*, peticijos Nr. 61945/00, 2004 m. rugsėjo 21 d. sprendimas.

⁷⁵ Nemokama teisinė pagalba paprastai suteikiama tais atvejais, kai už nusikaltimą, kurį padarė asmuo yra įtariamas ar kaltinamas, gali būti paskirta laisvės atėmimo bausmė. Žr.: EŽTT Didžiosios kolegijos 1996 m. birželio 10 d. sprendimo byloje *Bentham prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 19380/92, 61 punktas.

⁷⁶ *Quaranta prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d. sprendimas, 35 punktas.

⁷⁷ ECtHR, ‘Guide on Article 6 - Right to a Fair Trial’, Criminal Limb, 2014. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf> [žiūrėta 2019-08-07]. Taip pat žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 7 dalies 11 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2018 m. spalio 11 d. Nr. KT20-N11/2018.

atitiktų pagrindinius kokybės reikalavimus, o teisinę pagalbą administruojančios institucijos užtikrintų pakankamai laiko ir priemonių, kad paskirtas teisinės pagalbos teikėjas galėtų pasiruošti bylai ir reaguotų į situacijas, kai paskirtas advokatas netinkamai vykdo savo, kaip teisinės pagalbos teikėjo, pareigas (plačiau apie EŽTT praktiką žr. II skyrių).

1.2.2. Kiti Europos Tarybos dokumentai

Teisė į teisinę pagalbą minima ir kituose Europos Tarybos dokumentuose, pavyzdžiui, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje „Dėl teisinės pagalbos civilinėse, komercinėse ir administracinėse bylose“⁷⁸, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje „Dėl teisinės pagalbos ir patarimo“⁷⁹, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje „Dėl priemonių, palengvinančių galimybę kreiptis į teismą“⁸⁰, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje „Dėl efektyvios neturtingiausiųjų asmenų teisės į teisingumą (teisės kreiptis į teismą)“⁸¹. Be to, Europos Tarybos rėmuose yra priimta Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo⁸², kuri numato, kad kiekvienas asmuo, turintis gyvenamąją vietą vienos iš susitariančiųjų Šalių teritorijoje ir norintis prašyti teisinės pagalbos civilinėje, komercinėje ar administracinėje byloje kitos susitariančiosios Šalies teritorijoje, gali pateikti prašymą valstybėje, kurioje gyvena.

⁷⁸ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (76) 5 on legal aid in civil, commercial and administrative matters. Prieiga per internetą: <[http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090128124611_res\(76\)5e.pdf](http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090128124611_res(76)5e.pdf)> [žiūrėta 2019-06-11].

⁷⁹ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (78) 8 on legal aid and advice. 1978 03 02. Prieiga per internetą:

<<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=596380&SecMode=1&DocId=662254&Usage=2>> [žiūrėta 2019-06-11].

⁸⁰ Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation no. R (81)7 on measures facilitating access to justice. Prieiga per internetą:

<<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=599788&SecMode=1&DocId=671776&Usage=2>> [žiūrėta 2019-06-11].

⁸¹ Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation no. R (93)1 on effective access to the law and to justice for the very poor. Prieiga per internetą: <[http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090123123822_recR\(93\)1e.pdf](http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090123123822_recR(93)1e.pdf)> [žiūrėta 2019-06-11].

⁸² Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo // Valstybės žinios, 1996-02-28, Nr. 18-459 (angl. *European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid*).

Kaip ir Jungtinių Tautų kontekste, Europos Taryba taip pat yra parengusi specializuotų dokumentų, skirtų nepilnamečių teisei į teisinę pagalbą. Itin svarbios šiuo aspektu 2010 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo⁸³. Šio dokumento 38 gairėje nurodoma, kad „vaikai turėtų turėti galimybę naudotis nemokama teisine pagalba tokiais pat arba palankesniais sąlygomis nei suaugusieji“. Be to, 39 gairė atkreipia dėmesį į advokatų specializacijos poreikį. Joje teigiama, jog „vaikams atstovaujantys advokatai turėtų būti paruošti ir išmanyti vaiko teises ir susijusius klausimus, turėtų būti nuolat nuodugniai mokomi ir turėtų gebėti bendrauti su vaikais jų supratimo lygmeniu“. Kaip teigiama Aiškinamajame memorandume, 39 gairėje apibūdinami vaikams atstovaujantiems advokatams keliami profesiniai reikalavimai. Taip pat svarbu, kad vaiko advokato teisinės išlaidos nebūtų tiesiogiai arba netiesiogiai apmokamos vaiko tėvų. Jeigu advokatui moka tėvai, nelieka jokios garantijos, ypač prieštaraujančių interesų byloje, kad jis sugebės nešališkai ginti vaiko pažiūras.

2 LENTELĖ. Europos Tarybos dokumentuose numatyti reikalavimai teisinės pagalbos teikimui

Data	Dokumentas	Numatomi reikalavimai dėl teisinės pagalbos	Reikalavimai teisinės pagalbos kokybei
<i>Europos Tarybos dokumentai</i>			
1950	Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ⁸⁴	EŽTK 6 straipsnis numato asmens teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. Pagal šio straipsnio 3 (c) dalį, kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę „gintis pats arba per savo paties pasirinktą gynėją arba, jei jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui atsilyginti, turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai“.	Tiesiogiai nenumato, bet teisinės pagalbos kokybės reikalavimai ne kartą minimi EŽTT jurisprudencijoje.

⁸³ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice (2010). Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/16807000f1>> [žiūrėta 2019-06-11]. Lietuviškas vertimas: <<https://rm.coe.int/16804c9b68>> [žiūrėta 2019-06-11].

⁸⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987 (angl. *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)*).

		Taip pat žr. susijusią EŽTT praktiką, kur plėtojami teisinės pagalbos teikimo reikalavimai.	
1976	Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. (76) 5 „Dėl teisinės pagalbos civilinėse, komercinėse ir administracinėse bylose“⁸⁵	Rekomenduoja valstybių narių vyriausybėms tokiomis pat sąlygomis kaip ir piliečiams suteikti teisinę pagalbą civilinėse, komercinėse ir administracinėse bylose, neatsižvelgiant į tai, koks teismas turi jurisdikciją, ir a) fiziniams asmenims, kurie yra bet kurios valstybės narės piliečiai; b) visiems kitiems fiziniams asmenims, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybės, kurioje vyksta procesas, teritorijoje.	Nėra.
1977	Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo⁸⁶	Numato, kad kiekvienas asmuo, turintis gyvenamąją vietą vienos iš susitariančiųjų Šalių teritorijoje ir norintis prašyti teisinės pagalbos civilinėje, komercinėje ar administracinėje byloje kitos susitariančiosios Šalies teritorijoje, gali pateikti prašymą valstybėje, kurioje gyvena. Ši valstybė turi perduoti prašymą kitai valstybei. Taip pat žr. susijusias Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas: Rec (2003) 18, kurioje pateikiama teisinės pagalbos užsienyje perdavimo forma, naudojama pagal Europos susitarimą dėl prašymų suteikti teisinę pagalbą perdavimo (ETS Nr. 092), ir jos papildomą protokolą (ETS Nr. 179); ir Rec (2005) 12 su prašymo suteikti teisinę pagalbą užsienyje forma, skirta naudoti pagal Europos susitarimą dėl prašymų suteikti teisinę pagalbą perdavimo (CETS Nr. 092), ir jos papildomą protokolą (CETS Nr. 179).	Nėra.
1978	Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. 78 (8) „Dėl teisinės pagalbos ir patarimo“⁸⁷	Teigia, kad teisinės pagalbos teikimas nebegali būti laikomas vien labdara neturintiems asmenims, tai visos bendruomenės įsipareigojimas.	Nėra, tik minima, kad teisinė pagalba visada turėtų būti teikiama asmens, turinčio profesinę kvalifikaciją ir

⁸⁵ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (76) 5 on legal aid in civil, commercial and administrative matters. Prieiga per internetą: <[http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090128124611_res\(76\)5e.pdf](http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090128124611_res(76)5e.pdf)>.

⁸⁶ Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo // Valstybės žinios, 1996-02-28, Nr. 18-459 (angl. *European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid*).

⁸⁷ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (78)8 on legal aid and advice. 1978 03 02. Prieiga per internetą:

		<p>Rezoliucijoje taip pat teigiama, kad ekonominės kliūtys neturėtų užkirsti kelio siekti ar ginti savo teises bet kuriame teisme. Šiuo tikslu visi asmenys turėtų turėti teisę į būtiną teisinę pagalbą teismo procese.</p> <p>Teisinė pagalba visada turėtų būti teikiama asmens, turinčio profesinę kvalifikaciją ir teisę verstis praktika pagal valstybės nacionalinę teisę. Asmuo, kuriam teikiama pagalba, turėtų turėti galimybę, kiek tai įmanoma, laisvai pasirinkti kvalifikuotą asmenį teisinei pagalbai teikti. Paskirtas teikti teisinę pagalbą asmuo turėtų gauti tinkamą apmokėjimą už darbą, kurį jis atlieka teisinės pagalbos gavėjo vardu.</p>	teisę verstis praktika pagal valstybės nacionalinę teisę.
1981	Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. (81)7 „Dėl priemonių, palengvinančių galimybę kreiptis į teismą“⁸⁸	Pripažįsta, kad teismo procedūra dažnai yra sudėtinga, reikalaujanti daug laiko ir lėšų, kad privatūs asmenys, ypač ekonomiškai ar socialiai silpni, susiduria su rimtais sunkumais įgyvendindami savo teises valstybėse narėse. Teigia, kad veiksminga teisinės pagalbos sistema gali padėti pašalinti šias kliūtis.	Nėra.
1993	Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. 93(1) „Dėl efektyvios neturtingiausių asmenų teisės į teisingumą (teisės kreiptis į teismą)“⁸⁹	Šia rekomendacija siekiama pagerinti ypač prastoje ekonominėje padėtyje esančių asmenų teises į teisinę konsultaciją ir teisinę pagalbą. Joje rekomenduojama, kad valstybių narių vyriausybės palengvintų neturtingų asmenų teisę į teisinę apsaugą, <i>inter alia</i> , padengiant teisinių konsultacijų išlaidas neturtingiesiems ar paliekant (jei numatyta nacionalinėje teisėje) tik pareigą mokėti nedidelį įnašą. Be to, ji rekomenduoja, kad vyriausybės palengvintų veiksmingą priegią prie alternatyvių ginčų sprendimo būdų,	Nėra, bet minimas „tinkamas patarėjas“.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=596380&SecMode=1&DocId=662254&Usage=2>.

⁸⁸ Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation no. R (81)7 on measures facilitating access to justice. Prieiga per internetą:

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=599788&SecMode=1&DocId=671776&Usage=2>.

⁸⁹ Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation no. R (93)1 on effective access to the law and to justice for the very poor. Prieiga per internetą: [http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090123123822_recR\(93\)1e.pdf](http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090123123822_recR(93)1e.pdf).

		<p>praplečiant teisinės pagalbos teikimą tokiems konfliktų sprendimo metodams.</p> <p>Galiausiai, vyriausybės turėtų palengvinti neturtingų asmenų veiksmingą galimybę kreiptis į teismus, <i>inter alia</i>, numatydamos teisinės pagalbos ar bet kokios kitos pagalbos teikimą visose teisminėse institucijose ir visoms byloms bei pripažindamos teisę į tinkamą patarėją, kiek tai įmanoma, pasirinktą teisinės pagalbos gavėjo.</p>	
2002	<p>Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija (2002)10 dėl mediacijos civiliniuose ginčiuose⁹⁰</p>	<p>Minima teisinė pagalba mediacijos byloje.</p>	<p>Nėra.</p>
2008	<p>Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec (2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių⁹¹</p>	<p>Rekomendacijos 94.4. punkte nurodoma, kad nepilnamečiai, kaltinami padarę drausminius nusižengimus, turi būti nedelsiant informuojami jiems suprantama kalba ir būdu apie kaltinimo pobūdį ir jiems suteikiama pakankamai laiko ir tinkamos sąlygos pasiruošti gynybai, jiems turi būti leista gintis patiems arba padedant tėvams arba teisėtiems globėjams arba su teisininko pagalba, jei to reikalauja teisingumas.</p> <p>Tolesnis 120.1. punktas teigia, kad nepilnamečiai ir jų tėvai arba teisėti globėjai turi teisę gauti teisinės konsultacijas ir pagalbą visais sankcijų ir poveikio priemonių skyrimo ir vykdymo klausimais. Be to (120.2. punktas), atsakingos institucijos turi suteikti nepilnamečiams tinkamas sąlygas efektyviai ir konfidencialiai gauti tokias konsultacijas ir pagalbą, tarp jų ir neribojamus bei nestebimus pasimatymus su teisiniais konsultantais.</p> <p>Pagal 120.3. punktą, valstybės turi suteikti nemokamą teisinę pagalbą nepilnamečiams,</p>	

⁹⁰ Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation Rec (2002)10 on mediation in civil matters. Prieiga per internetą: <https://www.camera-arbitrale.it/Documenti/racc_cm_18set2002.pdf>.

⁹¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/16806f4088>>.

		jų tėvams arba teisėtiems globėjams, kai tai reikalinga teisingumo interesams.	
2010	Europos Tarybos Ministrų Komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo⁹²	<p>38 gairėje nurodoma: „Vaikai turėtų turėti galimybę naudotis nemokama teisine pagalba tokiomis pat arba palankesnėmis sąlygomis nei suaugusieji.“</p> <p>Aiškinamajame memorandume nurodoma, kad „38 gairėje rekomenduojama suteikti vaikams galimybę naudotis nemokama teisine pagalba. Tam nebūtinai reikėtų visiškai atskiros teisinės pagalbos sistemos. Tokia pagalba galėtų būti teikiama taip pat kaip ir teisinė pagalba suaugusiesiems arba lengvesnėmis sąlygomis ir priklausytų nuo tėvų ar globėjo arba paties vaiko finansinių išteklių. Bet kuriuo atveju teisinės pagalbos sistema turi veikti praktikoje.“</p> <p>Be to, 39 gairė teigia: „Vaikams atstovaujantys advokatai turėtų būti paruošti ir išmanyti vaiko teises ir susijusius klausimus, turėtų būti nuolat nuodugnai mokomi ir turėtų gebėti bendrauti su vaikais jų supratimo lygmeniu.“ Kaip teigiama Aiškinamajame memorandume, 39 gairėje apibūdinami vaikams atstovaujantiems advokatams keliami profesiniai reikalavimai. Taip pat svarbu, kad vaiko advokato teisinės išlaidos nebūtų tiesiogiai arba netiesiogiai apmokamos vaiko tėvų. Jeigu advokatui moka tėvai, nelieka jokios garantijos, ypač prieštaraujančių interesų byloje, kad jis sugebės nešališkai ginti vaiko pažiūras.</p>	Yra. Minimas advokatų, atstovaujančių vaikams, specializavimosi poreikis (apibūdinami vaikams atstovaujantiems advokatams keliami profesiniai reikalavimai).

⁹² Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice (2010). Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/16807000f1>>. Lietuviškas vertimas: <<https://rm.coe.int/16804c9b68>>.

1.3. Teisė į teisinę pagalbą Europos Sąjungos dokumentuose

Nors veiksmingos teisminės gynybos principas yra bendrasis ES teisės principas, kylantis iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų⁹³, visgi ES dokumentuose teisė į teisinę pagalbą buvo pradėta aiškiau reglamentuoti nuo 2000 m., kai Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos⁹⁴ (toliau ir – Chartija) 47 straipsnyje buvo tiesiogiai įtvirtinta teisė į nemokamą teisinę pagalbą.

Chartijos 47 str. 2 d. nustatyta, kad asmenys, neturintys pakankamai lėšų, turi gauti nemokamą teisinę pagalbą, jei to reikia užtikrinti teisę į veiksmingą teisingumą. Pagal su šiuo straipsniu susijusius išaiškinimus, į kuriuos turi būti atsižvelgta aiškinant Chartiją, Chartijos 47 str. 2 d. atitinka EŽTK 6 str. 1 d.⁹⁵

Net ir priėmus Chartiją, Europos Sąjungos teisiniame reguliavime teisinės pagalbos bei jos kokybės aspektams ilgą laiką nebuvo skiriama daug dėmesio⁹⁶. Diskusijos suaktyvėjo tik 2009 m. lapkričio 30 d., Lisabonos sutarties įsigaliojimo

⁹³ 1986 m. gegužės 15 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas *Johnston*, 222/84, Rink. p. 1651, 18 ir 19 punktai; 1987 m. spalio 15 d. sprendimas *Heylens ir kt.*, 222/86, Rink. p. 4097, 14 punktas; ir kt.

⁹⁴ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // OL C 326, 26.10.2012, p. 391–407. Chartija tapo privaloma įsigaliojus Lisabonos sutarčiai. Ji taikoma ES institucijoms bei valstybėms narėms įgyvendinant ES teisę.

⁹⁵ Žr.: Su pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai // OL C 303, 2007 12 14, p. 17–35. Remiantis Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 1 dalies trečia pastraipa ir Chartijos 52 straipsnio 7 dalimi, į juos turi būti atsižvelgta aiškinant Chartiją.

⁹⁶ 2003 m. sausio 27 d. buvo priimta Tarybos direktyva 2003/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles. Vis dėlto, kaip atskleidžia ir Direktyvos pavadinimas, ši direktyva taikoma tik tarptautiniuose ginčiuose civilinėse ir komercinėse bylose ir nereguliuoja teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose. Kaip nurodoma preambulėje, šia direktyva siekiama skatinti teisinės pagalbos taikymą tarptautiniuose ginčiuose asmenims, neturintiems pakankamai lėšų tais atvejais, kai būtina užtikrinti tinkamai įgyvendinti teisę kreiptis į teismą. Įdomu pastebėti, kad, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo išaiškinimu, valstybės narės, kurioje vyksta teismas ir kurioje fizinis asmuo, kurio nuolatinė ar įprasta gyvenamoji vieta yra kitoje valstybėje narėje, pateikė teisinės pagalbos kilus tarptautiniam ginčui prašymą, garantuojama teisinė pagalba apima ir šio asmens patirtas prie šio prašymo pridėtų būtinų dokumentų vertimo išlaidas. Žr.: 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2003/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles // OL L 026, 31/01/2003, p. 0041–0047; 2017 m. liepos 26 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas *Šalplachta* byloje, C-670/15, ECLI:EU:C:2017:594.

išvakarėse priėmus ES Tarybos rezoliuciją dėl veiksmų plano, skirto įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti⁹⁷. Taryba šios rezoliucijos priede išdėstė Veiksmų planą, susidedantį iš šešių priemonių, kurių trečioji (C priemonė) apėmė teisinę konsultaciją ir teisinę pagalbą⁹⁸. 2009 m. gruodį Europos Vadovų Taryba palankiai įvertino Veiksmų planą ir įtraukė jį į dokumentą „Stokholmo programa – atvira ir saugi Europa piliečių labai ir saugumui“⁹⁹. Šis dokumentas tapo akstinu tolesnėms ES teisėkūros iniciatyvoms.

1.3.1. Dokumentai, priimti įgyvendinant Stokholmo programą

Įgyvendinant minėtą Veiksmų planą, palaipsniui buvo rengiamos atitinkamos direktyvos. Komisijos sprendimu, C priemonė buvo išskirta į dvi dalis – teisę į advokatą/teisinę konsultaciją (C1 priemonė) ir teisinę pagalbą (C2 priemonė).

Įgyvendinant priemonę C1, 2013 m. spalio 22 d. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui¹⁰⁰. Ja siekiama užtikrinti įtariamiesiems bei kaltinamiesiems baudžiamuosiuose procesuose ir perduoti prašomiems asmenims, kurių atžvilgiu vykdomos Europos arešto orderio procedūros, teisę turėti advokatą ir susisiekti būnant nelaisvėje¹⁰¹. Teisinės pagalbos klausimų ši

⁹⁷ 2009 m. lapkričio 30 d. Tarybos rezoliucija dėl veiksmų plano, skirto įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti // OL C 295, 2009 12 4, p. 1–3.

⁹⁸ Veiksmų plane raginama palaipsniui priimti priemones, susijusias su teise į vertimą raštu ir žodžiu (A priemonė), teise į informaciją apie teises ir informaciją apie kaltinimus (B priemonė), teise į teisinę konsultaciją ir teisinę pagalbą (C priemonė), teise į giminių, darbdavių ir konsulinių įstaigų informavimą (D priemonė), taip pat su specialiomis pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsaugos priemonėmis (E priemonė).

⁹⁹ Stokholmo programa – Atvira ir saugi Europa piliečių labai ir saugumui // OL C 115, 2010 5 4, p. 1.

¹⁰⁰ 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu // OJ L 294, 2013 11 06, p. 1–12.

¹⁰¹ 2019 m. rudenį Komisija parengė ataskaitą apie Direktyvos dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui įgyvendinimą. Žr.: Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai dėl 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su

direktyva nereguliuoja, nurodydama, kad kol bus priimtas Sąjungos teisėkūros procedūra priimamas aktas dėl teisinės pagalbos, valstybės narės turėtų taikyti nacionalinės teisės nuostatas dėl teisinės pagalbos, kurios turėtų atitikti Chartiją, EŽTK ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką (Direktyvos preambulės 48 konstatuojamoji dalis).

Priemonės C2 įgyvendinimas, reikalavęs priimti direktyvą dėl teisinės pagalbos, visgi užtruko. Kol direktyva nebuvo priimta, 2013 m. Europos Komisija priėmė rekomendaciją dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese¹⁰². Rekomendacija apima tris teisinės pagalbos aspektus:

- 1) teisinės pagalbos prieinamumą (teisė į teisinę pagalbą, išteklių vertinimas, pagrįstumo vertinimas, sprendimus dėl paraiškų teisei pagalbai gauti);
- 2) teisinės pagalbos veiksmingumą ir kokybę;
- 3) duomenų rinkimą ir stebėseną.

2013 m. rekomendacijoje dėl teisinės pagalbos buvo pateiktos kelios itin svarbios rekomendacijos, susijusios su teisinės pagalbos veiksmingumo ir kokybės užtikrinimu. Visų pirma rekomendacijoje nurodoma, kad pagal teisinės pagalbos sistemas teikiama teisinė pagalba turėtų būti aukštos kokybės, kad būtų užtikrintas proceso teisingumas. Šiuo tikslu visose valstybėse narėse turėtų funkcionuoti sistemos, kuriomis užtikrinama teisinę pagalbą teikiančių advokatų darbo kokybė. Taip pat turėtų būti sukurti mechanizmai, kurie leistų kompetentingoms institucijoms pakeisti teisinę pagalbą teikiančius advokatus arba pareikalauti iš jų vykdyti įsipareigojimus, jei šie nesuteikia tinkamos teisinės pagalbos.

Antra, rekomendacijoje taip pat nurodoma, kad kiekvienoje ES valstybėje narėje turėtų būti sukurta teisinę pagalbą teikiančių advokatų akreditavimo sistema. Ji turėtų skatinti nuolatinį advokatų profesinį mokymą. Be to, ES šalys turi užtikrinti, kad asmenys, dalyvaujantys priimant sprendimus dėl teisinės pagalbos baudžiamajame procese, būtų atitinkamai mokomi.

Trečia, dėl advokato paskyrimo rekomendacijoje nurodoma, kad, parenkant teisinę pagalbą teikiančią advokatą, nacionalinėse teisinės pagalbos sistemose turėtų būti kuo daugiau atsižvelgiama į įtariamųjų arba kaltinamųjų ir prašomų išduoti asmenų pageidavimus ir norus.

trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu įgyvendinimo. COM/2019/560 final.

¹⁰² 2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese // OL C 378, 2013 12 24, p. 11–14.

1.3.2. Direktyva 2016/1919 dėl teisinės pagalbos

2016 m., vykdant aukščiau minėto Veiksmų plano C2 priemonę, galiausiai buvo priimta ir direktyva, reguliuojanti teisinę pagalbą – 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2016/1919 dėl teisinės pagalbos¹⁰³. Ji – paskutinis Veiksmų plano instrumentas¹⁰⁴.

Direktyva neilga, ją sudaro tik 14 straipsnių, tačiau ji šiuo metu laikytina pačiu svarbiausiu Europos Sąjungos dokumentu, reguliuojančiu teisinės pagalbos klausimus ir nustatančiu jos kokybės standartus. Iš esmės Direktyvą sudaro du pagrindiniai straipsniai – 4 str. (Teisinė pagalba vykstant baudžiamajam procesui) ir 5 str. (Teisinė pagalba vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms), kurie turi būti aiškinami kartu su 2 str. 5 d. (dėl Direktyvos taikymo srities). Be to, joje yra dvi papildomos svarbios nuostatos – 6 str. (Sprendimai dėl teisinės pagalbos suteikimo) ir 7 str. (Teisinės pagalbos paslaugų ir mokymų kokybė). Būtent pastarasis itin aktualus šiam tyrimui. Įdomu pastebėti, kad Direktyvoje susiejami ir Jungtinių Tautų bei Europos Tarybos standartai: preambulės 23 punkte nurodoma, kad įgyvendindamos šią direktyvą valstybės narės turėtų užtikrinti, kad būtų gerbiama pagrindinė teisė į teisinę pagalbą, kaip numatyta Chartijoje ir EŽTK. Be to, tai darydamos jos turėtų laikytis 2012 m. Jungtinių Tautų principų ir gairių.

Direktyva nustatomos bendros būtiniausios taisyklės dėl teisės į teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose (įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir asmenims, kurių atžvilgiu vykdomos Europos arešto orderio vykdymo procedūros). Visgi Direktyvos taikymo sritis apribota, išskiriant

¹⁰³ 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms // OJ L 297, 2016 11 04, p. 1–8. Direktyva grindžiama Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 82 straipsnio 2 dalimi. Šiame straipsnyje nustatyta, kad „Europos Parlamentas ir Taryba, priimdami direktyvas pagal įprastą teisėkūros procedūrą, gali nustatyti tokias minimalias taisykles, kokių reikia nuosprendžių ir teismo sprendimų tarpusavio pripažinimui bei policijos ir teisminei bendradarbiavimui tarpvalstybinio pobūdžio baudžiamosiose bylose palengvinti. Šiose minimaliose taisyklėse atsižvelgiama į skirtingas valstybių narių teises tradicijas ir sistemas. Jos yra susijusios su: a) valstybių narių tarpusavio įrodymų leistinumu; b) asmenų teisėmis baudžiamajame procese; c) nusikaltimų aukų teisėmis; <...>“.

¹⁰⁴ Plačiau apie diskusijas Komisijoje, Parlamente ir Taryboje rengiant Direktyvą bei plačiau apie jos nuostatas žr.: *Cras S. The Directive on the Right to Legal Aid in Criminal and EAW Proceedings. Genesis and Description of the Sixth Instrument of the 2009 Roadmap // Eucrim, 2017, vol. 1, p. 34.*

smulkius baudžiamosios teisės pažeidimus: kaip nurodoma 2 str. 4 d., nedarant poveikio teisei į teisingą bylos nagrinėjimą, atvejais, susijusiais su nedideliais pažeidimais (kai (1) valstybės narės teisėje numatyta, kad sankciją skiria kita valdžios institucija nei jurisdikciją baudžiamosiose bylose turintis teismas, o tokios sankcijos skyrimas gali būti apeliacine tvarka apskųstas ar perduotas tokiam teismui, arba kai (2) kaip sankcija negali būti skirtas laisvės atėmimas), ši direktyva taikoma tik jurisdikciją baudžiamosiose bylose turinčiame teisme vykstančiam procesui.

Teisinė pagalba šioje direktyvoje suprantama kaip advokato pagalbos finansavimas valstybės narės lėšomis, taip sudarant galimybę pasinaudoti teise turėti advokatą. Kalbant apie sąlygas teisei pagalbai gauti, pažymėtina, kad Direktyva numato tiek išteklių vertinimo, tiek pagrįstumo vertinimo galimybes. Direktyvos 4(1) straipsnyje valstybės narės įpareigojamos užtikrinti, kad teisę į teisinę pagalbą turėtų neturintys pakankamai lėšų sumokėti už advokato pagalbą įtariamieji ir kaltinamieji, kai tai būtina teisingumo interesams apsaugoti. Pagal Direktyvos 4 str. 2 d., valstybės narės gali įvertinti finansinę padėtį, pagrįstumą arba abu šiuos aspektus, kad nustatytų, ar turi būti suteikta teisinė pagalba. Pažymėtina, kad ši nuostata platesnė nei EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktas, pagal kurį neturintys pakankamai lėšų sumokėti už advokato pagalbą įtariamieji ir kaltinamieji turi teisę į teisinę pagalbą, kai tai būtina teisingumo interesams apsaugoti. Direktyvoje numatyta taisyklė leidžia valstybėms narėms vertinti įtariamųjų ir kaltinamųjų finansinę padėtį¹⁰⁵, pagrįstumą (teisingumo interesus) arba abu šiuos aspektus. Tai plėtojama aiškinant išteklių vertinimo ir pagrįstumo vertinimo testus¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Išteklių vertinimo testas valstybėms narėms palieka diskreciją nuspręsti, ar asmeniui trūksta išteklių ir ar jis gali gauti teisinę pagalbą. Valstybės pačios numato, nuo kokio pajamų ar turto lygmens teisinė pagalba nebeteikiama (išskyrus jei įvykdomas pagrįstumo testas).

¹⁰⁶ Pagal Direktyvos 4 straipsnio 3 dalį, kai valstybė narė vertina finansinę padėtį, ji atsižvelgia į visus svarbius ir objektyvius veiksnius, kaip antai atitinkamo asmens pajamas, turtinę ir šeimos padėtį, taip pat į išlaidas advokato pagalbai ir gyvenimo lygį toje valstybėje narėje, taip siekiama nustatyti, ar, laikantis taikomų kriterijų toje valstybėje narėje, įtariamasis ar kaltinamasis neturi pakankamai lėšų sumokėti už advokato pagalbą. Pagal Direktyvos 4 straipsnio 4 dalį, kai valstybė narė vertina pagrįstumą, ji atsižvelgia į nusikalstamos veikos sunkumą, bylos sudėtingumą ir sankcijos, kuri galėtų būti skirta, griežtumą. Taip siekiama nustatyti, ar užtikrinant teisingumo interesus turi būti suteikta teisinė pagalba. Bet kokiu atveju laikoma, kad pagrįstumo kriterijus įvykdytas: (a) kai įtariamasis ar kaltinamasis pristatomas į kompetentingą teismą ar pas teisėją, kad

Specialus dėmesys Direktyvoje skiriamas ir pareigai suteikti teisinę pagalbą laiku, nedelsiant (išvystyta EŽTT *Salduz prieš Turkiją* byloje¹⁰⁷). Pagal Direktyvą, valstybės narės įpareigojamos užtikrinti, kad teisinė pagalba būtų suteikiama nepagrįstai nedelsiant, vėliausiai prieš apklausą policijoje, kitoje teisėsaugos institucijoje arba teisminėje institucijoje, arba prieš atliekant nurodytus tiriamuosius ar įrodymų rinkimo veiksmus (Direktyvos 4 straipsnio 5 dalis). Jei kompetentingos institucijos negali laiku to padaryti, jos turėtų prieš tokią apklausą ar prieš atliekant tokius tiriamuosius ar įrodymų rinkimo veiksmus suteikti bent skubiąją ar laikinąją teisinę pagalbą (preambulės 19 konstatuojamoji dalis).

Direktyvos 7 straipsnis (Teisinės pagalbos paslaugų ir mokymų kokybė) skirtas būtent teisinės pagalbos kokybei. Straipsnis nustato, kad valstybės turi imtis reikiamų priemonių, taip pat susijusių su finansavimu, siekdamos užtikrinti veiksmingą ir tinkamos kokybės teisinės pagalbos sistemą, ir kad teisinės pagalbos paslaugos būtų tinkamos kokybės siekiant užtikrinti teisingą procesą, tinkamai atsižvelgiant į teisinės profesijos nepriklausomumą. Ši direktyva taip pat pabrėžia personalo, dalyvaujančio priimančiam sprendimams dėl teisinės pagalbos, mokymų svarbą. Be to, reikalaujama numatyti galimybę pakeisti advokatą – valstybės narės įpareigojamos imtis reikiamų priemonių, skirtų užtikrinti, kad įtariamieji, kaltinamieji ir prašomi perduoti asmenys turėtų teisę paprašyti pakeisti jiems paskirtą teisinės pagalbos paslaugas teikiantį advokatą, jei tai yra pagrįsta atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes (7 str. 4 d.).

Vis dėlto Direktyva nepateikia išsamesnių teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo standartų, t. y. kaip ir kokiais būdais bei priemonėmis kokybė turi būti užtikrinama ES valstybėse narėse. Tai paliekama valstybių narių diskrecijai, kurią riboja EŽTT praktikoje nustatyti reikalavimai (aptariama II skyriuje).

būtų priimtas sprendimas dėl suėmimo bet kurioje proceso stadijoje šios direktyvos taikymo srityje, ir (b) suėmimo metu.

¹⁰⁷ *Salduz prieš Turkiją*, peticijos Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas.

1.3.3. Teisinė pagalba nepilnamečiams ES

Trumpai atkreiptinas dėmesys, kad ES yra priėmusi specialią direktyvą, skirtą vaikų teisėms baudžiamajame procese. Tai 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji¹⁰⁸.

Kaip nurodoma šios direktyvos preambulėje, vaikai, kurie yra įtariamieji arba kaltinamieji, turi teisę turėti advokatą pagal Direktyvą 2013/48/ES. Kadangi vaikai yra pažeidžiami ir ne visada gali visiškai suprasti ir sekti baudžiamąjį procesą, šioje direktyvoje nurodytais atvejais jiems turėtų padėti advokatas. Pabrėžtina, kad vaikai negali atsisakyti advokato pagalbos: Direktyvoje neįtvirtinama jokia nuostata dėl advokato atsisakymo, o advokato pagalba pateikiama kaip valstybių narių pareiga, o ne vaikų teisė.

Direktyva reikalauja, kad vaikams būtų teikiama advokato pagalba nedelsiant, kai jiems pranešama, kad jie yra įtariamieji ar kaltinamieji. Bet kokiu atveju vaikai turėtų gauti advokato pagalbą (1) prieš juos apklausiant policijoje ar kitoje teisėsaugos ar teisminėje institucijoje; (2) tyrimo arba kitoms kompetentingoms institucijoms atliekant tyrimo ar kitus įrodymų rinkimo veiksmus (3) nepagrįstai nedelsiant nuo laisvės atėmimo momento; (4) kai jie šaukiami atvykti į teismą, turintį jurisdikciją baudžiamosiose bylose, deramu laiku prieš jiems atvykstant į tą teismą (plačiau apie advokato pagalbą žr. Direktyvos 6 str.)¹⁰⁹.

Direktyvos 18 straipsnyje aiškiai įtvirtinama vaiko teisė į teisinę pagalbą. Jame numatoma, kad valstybės narės turi užtikrinti, kad nacionalinėmis teisinės pagalbos nuostatomis būtų veiksmingai užtikrinama teisė į advokato pagalbą, kai ji turi būti teikiama. Visgi detalesnių nuostatų nėra pateikiama.

¹⁰⁸ 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji // OL L 132, 2016 05 21, p. 1–20.

¹⁰⁹ Plačiau apie šią direktyvą žr.: *Cras S.* The Directive on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings. Genesis and Descriptive Comments Relating to selected Articles // *Eucrim*, 2016, vol. 2, p. 109.

3 LENTELĖ. ES dokumentuose numatyti reikalavimai teisinės pagalbos teikimui

Data	Dokumentas	Numatomi reikalavimai dėl teisinės pagalbos	Reikalavimai teisinės pagalbos kokybei
<i>Europos Sąjungos dokumentai</i>			
2000	Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija ¹¹⁰	Chartija tapo privaloma įsigaliojus Lisabonos sutarčiai. Ji taikoma ES institucijoms bei valstybėms narėms įgyvendinant ES teisę. Chartijos 47 straipsnis skelbia: „Kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo bylą per kiek įmanoma trumpesnį laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas. Kiekvienas asmuo turi turėti galimybę gauti teisinę pagalbą, būti ginamas ir atstovaujamas. Asmenys, neturintys pakankamai lėšų, turi gauti nemokamą teisinę pagalbą, jei tai reikalinga užtikrinti teisę į veiksmingą teisingumą.“	Nėra.
2000	Komisijos žalioji knyga – Teisinė pagalba civilinėse bylose (COM/2000/0051 final) ¹¹¹	Šioje žaliojoje knygoje, kurioje daugiausia dėmesio skiriama teisinei pagalbai civilinėse bylose, siekiama išanalizuoti esamas kliūtis, trukdančias Europos piliečiams, dalyvaujantiems teisinėje byloje kitoje valstybėje narėje, veiksmingai gauti teisinę pagalbą. Taip pat pateikiama pasiūlymų reformoms.	Nėra.
2003	2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2003/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles ¹¹²	Pagrindinis šios direktyvos tikslas – užtikrinti tinkamą teisinės pagalbos lygį tarptautiniuose ginčuose nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiuose ginčuose normas. Ši direktyva taikoma tarptautiniuose ginčuose civilinėse ir komercinėse bylose. Direktyvos 3 straipsnyje nurodoma, kad 1. Fiziniai asmenys, kurie yra ginčo, kuriam taikoma ši direktyva, šalys, turi teisę gauti tinkamą teisinę pagalbą, kad galėtų tinkamai įgyvendinti teisę kreiptis į teismą šioje direktyvoje nustatytais sąlygomis. 2. Teisinė pagalba laikoma tinkama, kai ji užtikrina: a) ikiteismines konsultacijas numatant pasiekti taikos sutartį iki prasidedant teisminiam nagrinėjimui; b) teisinę pagalbą bei atstovavimą teisme ir gavėjo atleidimą nuo bylinėjimosi išlaidų, įskaitant 7 straipsnyje nurodytas išlaidas ir atlyginimą asmenims, teismo	Nėra. Direktyvoje reikalaujama užtikrinti tinkamą teisinę pagalbą, tačiau ji apibrėžiama ne kokybiniais požymiais, o kaip teisinės pagalbos teikimas konkrečiais proceso etapais.

¹¹⁰ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // OL C 326, 2012 10 26, p. 391–407.

¹¹¹ Green Paper from the Commission - Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross - border litigant. COM/2000/0051 final.

¹¹² 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2003/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles // OL L 026, 31/01/2003, p. 0041–0047.

		įpareigotiems atlikti veiksmus teismo nagrinėjimo metu, arba pagalbą atlyginant šias išlaidas.	
2009	2009 m. lapkričio 30 d. Tarybos rezoliucija dėl veiksmų plano, skirto įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti¹¹³	<p>Taryba šios rezoliucijos priede išdėstė „Veiksmų planą, skirtą įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti“. Veiksmų plane numatoma taikyti laipsnišką metodą ir raginama priimti šias priemones:</p> <ul style="list-style-type: none"> • A priemonė: vertimas raštu ir žodžiu; • B priemonė: informacija apie teises ir informacija apie kaltinimus; • C priemonė: teisinė konsultacija ir teisinė pagalba; • D priemonė: giminių, darbdavių ir konsulinių įstaigų informavimas; • E priemonė: specialios pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsaugos priemonės; • F priemonė: Žalioji knyga dėl kardomojo kalinimo. <p>C priemonės paaiškinime nurodoma, kad įtariamojo ar kaltinamojo baudžiamajame procese teisė anksčiausiame tinkamame tokio proceso etape gauti teisinę konsultaciją (per advokatą) yra viena iš pagrindinių teisių siekiant užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą; teisė gauti teisinę pagalbą turėtų užtikrinti veiksmingą galimybę pasinaudoti pirmiau nurodyta teise gauti teisinę konsultaciją.</p>	Nėra.
2012	2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese¹¹⁴	Direktyvos 3(1) straipsnyje (Teisė į informaciją apie teises) reikalauja, kad valstybės narės užtikrintų, kad įtariamiesiems arba kaltinamiesiems nedelsiant būtų pateikta informacija apie (a) teisę turėti advokatą; (b) teisę gauti nemokamas teises konsultacijas ir tokių konsultacijų gavimo sąlygas.	Nėra.
2012	2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis	Direktyvos 13 straipsnis skirtas teisei pagalbai aukoms. Jame nurodoma: valstybės narės užtikrina, kad aukos galėtų gauti teisinę pagalbą, jeigu turi šalies baudžiamajame procese statusą. Sąlygos ar procesinės normos, pagal kurias aukos gali gauti teisinę pagalbą, nustatomos nacionalinėje teisėje.	Nėra.

¹¹³ 2009 m. lapkričio 30 d. Tarybos rezoliucija dėl veiksmų plano, skirto įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti // OL C 295, 2009 12 04, p. 1–3.

¹¹⁴ 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese // OL L 142, 2012 06 01, p. 1–10.

	sprendimas 2001/220/TVR¹¹⁵		
2013	2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui¹¹⁶	Ši direktyva – trečiasis žingsnis įgyvendinant 2009 m. „Veiksmų planą, skirtą įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti“ (priemonė C1). Ja siekiama užtikrinti įtariamiesiems bei kaltinamiesiems baudžiamuosiuose procesuose ir perduoti prašomiems asmenims, kurių atžvilgiu vykdomos Europos arešto orderio procedūros, teisę turėti advokatą ir susisiekti būnant nelaisvėje. Direktyva numato, <i>inter alia</i> , teisę nepagrįstai nedelsiant gauti advokatą: prieš asmenį apklausiant teisėsaugos (pvz., policijos) arba teismų institucijose; atliekant tyrimo ar kitus įrodymų rinkimo veiksmus (pvz., akistatą); nuo laisvės atėmimo akimirkos; deramu laiku prieš jiems atvykstant į baudžiamąjį teismą. Remiantis 3(1) straipsniu, valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę turėti advokatą tokiu laiku ir būdu, kad atitinkami asmenys galėtų praktiškai ir veiksmingai pasinaudoti savo teisėmis į gynybą. Teisinės pagalbos klausimų ši direktyva nereguliuoja, nurodydama, kad kol bus priimtas Sąjungos teisėkūros procedūra priimamas aktas dėl teisinės pagalbos, valstybės narės turėtų taikyti nacionalinės teisės nuostatas dėl teisinės pagalbos, kurios turėtų atitikti Chartiją, EŽTK ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką (preambulės 48 konstatuojamoji dalis).	Nėra.
2013	2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese¹¹⁷	Šia rekomendacija siekiama sustiprinti įtariamųjų arba kaltinamųjų ir pagal Europos arešto orderį prašomų išduoti asmenų teisę į teisinę pagalbą baudžiamajame procese, didinti teisinės pagalbos prieinamumą, kokybę ir veiksmingumą. Rekomendacijoje „teisinė pagalba“ reiškia valstybės narės skiriamą finansavimą ir pagalbą, kuriais užtikrinamas veiksmingas naudojimasis teise turėti advokatą.	Taip. Rekomendacijoje daug dėmesio skiriama teisinės pagalbos kokybei.

¹¹⁵ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR // OL L 315, 2012 11 14, p. 57–73.

¹¹⁶ 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu // OJ L 294, 2013 11 6, p. 1–12.

¹¹⁷ 2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese // OL C 378, 2013 12 24, p. 11–14.

		<p>Rekomendacija apima (1) teisinės pagalbos prieinamumą (teisę į teisinę pagalbą, išteklių vertinimą¹¹⁸, pagrįstumo vertinimą¹¹⁹, sprendimus dėl paraiškų teisei pagalbai gauti); (2) teisinės pagalbos veiksmingumą ir kokybę; (3) duomenų rinkimą ir stebėseną.</p> <p>Dėl teisinės pagalbos kokybės rekomendacijoje nurodoma, kad pagal teisinės pagalbos sistemas teikiama teisinė pagalba turėtų būti aukštos kokybės, kad būtų užtikrintas proceso teisingumas. Šiuo tikslu visose valstybėse narėse turėtų funkcionuoti sistemos, kuriomis užtikrinama teisinę pagalbą teikiančių advokatų darbo kokybę. Taip pat turėtų būti sukurti mechanizmai, kurie leistų kompetentingoms institucijoms pakeisti teisinę pagalbą teikiančius advokatus arba pareikalauti iš jų vykdyti įsipareigojimus, jei šie nesuteikia tinkamos teisinės pagalbos.</p> <p>Rekomendacijoje taip pat nurodoma, kad kiekvienoje ES valstybėje narėje turėtų būti sukurta teisinę pagalbą teikiančių advokatų akreditavimo sistema. Ji turėtų skatinti nuolatinį advokatų profesinį mokymą. Be to, ES šalys turi užtikrinti, kad asmenys, dalyvaujantys priimant sprendimus dėl teisinės pagalbos baudžiamajame procese, būtų atitinkamai mokomi.</p> <p>Dėl advokato paskyrimo rekomendacijoje nurodoma, kad, parenkant teisinę pagalbą teikiantį advokatą, nacionalinėse teisinės pagalbos sistemose turėtų būti kuo daugiau atsižvelgiama į įtariamųjų arba kaltinamųjų ir prašomų išduoti asmenų pageidavimus ir norus.</p>	
2016	<p>2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji¹²⁰</p>	<p>Direktyva taikoma (1) vaikams, kurie yra įtariamieji arba kaltinamieji baudžiamajame procese, ir (2) vaikams, kurie yra prašomi perduoti asmenys. Direktyvos tikslas – nustatyti procesines garantijas, kuriomis užtikrinama, kad vaikai, kurie yra įtariamieji ar kaltinamieji baudžiamajame procese, galėtų suprasti ir sekti tą procesą bei naudotis savo teise į teisingą bylos nagrinėjimą, ir užkirsti kelią naujiems vaikų nusikaltimams bei skatinti jų socialinę integraciją.</p> <p>Direktyvos 18 straipsnis skirtas teisei pagalbai. Jame nurodoma, kad valstybės narės užtikrina, kad nacionalinėmis teisinės pagalbos nuostatomis būtų veiksmingai užtikrinama teisė į advokato pagalbą pagal 6 straipsnį.</p>	<p>Nėra. Direktyva nurodo, kad teisėsaugos institucijų ir sulaikymo įstaigų darbuotojai, dirbantys su vaikų bylomis, būtų specialiai, pagal jų bendravimo su vaikais lygį apmokomi. Tačiau tokio reikalavimo nėra advokatams, teikiantiems</p>

¹¹⁸ Išteklių įvertinimas – pareiškėjo ekonominė padėtis turėtų būti vertinama remiantis objektyviais veiksniais, kaip antai pajamos, kapitalas ir pan. bei užmokestis gynėjui.

¹¹⁹ Pagrįstumo įvertinimas – turėtų būti vertinamas bylos sudėtingumas, asmens socialinė ir asmeninė padėtis, veikos sunkumas ir galimos baismės griežtumas. Tais atvejais, kai už nusikalstamą veiką gali būti paskirta laisvės atėmimo bausmė ir kai teisinė pagalba yra privaloma, laikytina, kad teisinės pagalbos suteikimas yra pagrįstas.

¹²⁰ 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji // OJ L 132, 2016 05 21, p. 1–20.

			teisinę pagalbą vaikams.
2016	2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms¹²¹	<p>Direktyva nustatomos bendros būtiniausios taisyklės dėl teisės į teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose.</p> <p>Teisinė pagalba šioje direktyvoje suprantama kaip advokato pagalbos finansavimas ES šalies lėšomis, taip sudarant galimybę asmenims, kurie neturi išteklių bylinėjimosi išlaidoms padengti, pasinaudoti teise turėti advokatą.</p> <p>Direktyvos 4(1) straipsnyje valstybės narės įpareigojamos užtikrinti, kad teisė į teisinę pagalbą turėtų neturintys pakankamai lėšų sumokėti už advokato pagalbą įtariamieji ir kaltinamieji, kai tai būtina teisingumo interesams apsaugoti. Tai plėtojama aiškinant išteklių vertinimo ir pagrįstumo vertinimo testus.</p> <p>Direktyvos 7 straipsnis skirtas teisinės pagalbos kokybei. Jame nurodoma:</p> <p>„1. Valstybės narės imasi reikiamų priemonių, taip pat susijusių su finansavimu, siekdamos užtikrinti:</p> <ol style="list-style-type: none"> veiksmingą teisinės pagalbos sistemą, kuri yra tinkamos kokybės, ir kad teisinės pagalbos paslaugos būtų tinkamos kokybės siekiant užtikrinti teisingą procesą, tinkamai atsižvelgiant į teisinės profesijos nepriklausomumą. <p>2. Valstybės narės užtikrina, kad personalui, dalyvaujančiam priimant sprendimus dėl teisinės pagalbos vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms, būtų rengiami tinkami mokymai.</p> <p>3. Tinkamai atsižvelgiant į teisinės profesijos nepriklausomumą ir asmenų, atsakingų už advokatų mokymus, vaidmenį, valstybės narės imasi atitinkamų priemonių, kad skatintų rengti tinkamus mokymus teisinės pagalbos paslaugas teikiantiems advokatams.</p> <p>4. Valstybės narės imasi reikiamų priemonių, skirtų užtikrinti, kad įtariamieji, kaltinamieji ir prašomi perduoti asmenys turėtų teisę paprašyti pakeisti jiems paskirtą teisinės pagalbos paslaugas teikiantį advokatą, jei tai yra pagrįsta atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes.“</p>	<p>Taip. Tai pagrindinis ES dokumentas, nustatantis teisinės pagalbos kokybės reikalavimus.</p>

¹²¹ 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms // OJ L 297, 2016 11 04, p. 1–8.

II. TEISĖS Į TEISINĘ PAGALBĄ STANDARTAI EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOJE

1950 m. priimta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau ir – Europos žmogaus teisių konvencija, EŽTK, Konvencija)¹²² yra tarptautinė regioninė sutartis, įtvirtinanti žmogaus teises ir pagrindines laisves, o tarp jų ir Konvencijos 6 straipsnyje garantuojamą kiekvieno asmens teisę į teismą. Konvencija taip pat garantuoja ir procesines garantijas, kurios sąlygoja, *inter alia*, *teisingo* proceso principą (angl. *fair trial*), taikomą tiek baudžiamosiose, tiek civilinėse bylose. *Teisingo* (sąžiningo) proceso reikalavimas gali būti laikomas, šio skyriaus Autorės nuomone, vienu svarbiausių Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies reikalavimų. Konvencijos 6 straipsnis turi dominuojančią poziciją kitų Konvencijoje garantuojamų teisių ir laisvių atžvilgiu tiek dėl jame ginamų teisių svarbos, tiek dėl šio straipsnio dažno taikymo pačiais įvairiausiais aspektais bylose, kuriose formuojama jo aiškinimo ir taikymo jurisprudencija Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau ir – EŽTT, Teismas, Strasbūro Teismas).

EŽTT yra pabrėžęs, kad „teisė į teisingą teismą užima tokią ypatingą vietą demokratinėje visuomenėje, todėl nėra jokių pateisinančių priežasčių aiškinti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį siaurai“¹²³. Taigi teisės, ginamos Konvencijos 6 straipsnyje, užima centrinę vietą Konvencijoje garantuojamų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių sistemoje. Teisingas procesas civilinėse ir baudžiamosiose bylose yra esminis kiekvienos teisinės valstybės elementas¹²⁴. Konvencijos 6 straipsniu dažniau yra remiamasi pateikiant individualias peticijas Europos Žmogaus Teisių Teismui pagal Konvencijos 34 straipsnį negu kitomis Konvencijoje garantuojamomis teisėmis¹²⁵. Dar daugiau, dauguma minėtame Konvencijos

¹²² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 // Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

¹²³ *Harris, O'Boyle and Warbrick*. Law of the European Convention on Human Rights. Second Ed. Oxford University Press, 2009, p. 201–202.

¹²⁴ *Jacobs and White*. European Convention on Human Rights. Clare Ovey and Robin White. Third Ed. Oxford University Press, 2002, p. 139.

¹²⁵ *Harris, O'Boyle and Warbrick*. Law of the European Convention on Human Rights. Second Ed. Oxford University Press, 2009, p. 201–202.

6 straipsnyje vartojamų sąvokų (terminų) turi vadinamąją autonominę reikšmę ir reikalauja EŽTT įsikišimo, pateikiant vienos ar kitos šiame straipsnyje vartojamos sąvokos ar termino tikslią reikšmę ar prasmę¹²⁶.

Konvencijos 6 straipsnyje „Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą“ įtvirtinta teisė į teismą (1 dalis) apima ir asmens teisę patekti į teismą (angl. *access to a court*). Šiame straipsnyje tai pat įtvirtinti *teisingo* teismo arba *teisingo* proceso (angl. *fair trial*) principai¹²⁷.

6 straipsnis. Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą:

1. Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per kuo trumpiausią laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas. Teismo sprendimas paskelbiamas viešai, tačiau demokratinėje visuomenėje moralės, viešosios tvarkos ar valstybės saugumo interesais spaudos atstovams ar visuomenei gali būti neleidžiama dalyvauti per visą procesą ar jo dalį, kai tai reikalinga dėl nepilnamečių ar bylos šalių privataus gyvenimo apsaugos, arba tiek, kiek, teismo nuomone, yra būtina dėl ypatingų aplinkybių, dėl kurių viešumas pakenktų teisingumo interesams.

2. Kiekvienas nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo laikomas nekaltu tol, kol jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą.

3. Kiekvienas nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo turi bent jau šias teises:

a) būti skubiai ir išsamiai jam suprantama kalba informuotas apie jam pateikiamo kaltinimo pobūdį ir pagrindą;

b) turėti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai;

c) gintis pats ar padedamas savo paties pasirinkto gynėjo arba, jei neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir kai tai būtina teisingumo interesams apsaugoti, nemokamai gauti advokato pagalbą;

d) pats apklausti kaltinimo liudytojus ar turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti ir kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams;

e) nemokamai naudotis vertėjo pagalba, jeigu nesupranta ar nekalba teismo procese vartojama kalba.

Autorė šiame skyriuje apžvelgs Konvencijos 6 straipsnį ir jame įtvirtintą kiekvieno asmens teisę į teismą, įskaitant itin svarbų šios teisės aspektą – asmens teisę *patekti* į teismą (angl. *access to a court*), tiek, kiek šių teisių efektyvus ir

¹²⁶ *Jacobs and White*. European Convention on Human Rights. Clare Ovey and Robin White. Third Ed. Oxford University Press, 2002, p. 139.

praktinis realizavimas yra susijęs su teisinės pagalbos institutu, kuris reguliuojamas jau nacionalinės teisės normomis. Autorė taip pat aptars Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkte (t. y. jau pačiame Konvencijos tekste) aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtintą asmens teisę gintis pačiam arba padedant savo advokato, o neturint pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir kai to reikalauja teisingumo interesai, – asmens teisę nemokamai gauti advokato pagalbą bei valstybės pareigą pagal EŽTK tokį gynėją jam suteikti.

Taigi Autorė šiame monografijos skyriuje pabandys atsakyti į klausimą, kokie yra EŽTT nustatyti standartai, t. y. Konvencijos 6 straipsnio aiškinimo ir taikymo principai, taikomi valstybėms Konvencijos dalyvėms, joms reguliuojant ir suteikiant asmeniui teisinę pagalbą atitinkamai civilinėse ir baudžiamosiose bylose nacionalinėje teisėje. Autorė taip pat atskleis, kokie yra EŽTT išvystytų standartų skirtumai teisinei pagalbai gauti atitinkamai civilinėse ir baudžiamosiose bylose. Be to, atskiras poskyris skiriamas EŽTT bylose suformuluotiems reikalavimams teisinės pagalbos kokybei.

2.1. Bendrieji Europos žmogaus teisių konvencijos garantuojamų teisių ir laisvių aiškinimo principai

Šio monografijos skyriaus kontekste aktualūs tiek pačios Konvencijos specifiniai požymiai (t. y. Konvencijos sistemos pobūdis), tiek Konvencijoje bei ją papildančiuose protokoluose įtvirtintų žmogaus teisių bei pagrindinių laisvių bendrieji aiškinimo ir taikymo principai, išvystyti EŽTT praktikoje.

EŽTT savo praktikoje yra aiškiai pabrėžęs Konvencijos sistemos subsidiarų pobūdį, kuris reiškia, kad pagal Konvenciją pirmiausia nacionalinės institucijos, visų pirma nacionaliniai teismai, yra atsakingi už tinkamą ir praktinį Konvencijos įgyvendinimą nacionaliniu lygmeniu, o Konvencijoje įtvirtinta žmogaus teisių apsaugos sistema yra subsidiari nacionalinių žmogaus teisių sistemų atžvilgiu.

Pagal Konvencijos 19 straipsnį, Europos Žmogaus Teisių Teismui yra patikėta prižiūrėti valstybių Konvencijos dalyvių pagal Konvenciją prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų tinkamą vykdymą. Strasbūro Teismas atlieka šią priežiūros funkciją,

vadovaudamasis minėtu subsidiarumo principu (žr. *Vilho Eskelinen ir kiti prieš Suomiją* [DK], peticijos Nr. 63235/00, 2007 m. balandžio 19 d. sprendimas, § 61).

Taigi EŽTT įsitraukia į procesą tik tada, kai nacionalinių teismų padarytas faktų ar teisės vertinimas neatitinka EŽTT jurisprudencijoje išplėtotų Konvencijos nuostatų aiškinimo ir taikymo principų, o vidaus teisinių procedūrų metu buvo pažeisti Konvencijos reikalavimai¹²⁸. Konvencijos sistemos subsidiarumas būtent ir reiškia, kad nacionalinės institucijos, pirmiausia nacionaliniai teismai, aiškina ir taiko nacionalinę teisę, o EŽTT, kaip minėta, įsikiš tik tada, kai tas aiškinimas neatitiks EŽTT praktikoje nustatytų standartų. Dar daugiau, EŽTT aiškiai pabrėžia ir tai, kad į jo funkciją pagal Konvencijos 19 straipsnį neįeina aiškintis nacionalinių teismų padarytas faktų ar teisės aiškinimo klaidas, taip pat pakeisti nacionalinių teismų padarytą vertinimą ar aiškinimą savu aiškinimu. Tai reiškia, kad EŽTT įsitrauks į šį procesą tik tada, kai iškilis grėsmė Konvencijoje garantuojamoms teisėms ar kai nacionalinių teismų vertinime yra aiški savivalė¹²⁹. Vadinas, valstybės Konvencijos dalyvės visų pirma turi pareigą garantuoti Konvencijoje ar jos papildomuose protokoluose įtvirtintas teises nacionaliniu lygmeniu ir, tai darydamos, naudojasi joms suteikta vertinimo laisve (angl. *margin of appreciation*), naudojimąsi kuria prižiūri EŽTT. Pažymėtina ir tai, kad EŽTK nenumato jokių specialių būdų ar metodų, kuriuos pasitelkusios valstybės Konvencijos dalyvės turėtų įgyvendinti savo pagal Konvenciją priištus įsipareigojimus. Šiuos būdus renkasi pačios valstybės, kurios geriau žino vidaus teisės sistemos specifinius poreikius ir ypatybes¹³⁰. Nacionalinės institucijos turi tiesioginį demokratinį teisėtumą ir, kaip EŽTT yra pabrėžęs daugybę kartų, jos gali geriau įvertinti vietines sąlygas ir tam tikrus vidaus teisės ypatumus¹³¹.

Be to, kaip teigia Lawrence'as Early, EŽTT juriskonsultas, siekiant užtikrinti Europos Žmogaus Teisių Teismo efektyvią veiklą ateityje, turi būti taikoma vadinamoji pasidalomoji atsakomybė (angl. *a shared responsibility*). Valstybių Konvencijos dalyvių Vyriausybės taip pat privalo atlikti joms skirtą vaidmenį

¹²⁸ *Sisojeva ir kiti prieš Latviją* [DK], pareiškimo Nr. 60654/00, 2007 m. sausio 15 d. sprendimas, §§ 89–90.

¹²⁹ *Garcia Ruiz prieš Ispaniją* [DK], peticijos Nr. 30544/96, §§ 28–29, ECHR 1999-I.

¹³⁰ *Chapman prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 27238/95, § 91, ECHR 2001-I.

¹³¹ Žr. minėtą bylą *Correia de Matos prieš Portugaliją*, §§ 116–118, taip pat bylą *Vistiņš and Perepjolkins prieš Latviją* [DK], peticijos Nr. 71243/01, 2012 m. spalio 25 d. sprendimas, § 98.

Konvencijos sistemoje, ypač užtikrinant efektyvių teisinės gynybos priemonių egzistavimą vidaus teisėje ir greitą bei tinkamą EŽTT sprendimų, priimtų byloje prieš konkrečią valstybę, įvykdymą, o tai ypač svarbu tais atvejais, kai EŽTT nustato struktūrinių ar sisteminių problemų egzistavimą vidaus teisėje¹³².

EŽTK aiškinimo ir taikymo aspektu svarbu pabrėžti ir tai, kad EŽTT yra išplėtojęs poziciją, kad Konvencija turi būti aiškinama tokiu būdu, kad būtų užtikrinamas joje garantuojamų teisių ir laisvių praktiškumas ir efektyvumas, kad šios teisės neliktų vien teorinės ar iliuzinės (žr. bylą *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 28957/95, § 74, ECHR 2002-VI)¹³³. Taip pat, kaip savo praktikoje pabrėžia EŽTT, Europos žmogaus teisių konvencija, kaip speciali žmogaus teises ginanti sutartis, negali būti aiškinama vakuume. Konvencija turi būti aiškinama, kiek tai galima, derinant ją su tarptautine teise, kurios dalis ji yra¹³⁴. Primintina ir tai, kad Konvencija yra „gyvas mechanizmas“ (angl. *a living instrument*), kuris turi būti aiškinamas šių dienų sąlygomis, atsižvelgiant į itin aukštus standartus, keliamus demokratinėms visuomenėms, ypač griežtai vertinant žmogaus teisių pažeidimus¹³⁵, taip pat atsižvelgiant ir į demokratinėse Europos valstybėse vyraujančias idėjas ar žmogaus teisių apsaugos tendencijas. Be to, atsižvelgiant į tai, kad EŽTK visų pirma yra žmogaus teises ginanti tarptautinė sutartis, EŽTT yra įpareigotas, aiškindamas ir taikydamas Konvencijos nuostatas, atsižvelgti ir į besikeičiančias sąlygas valstybėse bei į tai, ar tarp valstybių

¹³² *Early L.* The European Court of Human Rights: Challenges and Reform // Lietuva Europos Taryboje. Dvidešimt narystės metų. Lithuania in the Council of Europe: Twenty Years of Membership. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas. Vilnius, 2014, p. 73. Taip pat žr.: *Applying and Supervising the ECHR. Guaranteeing the Effectiveness of the European Court of Human Rights.* Collected texts. Council of Europe, 2004, p. 16–51.

¹³³ Taip pat žr.: *Cudak prieš Lietuvą* [DK], peticijos Nr. 15869/02, 2010 m. kovo 23 d. sprendimas, § 58.

¹³⁴ *Jočienė D.* Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžioji kolegija: paskirtis ir jurisprudencijos principai 1998–2007 m. aiškinant ir taikant Konvencijos 2, 3 ir 6 straipsnius // Teisė besikeičiančioje visuomenėje. Liber Amicorum Pranas Kūris. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 153.

¹³⁵ Ten pat. Taip pat žr. bylas *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 28957/95, § 75, ECHR 2002-VI; *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* [DK], peticijos Nr. 29381/09, 32684/09, 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimas, § 84.

Konvencijos dalyvių vyrauja ar yra pasiektas Europos konsensusas vienu ar kitu Strasbūro Teismo byloje išskylančiu klausimu¹³⁶.

Dar daugiau, Teismas, nustatydamas ar apibrėždamas Konvencijos tekste vartojamų terminų ir nuostatų reikšmę ar prasmę, taip pat privalo atsižvelgti ir į tarptautinės teisės nuostatas atitinkamoje srityje, ir į kitų tarptautinių organų praktiką¹³⁷. Specializuotų tarptautinių instrumentų pagrindu atsirandantis konsensusas tarp valstybių atitinkamu klausimu taip pat gali būti pagrindas EŽTT atsižvelgti į tai, kai jis aiškina ir taiko Konvencijos nuostatas konkrečiais atvejais (žr. bylą *Demir ir Baykara prieš Turkiją* [DK], peticijos Nr. 34503/97, § 85, ECHR 2008).

Taigi EŽTT praktika aiškiai rodo, kad Europos žmogaus teisių konvencija garantuoja praktines ir efektyvias [veiksmingas] teises, o EŽTT privalo užtikrinti dinamišką ir besivystantį Konvencijos teisių aiškinimą, nes kitaip Konvencijoje garantuojamų teisių sistema negalės būti reformuojama ar plačiau aiškinama¹³⁸. Ypač tai pasakytina apie Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje garantuojamą teisę į teismą, kuri apima, kaip minėta, ir asmens teisę *patekti* į teismą¹³⁹.

Šio monografijos skyriaus Autorė pritaria kitų autorių nuomonei, kad Konvencijos 6 straipsnis yra itin svarbus ir teikia pagrindus kitoms Konvencijos nuostatoms efektyviai ir praktiškai įgyvendinti. Remiantis EŽTT, *inter alia*, Didžiosios kolegijos Konvencijos 6 straipsnio nuostatų aiškinimu ir taikymu, turi būti koreguojama ir nacionalinių teismų veikla bei principai, kad jie atitiktų *teisingo* teismo ir visas procesines garantijas, numatytas Konvencijos 6 straipsnyje.

¹³⁶ Žr. bylą *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* [DK], peticijos Nr. 29381/09, 32684/09, 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimas, § 85, kurioje EŽTT sprendė klausimą dėl tos pačios lyties asmenų porų teisės sudaryti partnerystės sutartį ir kurioje akcentavo, kad nors tarp Europos valstybių dar nėra pasiekto konsensuso dėl tos pačios lyties asmenų teisinio statuso reguliavimo, vis dėlto valstybėse vyrauja tendencija pripažinti tokių porų vienokį ar kitokį teisinį statusą.

¹³⁷ *Bayatyan prieš Armėniją* [DK], peticijos Nr. 23459/03, 2011 m. liepos 7 d. sprendimas, §§ 98, 102.

¹³⁸ Žr. minėtą bylą *Bayatyan prieš Armėniją* [DK], peticijos Nr. 23459/03, 2011 m. liepos 7 d. sprendimas, § 98, kurioje EŽTT pakeitė savo jurisprudenciją ir nutarė, kad Konvencijos 9 straipsnis „Minties, sąžinės ir religijos laisvė“ gali būti aiškinamas plačiau, kaip apimantis asmens teisę atsisakyti tarnauti su ginklu rankoje dėl jo religinių, filosofinių ar pacifistinių įsitikinimų.

¹³⁹ Žr. bylas *Vilho Eskelinen ir kiti prieš Suomiją* [DK], peticijos Nr. 63235/00, § 56, ECHR 2007-II, ir *Micallef prieš Maltą* [DK], peticijos Nr. 17056/06, § 81, ECHR 2009, kuriose atitinkamai EŽTT pakeitė savo jurisprudenciją ir nutarė, kad Konvencijos 6 straipsnis gali būti taikomas valstybės tarnautojų atžvilgiu, taip pat kad šis straipsnis gali būti taikomas ir laikinųjų teismo procedūrų, įskaitant tam tikras uždraudimo priemones (angl. *interim measures, including injunction proceedings*), atžvilgiu.

Konvencijos 6 straipsnyje nustatyta bendra pareiga valstybėms taip organizuoti savo teises sistemas, kad jos pajėgtų užtikrinti vidaus teisėje Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies reikalavimus, taip pat pareigą išnagrinėti bylas nacionaliniuose teismuose per įmanomai trumpiausią laiką. Atsižvelgiant į tai, kad, kaip minėta, valstybės turi pareigą užtikrinti Konvencijos teisių praktinį ir efektyvų įgyvendinimą nacionalinėje teisėje, tai yra ypač svarbu kalbant apie asmens teisę patekti į teismą (žr. *Ait-Mouhoub prieš Prancūziją*, 1998 m. spalio 28 d. sprendimas, § 52, Reports 1998-VIII).

2.2. Europos Žmogaus Teisių Teismo standartai ir jų skirtumai teikiant teisinę pagalbą civilinėse ir baudžiamosiose bylose

Besivystantis (ar kintantis) požiūris į žmogaus teises, atsižvelgiant į visuomenės raidą ir mokslo bei technikos pažangą, taip pat plečiamasis žmogaus teisių aiškinimas EŽTT taikomas ir Konvencijos 6 straipsniui, kuris įtvirtina vieną esminių žmogaus teisių – teisę kreiptis į teismą. Šiame kontekste paminėtina, kad *Pellegrin prieš Prancūziją* byloje EŽTT Didžioji kolegija buvo nustačiusi Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies siaurinamąjį aiškinimą (angl. *restrictive interpretation*) ir pabrėžusi, kad Konvencijos 6 straipsnis netaikomas valstybės tarnybos atžvilgiu, nes valstybės pareigūnai vykdo viešosios teisės suteiktas valstybės funkcijas (vadinamasis funkcinis kriterijus)¹⁴⁰. Tačiau praėjus aštuoneriems metams po sprendimo *Pellegrin prieš Prancūziją* byloje priėmimo, kitoje byloje – *Vilho Eskelinen ir kiti prieš Suomiją* [DK] – Teismo Didžioji kolegija pakeitė *Pellegrin* byloje suformuluotus principus ir pabrėžė, kad Konvencijos 6 straipsnis gali būti taikomas ir valstybės tarnautojams¹⁴¹. Toks EŽTT jurisprudencijos keitimas

¹⁴⁰ *Pellegrin prieš Prancūziją* [DK], peticijos Nr. 28541/95, 1999 m. gruodžio 8 d. sprendimas, §§ 63–67.

¹⁴¹ Žr. bylas *Vilho Eskelinen ir kiti prieš Suomiją* [DK], peticijos Nr. 63235/00, § 56, ECHR 2007-II, ir *Micallef prieš Maltą* [DK], peticijos Nr. 17056/06, § 81, ECHR 2009; taip pat žr. *Jočienė D.* Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžioji kolegija: paskirtis ir jurisprudencijos principai 1998–2007 m. aiškinant ir taikant Konvencijos 2, 3 ir 6 straipsnius // *Teisė besikeičiančioje visuomenėje. Liber Amicorum* Pranas Kūris. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 173–174.

Konvencijos 6 straipsnio atžvilgiu rodo plečiamąjį Konvencijoje garantuojamų teisių aiškinimą ir taikymą Teismo praktikoje. Konvencijos 6 straipsnio plečiamasis aiškinimas buvo padarytas ir kitose bylose, pavyzdžiui, Didžiosios kolegijos byloje *Micallef prieš Maltą* [DK]¹⁴² arba lietuviškoje byloje *Cudak prieš Lietuvą* [DK]¹⁴³, kurioje buvo pabrėžta, kad valstybė gali tik ribotai remtis valstybės imunitetu tam, kad nepagrįstai neapribotų asmens teisės patekti į teismą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, siekiant apginti jo teises atleidimo iš darbo iš kitos valstybės diplomatinės atstovybės atveju.

Konvencijos 6 straipsnio „Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą“ 1 dalyje numatytos asmens teisės į teismą garantijos taikomos nustatant asmens civilines teises ir pareigas arba nagrinėjant tokiam asmeniui pareikštą baudžiamąjį kaltinimą (angl. *in the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him*). Minėtoje 6 straipsnio 1 dalyje asmeniui taip pat garantuojama teisė į teismą per įmanomai trumpiausią laiką ir į viešą procesą, teisė į teisingą bylos nagrinėjimą nepriklausomame ir nešališkame teisme, kuris turi būti įsteigtas pagal įstatymą. Nustatytos ir atitinkamos garantijos teismo sprendimo viešam paskelbimui (6 straipsnio 1 dalies antras sakinys).

Tačiau minėto Konvencijos 6 straipsnio 2 ir 3 dalys taikomos tik baudžiamosiose bylose ir įtvirtina papildomas, aiškiai įvardytas garantijas asmenims, kaltinamiems nusikaltimų padarymu. Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje, be kita ko, nustatyta: „Kiekvienas nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo turi bent jau šias teises: „<...> c) gintis pats ar padedamas savo paties pasirinkto gynėjo arba, jei neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir, kai tai reikalinga teisingumo interesams, nemokamai gauti advokato pagalbą; <...>“.¹⁴⁴

Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje taip pat įtvirtinta ir asmens nekaltumo prezumpcija, pagal kurią asmuo laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas pagal įstatymą (EŽTK 6 straipsnio 2 dalis), taip pat numatyta asmens teisė būti skubiai ir išsamiai jam suprantama kalba informuotam apie jam pateikiamo kaltinimo pobūdį ir pagrindą (EŽTK 6 straipsnio 3 dalies a punktas), teisė turėti

¹⁴² Žr. minėtą bylą *Micallef prieš Maltą* [DK], peticijos Nr. 17056/06, ECHR 2009.

¹⁴³ *Cudak prieš Lietuvą* [DK], peticijos Nr. 15869/02, 2010 m. kovo 23 d. sprendimas, §§ 57–59.

¹⁴⁴ Žr.: Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 // Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai (EŽTK 6 straipsnio 3 dalies b punktas) bei jau minėta itin svarbi asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisė gintis pačiam arba per savo paties pasirinktą gynėją, o neturint pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir, kai tai reikalinga teisingumo interesams, asmuo turi teisę gauti nemokamą advokato pagalbą (minėtas EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktas).

Taigi iš Europos žmogaus teisių konvencijos teksto, t. y. iš Konvencijos 6 straipsnio 1 ir 3 dalių nuostatų, yra akivaizdu, kad nemokama teisinė pagalba asmeniui turi būti suteikta tik baudžiamosiose bylose, t. y. tik tais atvejais, kai asmuo yra kaltinamas nusikaltimo padarymu ir kai jis atitinka šiame punkte nustatytas sąlygas. Tą aiškiai nurodo minėtas Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktas. O štai civilinėse bylose asmens teisė į teisinę pagalbą arba valstybės pareiga tokią pagalbą asmeniui suteikti nėra aiškiai įvardyta Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tekste, kuris, kaip minėta, numato kiekvieno asmens teisę į teismą, kai, *inter alia*, yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų klausimas.

Taigi galima daryti išvadą, kad asmens teisę gauti nemokamą teisinę pagalbą civilinėse bylose išplėtojo ir savo jurisprudencijoje suformulavo Europos Žmogaus Teisių Teismas, plečiamai aiškindamas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmens teisę į teismą, *inter alia*, tokio asmens teisę patekti į teismą (angl. *access to a court*), siekdamas užtikrinti naudojimosi minėtomis Konvencijos 6 straipsnio teisėmis efektyvumą ir praktiškumą¹⁴⁵.

2.2.1. Teisinė pagalba civilinėse bylose

Kaip minėta, Konvencija garantuoja praktines ir veiksmingas teises, o EŽTT privalo taip aiškinti ir taikyti Konvencijos teises ir laisves, kad užtikrintų tinkamą (efektyvią) asmens teisių pagal Konvenciją apsaugą. Atitinkamai tiek asmens teisė patekti į teismą, tiek teisė į *teisingą* procesą turi likti bet kuriuo atveju veiksmingos (*Lichtenšteino Princas Hans-Adam II prieš Vokietiją* [DK], peticijos Nr. 42527/98, 2001 m. liepos 12 d. sprendimas, § 45, ECHR 2001-VIII), o to pasiekti gali būti

¹⁴⁵ Žr. EŽTT sprendimus: *Airey prieš Airiją*, peticijos Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d. sprendimas, §§ 24–28; *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16580/09, 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas.

tiesiog neįmanoma, jei asmeniui tam tikrais atvejais nebus suteikta teisė naudotis nemokama advokato pagalba.

Pagal EŽTT jurisprudenciją, valstybės Konvencijos dalyvės gali būti įpareigosotos pagal Konvenciją teikti nemokamą teisinę pagalbą ir civilinėse bylose tuo tikslu, kad asmuo galėtų veiksmingai pasinaudoti ir praktiškai realizuoti jo turimą teisę į teismą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Kitaip tariant, kad asmuo galėtų veiksmingai pasinaudoti teise *patekti į teismą*¹⁴⁶ ir (arba) įgyvendinti savo teisę į *teisingą* procesą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, tam tikrais atvejais ir civilinėse bylose valstybei gali kilti pozityvi pareiga pagal Konvenciją suteikti asmeniui nemokamą teisinę pagalbą, atsižvelgiant, *inter alia*, į pareiškėjų interesus byloje, jų finansinę padėtį, civilinio pobūdžio ginčų perspektyvas teismuose, nacionalinės teisės sudėtingumą ir kt.¹⁴⁷

Teisinės pagalbos civilinėse bylose kontekste itin svarbi asmens galimybė patekti į teismą. *Golder prieš Jungtinę Karalystę* bylos sprendime¹⁴⁸ dar 1975 m. EŽTT teigė, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tekste nieko nepasakyta apie asmens teisę patekti į teismus (angl. *does not state a right of access to the courts*). Todėl Europos Žmogaus Teisių Teismo pareiga yra aiškinimo būdu įvertinti, ar teisė patekti į teismą yra vienas iš teisės į teismą aspektų (§ 28). Šioje byloje EŽTT taip pat pabrėžė, kad atsižvelgiant į 1969 m. Vienos konvencijos dėl sutarčių teisės 31–33 straipsnius, kurie yra visuotinai pripažinti principai tarptautinėje teisėje dėl sutarčių aiškinimo, ir aiškinant Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatas (garantijas) kaip visumą, galima teigti, kad teisė patekti į teismą yra garantuojama tarp kitų šiame straipsnyje įtvirtintų garantijų (žr. § 29–31). Todėl teisė *patekti į teismą* (angl. *the right of access*) sudaro vieną iš būdingų (neatskiriamų) elementų, kuris patenka į teisę, numatytą Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje. Teismo nuomone, tai nėra išplėstinis Konvencijos teisių aiškinimas, sukuriantis naujų pareigų valstybėms Konvencijos dalyvėms; toks aiškinimas išplaukia iš Konvencijos

¹⁴⁶ *Harris, O'Boyle and Warbrick*. Law of the European Convention on Human Rights. Second Ed. Oxford University Press, 2009, p. 266. Taip pat žr. bylą *Golder prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d. sprendimas. Šioje byloje negalėjimas susisiekti su advokatu buvo aiškinamas EŽTT pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje garantuojamą asmens teisę patekti į teismą (angl. *effective access to a court*).

¹⁴⁷ Žr. minėtą bylą *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16580/09, 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas.

¹⁴⁸ *Golder prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d. sprendimas.

6 straipsnio 1 dalies nuostatų (formuluočių), kurios turi būti aiškinamos kartu, taip pat atsižvelgiant ir į Konvencijos, kaip teisę kuriančios sutarties, objektą ir tikslus, bei į bendruosius teisės principus (§ 36). Taip argumentuodamas, EŽTT nustatė, kad nesuteikimas kalinamam asmeniui teisės susisiekti su advokatu, siekiant pateikti teismui civilinį ieškinį dėl šmeižimo prieš kalėjimo pareigūną, pažeidė šio asmens teisę pateikti į teismą ir pažeidė jo teisę pradėti teisminę procedūrą.

Tuo tarpu minėtoje Didžiosios kolegijos byloje *Cudak prieš Lietuvą* EŽTT teigė, kad valstybių Konvencijos dalyvių taikomos priemonės, kurios atspindi visuotinai pripažintas tarptautinės teisės taisykles valstybės imuniteto srityje, negali iš principo būti vertinamos kaip uždedančios neproporcingus teisės pateikti į teismą, garantuojamos Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, apribojimus. Kartu EŽTT pabrėžė, kad teisė pateikti į teismą yra neatskiriama *teisingo* proceso (angl. *fair trial*) garantijų, numatytų 6 straipsnyje, dalis (§ 57).

Taigi asmens teisė į teismą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį apima ir asmens teisę *pateikti* į teismą; todėl asmens teisė pateikti į teismą (ar turėti galimybę efektyviai pradėti teisminę procedūrą) gali būti aiškinama net ir kaip atskira ar speciali Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies teisė arba kaip atskira šioje dalyje įtvirtinta, kad ir ne *expressis verbis*, garantija.

Airey prieš Airiją byloje (peticijos Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d. sprendimas) EŽTT pabrėžė asmens teisės *pateikti į teismą* svarbą Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies garantijų kontekste. Teismas nutarė, kad teisės *pateikti į teismą* efektyvumas (angl. *the right of an effective access to a court*) gali apimti ir valstybės pareigą suteikti asmeniui nemokamą teisinę pagalbą ir tam tikrose civilinėse bylose, bet ne visose (žr. minėtos *Airey* bylos 26 punktą). Šioje byloje moteris norėjo gauti teisinės separacijos patvirtinimą (angl. *a decree of judicial separation*) jos skyrybų byloje (§ 21), o tokios separacijos (skyrybų) teisinės pasekmės, EŽTT nuomone, aiškiai turi įtakos jos „civilinėms teisėms“ Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies prasme. Vyriausybė šiuo atveju ginčijo tokią moters teisę, teigdama, kad ji neturi teisės pateikti į minėtą Aukščiausiąjį Teismą, bet gali naudoti kitas priemones, šiuo atveju kreiptis į kitą teismą be advokato teisinės pagalbos. EŽTT su šiuo argumentu nesutiko ir nurodė, kad kokią priemonę pareiškėjas naudoja vidaus teisėje, yra paties pareiškėjo pasirinkimas.

Tuomet *Airey prieš Airiją* byloje EŽTT sprendė, ar moteris, kuriai nebuvo suteikta teisinė pagalba jos skyrybų byloje kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą, galėjo tinkamai ir efektyviai ginti savo civilines teises šiame teisme ir ar ši moteris galėjo tinkamai atstovauti sau minėtame teisme tiek dėl taikomos teisės ir teisinių klausimų sudėtingumo (t. y. ar ji galėjo tinkamai argumentuoti ir pagrįsti savo teisinę poziciją šiame teisme), tiek dėl itin didelių atstovavimo išlaidų, kurios turi būti sumokamos advokatui už jo atstovavimą šiame teisme.

Šioje byloje EŽTT nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą, pabrėžęs, kad pareiškėja neturėjo efektyvios teisės patekti į Aukščiausiąjį Teismą tam, kad pateiktų prašymą gauti teisinę separaciją jos skyrybų byloje (§ 28). Kartu EŽTT atkreipė dėmesį ir į tai, kad tam tikrais atvejais asmens pareiga pačiam ginti teisme savo interesus nebus laikoma Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimu, o tai reiškia, kad minėta 6 straipsnio 1 dalis negali būti aiškinama kaip sukurianti pareigą visais atvejais valstybei suteikti nemokamą teisinę pagalbą visose civilinėse bylose (§ 26). Svarbu yra ir tai, kad šioje *Airey* byloje Teismas taip pat atkreipė dėmesį į Konvencijos teksto skirtumus 6 straipsnio 1 dalies ir 6 straipsnio 3 dalies c punkto kontekste pabrėžęs, kad Konvencijos tekstas nenumato bendros valstybės pareigos teikti teisinę pagalbą visų ginčų atvejais; tokia pareiga aiškiai numatyta tik minėtame Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkte. Kartu Teismas pabrėžė, kad net ir nesant tokios pareigos Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tekste, vis dėlto ir ši dalis įpareigoja valstybes tam tikrais atvejais teikti teisinę pagalbą asmenims, kai be tokios pagalbos asmuo negalės efektyviai naudotis teise patekti į teismą, arba kai toks teisinis atstovavimas yra būtinas pagal vidaus teisę nustatytų ginčų atvejais, arba dėl vidaus teisės procedūrų sudėtingumo (§ 26).

Dar 1979 m. *Airey* byloje suformuota pozicija EŽTT remiasi iki šiol teisinės pagalbos civilinėse bylose teikimo atžvilgiu¹⁴⁹. Pavyzdžiui, bylos *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą* 2016 m. lapkričio 8 d. sprendime Europos Žmogaus Teisių Teismas plečiamai aiškino asmens teisės gauti nemokamą teisinę pagalbą civilinėse bylose apimtį pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį ir nustatė šio straipsnio minėtos dalies pažeidimą dėl to, kad pareiškėjams nebuvo suteikta teisinė pagalba Lietuvos

¹⁴⁹ *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d. sprendimas, §§ 59–61; *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16580/09, 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas.

teisėje ginti jų pačių ir pirmosios pareiškėjos turėtos individualios įmonės, kuriai buvo paskelbta bankroto procedūra, interesus ir todėl jie negalėjo tinkamai apginti savo civilinių teisių. Įdomu tai, kad šioje byloje Lietuvos Respublikos Vyriausybė vis dar teigė, kad valstybei pagal Konvenciją nekyla aiški pareiga suteikti asmeniui teisinę pagalbą civilinėse bylose (§ 36), nors kartu ir pripažino, kad tam tikrais atvejais tokios pagalbos nesuteikimas gali pažeisti *teisingo* proceso reikalavimą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį (§ 36). Vyriausybė taip pat teigė, kad teisinė pagalba yra „socialinės pagalbos priemonė, kuri neturėtų būti išplėsta juridinių asmenų (kompanijų) atžvilgiu“ (§ 37), be to, jos nuomone, nebuvo ir vieningo sutarimo (konsensuso) tarp valstybių Konvencijos dalyvių suteikti teisinę pagalbą juridiniams asmenims. Tokia valstybės pareiga, anot Vyriausybės, negali būti kildinama ir iš tarptautinės praktikos ar Europos Sąjungos teisės (Vyriausybė rėmėsi Europos Sąjungos Teisingumo Teismo byla *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH prieš Vokietiją* (Nr. C-279/09)).

Europos Žmogaus Teisių Teismas šioje byloje priminė tradicinius, šiame skyriuje jau aptartus teisinės pagalbos teikimo civilinėse bylose principus (žr. sprendimo §§ 43–46), taip pat pripažino, kad tarp valstybių Konvencijos dalyvių nėra pasiekta minėto konsensuso dėl teisinės pagalbos teikimo juridiniams asmenims, dar daugiau, dauguma valstybių jiems neteikia jokių formų teisinės pagalbos (§ 46). Teismas pažymėjo, kad šioje byloje nėra būtina abstrakčiai spręsti Lietuvos vidaus teisės nuostatų atitikties Konvencijai klausimą, taip pat nėra reikalo nagrinėti ir to aspekto, ar pareiškėjai gali būti laikomi asmenimis, kurie išgali patys susimokėti už advokato paslaugas, nes jie buvo pripažinti nemokiais asmenimis, bet svarbu yra tai, kad, *inter alia*, pinigų už nemokėtą nuomą išieškojimo procedūra pareiškėjams galėjo sukelti rimtų pasekmių, galiausiai jie buvo Lietuvos teismų įpareigoti mokėti gana didelę sumą pinigų, kurios jie neturėjo, ieškovo civilinėje byloje kompanijai už nesumokėtą nuomą ir delspinigius, ir tai vyko teisminės procedūros metu, kurioje pareiškėjų interesai nebuvo tinkamai atstovaujami, nes jiems nebuvo suteikta teisinė pagalba. EŽTT taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 1 straipsnis¹⁵⁰ aiškiai draudė suteikti teisinę pagalbą

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2005-02-08, Nr. 18-572.

juridiniams asmenims (§ 52). Todėl, jo nuomone, nėra tikslinga vertinti tokio draudimo tikslus ar jų teisėtumą, nes pats draudimas neproporcingai apribojo pareiškėjų teisę *patekti* į teismą. EŽTT taip pat pabrėžė, kad teisinė pagalba pareiškėjams buvo nesuteikta ryšium su bankroto procedūra (pirmosios pareiškėjos individualios įmonės atžvilgiu) ir įmokų už nuomą išieškojimu, todėl pareiškėjams buvo atimtos teisės efektyviai ginti savo interesus ir pateikti savo argumentus vidaus teismuose (§§ 11, 54).

EŽTT taip pat ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad asmens teisė į *teisingą* procesą apima ir asmens teisę veiksmingai pateikti savo argumentus teisme tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose bylose ir naudotis, be kita ko, proceso šalių lygybės ir rungtyniškumo principais. Šie aspektai, kaip minėta, bent jau iš dalies buvo keliami ir aptartoje *Airey prieš Airiją* byloje.

Be to, sprendžiant klausimą, ar būtina suteikti teisinę pagalbą konkrečiam asmeniui civilinėje byloje, būtina atsižvelgti į specifines tam tikros bylos aplinkybes (*Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę*, § 61; *McVicar prieš Jungtinę Karalystę*, § 48). Turi būti įvertinta, ar, atsižvelgiant į visas konkrečios bylos aplinkybes, teisinės pagalbos nesuteikimas atims iš asmens teisę į *teisingą* procesą (angl. *fair hearing* (*ibid.*, § 51)¹⁵¹. Kitais žodžiais tariant, klausimas, ar nemokama teisinė pagalba yra būtina tam tikroje civilinėje byloje, siekiant asmeniui garantuoti teisę efektyviai *patekti* į teismą ar garantuoti jam, *inter alia*, *teisingą* procesą, yra vertinamas atsižvelgiant į kiekvienos bylos aplinkybes ir priklauso, be kita ko, nuo pareiškėjo interesų byloje, taikomos teisės ir procedūrų sudėtingumo ir nuo pareiškėjo sugebėjimų efektyviai atstovauti savo interesams teisme¹⁵². EŽTT taip pat yra pažymėjęs ir tai, kad reikalavimas būti atstovaujama advokato būtų

¹⁵¹ Kaip minėta, kitose bylose EŽTT teigia, kad reikia vertinti, ar teisinės pagalbos nesuteikimas asmeniui neužkirs jam kelio efektyviai pasinaudoti savo turima teise pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį *patekti* į teismą; žr.: *Cudak prieš Lietuvą* [DK], peticijos Nr. 15869/02, 2010 m. kovo 23 d. sprendimas; *Airey prieš Airiją*, peticijos Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d. sprendimas; *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16580/09, 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas; *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d. sprendimas.

¹⁵² *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d. sprendimas, §§ 59–61; *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16580/09, 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas.

nesuderinamas su Konvencijos garantijomis, jei valstybėje nebūtų numatyta galimybė gauti teisinę pagalbą arba ji būtų neproporcingai apribota¹⁵³.

Šiame kontekste paminėtina byla *Jelcovas prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 16913/04), kurioje pareiškėjas skundėsi, kad jam nebuvo suteikta teisinė pagalba norint pradėti teisminę procedūrą prieš valstybę dėl jam padarytos žalos atlyginimo. Jis teigė, kad ši procedūra yra teisiškai sudėtinga, todėl jis negali tinkamai atstovauti sau jos metu (§ 80). Paminėtina ir tai, kad pirmosios instancijos teismas buvo suteikęs pareiškėjui teisinę pagalbą, tačiau paskirtasis advokatas atsisakė pateikti tokį skundą pareiškėjo vardu. Lietuvos Respublikos Vyriausybė šioje byloje, pasiremddama minėta *Airey prieš Airiją* byla, teigė, kad nors Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis garantuoja asmenims efektyvią teisę patekti į teismą, kaip ši teisė yra praktiškai įgyvendinama valstybės viduje, yra valstybės pasirinkimo reikalas, todėl valstybė neprivalo suteikti nemokamą teisinę pagalbą visose civilinėse bylose, išskyrus išimtinius atvejus, kai tokios pagalbos suteikimas yra būtinas dėl procedūrų sudėtingumo (§ 81). Vyriausybė taip pat teigė, kad teisinės pagalbos teikimo vidaus teisėje sąlyga yra įkaltintų asmenų sunki finansinė padėtis; net ir nustatčius tokią sąlygą, teisinės pagalbos teikimas gali būti sustabdomas, jei teismas nustato, kad tokia byla neturi jokių perspektyvų (§ 82). Šioje byloje EŽTT dar kartą pakartojo savo klasikinę poziciją, kad Konvencija negarantuoja, skirtingai nuo baudžiamųjų bylų, nemokamos teisinės pagalbos visose civilinėse bylose; tokia pagalba turi būti suteikiama tais atvejais, kai be tokios pagalbos asmuo negalės patekti į teismą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Kaip, kokiais būdais valstybė garantuos asmeniui nemokamą teisinę pagalbą civilinėse bylose, kai tai būtina, lieka valstybės vertinimo dalyku (§ 87). EŽTT šioje byloje nenustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo dėl minėto pareiškėjo skundo ir atmetė šią skundo dalį kaip aiškiai nepagrįstą, pabrėžęs, kad pareiškėjui buvo paskirtas advokatas jo baudžiamojoje byloje, ir net jei jis nebuvo itin aktyvus, vis dėlto tai nėra vidaus teismų reikalas įpareigoti advokatą rašyti prašymus teismui, kurių sėkme pats advokatas abejoja (§§ 92–93).

¹⁵³ Žr. *mutatis mutandis* bylas *Aerts prieš Belgiją*, peticijos Nr. 25357/94, 1998 m. liepos 30 d. sprendimas, §§ 57–60; *Jelcovas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16913/04, 2011 m. liepos 19 d. sprendimas – vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad abiejose bylose buvo kalbama apie teisės į kasaciją ribojimus, kai kasacinės instancijos teisme buvo būtinas advokatas, kuris pareiškėjams nebuvo suteiktas.

Paminėtina ir tai, kad šioje byloje pareiškėjas taip pat skundėsi jo teisinio atstovavimo kokybe plėšimo byloje (t. y. jau baudžiamojoje byloje). EŽTT nustatė šioje dalyje Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą kartu su 6 straipsnio 3 dalies c punkto pažeidimu (§§ 121–126), nors Vyriausybė teigė, kad net jei pareiškėjo paskirtas advokatas pagal teisinės pagalbos schemą ir nepateikė kasacinio skundo, tokį skundą surašė pats pareiškėjas ir jis buvo priimtas nagrinėti. Tokią galimybę leido Lietuvos teisė, taigi pareiškėjo situacija, kaip teigė Vyriausybė, buvo skirtinga nuo pareiškėjo situacijos byloje *R. D. prieš Lenkiją* (peticijų Nr. 29692/96, 34612/97, 2001 m. gruodžio 18 d. sprendimas), kur pareiškėjas galėjo patekti į aukštesnį teismą tik per advokatą (§§ 115–116). Šis EŽTT nustatytas pažeidimas ir jo aiškinimas bus nagrinėjamas vėliau, kai bus aptariamas Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktas, taikomas baudžiamosiose bylose.

Taigi valstybės pareiga suteikti teisinę pagalbą ir civilinėse bylose pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį priklausys nuo tokių, *inter alia*, aplinkybių:

1) kokia yra šios bylos esmė ir jos svarba pareiškėjo atžvilgiu (minėta *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* byla, § 61);

2) atitinkamos procedūros ar taikomos teisės sudėtingumas (aptarta *Airey prieš Airiją* byla, § 24);

3) pareiškėjo galimybės efektyviai [veiksmingai] ginti savo interesus teisme (*McVicar prieš Jungtinę Karalystę* byla, §§ 48–62; minėta *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* byla, § 61);

4) egzistuojantys įstatyminiai reikalavimai turėti teisinį atstovavimą (angl. *the existence of a statutory requirement to have legal representation*) (aptarta *Airey prieš Airiją* byla, § 26; *Gnahoré prieš Prancūziją* byla, § 41).

Aiškiai šiuos kriterijus atskleidžia minėta *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* byla. Joje EŽTT sprendė klausimą, ar teisinės pagalbos nesuteikimas mažai asociacijai, paskelbusiai kovą su „McDonald’s“ korporacija dėl jos tiekiamo maisto netinkamos kokybės, galimų neigiamų šio maisto pasekmių žmonių sveikatai, vaikų išnaudojimo reklamose ir kitų galimų įvairių kaltinimų ir pažeidimų, kai „McDonald’s“ korporacija pradėjo teismines procedūras prieš šią asociaciją dėl šmeižimo ir žalos atlyginimo, leido šiai asociacijai tinkamai apginti savo teises teismuose. Šios bylos faktinės situacijos kontekste paminėtina, kad, pagal

Jungtinės Karalystės vidaus teisę, teisinė pagalba nebuvo teikiama šmeižimo byloje. Todėl pareiškėjai patys sau atstovavo procedūrų vidaus teismuose metu, taip pat jie gavo tam tikrą pagalbą iš advokatų, kurie dirbo *pro bono*. Tai buvo ilgiausias Anglijos istorijoje teismo procesas, trukęs 313 dienų, o pareiškėjai net neturėjo pinigų susimokėti už bylos medžiagos kopijas. Pareiškėjai buvo pripažinti atsakingais už tam tikrų faktų publikaciją, kurioje buvo neteisingų ar nepagrįstų teiginių, ir buvo įpareigoti atlyginti didžiulę žalą, kuri buvo sumažinta Apeliaciniame teisme. EŽTT šioje byloje nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą pabrėžęs, kad tam, kad būtų atsakyta į klausimą, ar asmuo galėjo naudotis jo teise į *teisingą* procesą (angl. *fair hearing*), turi būti analizuojama, kas yra svarbu pareiškėjui šioje byloje, taip pat atitinkamos teisės ir procedūrų sudėtingumas bei pareiškėjo galimybės tinkamai sau atstovauti. Šioje byloje ypač svarbus faktas yra itin sunkios finansinės pasekmės pareiškėjams, sunkus ir ilgas procesas, itin daug bylos medžiagos ir 130 liudytojų, kurie buvo apklausiami teisme. Todėl turi būti įvertinta, ar pareiškėjai galėjo tinkamai sau atstovauti ir tinkamai realizuoti savo teisę į gynybą. Atsižvelgęs į visas faktines bylos aplinkybes, jos specifiką ir pasekmes pareiškėjams, EŽTT padarė išvadą, kad pareiškėjai dėl to, kad jiems buvo atsisakyta suteikti teisinę pagalbą, negalėjo tinkamai apginti savo interesų tokio sudėtingo ir ilgo teismo proceso metu ir teisinės pagalbos jiems nesuteikimas atėmė iš jų galimybę efektyviai ginti savo bylą teisme, o tai nulėmė proceso šalių lygybės principo pažeidimą, kuris šiuo atveju negali būti toleruojamas¹⁵⁴.

Vis dėlto kartu reikia pažymėti ir tai, kad teisė patekti į teismą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį nėra absoliuti teisė; ji gali būti ribojama, svarbu, kad tokiais apribojimais būtų siekiama teisėtų tikslų, šie ribojimai būtų proporcingi tiems siekiamiems tikslams ir būtini demokratinėje visuomenėje. Todėl gali būti pateisinamos valstybės vidaus teisėje nustatytos tam tikros sąlygos ar reikalavimai, kurie keliami nemokamai teisei pagalbai gauti, tarp kurių galimi apribojimai, siejami su pareiškėjo finansine situacija arba bylos sėkmės perspektyvomis teisme (žr. minėtos *Steel ir Morris* bylos § 62; *Anakomba Yula*

¹⁵⁴ *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d. sprendimas; *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16580/09, 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas.

prieš Belgiją, peticijos Nr. 45413/07, 2009 m. kovo 10 d. sprendimas, §§ 31–32). Jau minėtoje lietuviškoje byloje *Cudak prieš Lietuvą* taip pat buvo pabrėžta, kad valstybės gali remtis tarptautinėje teisėje pripažintomis valstybės imuniteto taisyklėmis ir tai automatiškai nebus laikoma asmens teisės patekti į teismą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį pažeidimu (§ 57).

Vis dėlto teisinei pagalbai gauti nustatomi ribojimai turi būti pagrįsti ir proporcingi. *Anakomba Yula prieš Belgiją* byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą kartu su Konvencijos 14 straipsnio (Diskriminacijos uždraudimas) pažeidimu dėl to, kad Belgijoje buvo atsisakyta suteikti teisinę pagalbą užsieniečiai, nelegaliai gyvenančiai šalyje, ginčyti vaiko tėvystę vien tuo pagrindu, kad ji gyvena šalyje neteisėtai. Teismas pabrėžė ir tai, kad šio pobūdžio procedūros yra itin rimtos šeimos gyvenimo požiūriu, todėl tėvystės užginčijimo procedūros turi būti greitos, tuo labiau kad pareiškėja teigė, kad jos vaiko tėvas yra Belgijos pilietis, todėl valstybė turi pareigą suteikti asmenims galimybę kuo skubiau patekti į teismą (§§ 34–39).

Pagal Europos žmogaus teisių konvenciją, įstatymų leidėjo pasirinkta teisinės pagalbos sistema turi garantuoti individams atitinkamą apsaugą ir apsaugoti juos nuo savavališkumo¹⁵⁵. Todėl labai svarbu įvertinti valstybėje nustatytos teisinės pagalbos kokybės reikalavimus (*Essaadi prieš Prancūziją* byla, § 35), taip pat įvertinti ir tai, kaip efektyviai pareiškėjo interesai buvo ginami teisme. Pavyzdžiui, *Aerts prieš Belgiją* byloje buvo nustatyti, *inter alia*, Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies e) punkto ir 6 straipsnio 1 dalies pažeidimai dėl to, kad suimtas psichiškai nesveikas asmuo buvo laikomas ne tam pritaikytose patalpose, o kalėjimo kameroje, ir jis negalėjo pateikti prašymo teismams įvertinti jo laisvės apribojimo teisėtumą, nes Kasaciniame teisme Belgijos teisė reikalavo advokato dalyvavimo, kuris jam nebuvo suteiktas. EŽTT pabrėžė, kad ginčas dėl asmens laisvės ribojimo teisėtumo buvo *civilinio pobūdžio* 6 straipsnio 1 dalies prasme, todėl teisinės pagalbos nesuteikimas pareiškėjui byloje pažeidė pačią teisės į teismą esmę (angl. *impaired the very essence of the right to a tribunal*).

¹⁵⁵ Žr.: *Gnahoré prieš Prancūziją* byla, § 41; *Del Sol prieš Prancūziją* byla, § 26; *Bakan prieš Turkiją* byla, §§ 75–76 su nuoroda į sprendimą *Aerts prieš Belgiją* byloje, kurioje buvo konstatuotas teisės į teismą esmės pažeidimas.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad valstybės teisinės pagalbos teikimui civilinėse bylose pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį turi platesnę vertinimo (nuožiūros) laisvę ir pačios renkami būdus, kuriais jos siekia užtikrinti asmeniui veiksmingą teisę į teismą (ar teisę efektyviai patekti į teismą) civilinėse bylose (žr. minėtą bylą *Jelcovas prieš Lietuvą*, §§ 81, 87–88). Tačiau, kaip minėta, tam tikrais atvejais ir civilinėse bylose tokia pagalba gali būti būtina ir valstybei iškyla pozityvi pareiga pagal Konvenciją tokią pagalbą suteikti. Tai, *inter alia*, būtų tokie atvejai, kai asmuo be minėtos teisinės pagalbos negalėtų veiksmingai ir praktiškai realizuoti jo turimą teisę patekti į teismą, t. y. kai būtų pažeista pati asmens kreiptis į teismą teisės esmė, taip pat kai tokia pagalba jam turi būti suteikta, pavyzdžiui, dėl taikomos teisės ar procedūrų sudėtingumo arba dėl to, kad vidaus teisė numato privalomą advokato dalyvavimą (žr. bylą *Airey prieš Airiją*, 1979 m. spalio 9 d. sprendimas, § 26), taip pat ir tais atvejais, kai teisinės pagalbos nesuteikimas sąlygotų teismo proceso šalių lygybės principo pažeidimą ir negalėjimą tinkamai gintis teisme ar sukeltų itin didelius finansinius ir (ar kitokius) padarinius (žr. aptartą *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* bylą).

2.2.2. Teisinė pagalba baudžiamosiose bylose

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis dėl asmens teisės į teismą teisinės pagalbos teikimo aspektais yra skirtingai aiškinama ir taikoma EŽTT praktikoje priklausomai nuo to, ar nagrinėjami asmens civilinių teisių ir pareigų klausimai, ar teisinės pagalbos klausimas iškyla baudžiamosio proceso kontekste.

Kaip minėta, Konvencijos 6 straipsnio 2 ir 3 dalys taikomos tik baudžiamosiose bylose ir numato papildomas garantijas asmenims, kaltinamiems nusikaltimų padarymu. Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje, be kita ko, nustatyta, kad kiekvienas nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo turi teisę gintis pats ar padedamas savo paties pasirinkto gynėjo arba, jei neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir, kai tai reikalinga teisingumo interesams, nemokamai gauti advokato pagalbą. Taigi pagal Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktą, teisinė pagalba, siekiant tinkamai užtikrinti tokio asmens teisę į gynybą, yra *būtina* baudžiamosiose

bylose¹⁵⁶, kai asmuo atitinka šioje dalyje aiškiai nustatytas sąlygas (t. y. kai neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir kai to reikalauja teisingumo interesai).

Šiame poskyryje pažvelkime teisės į teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose reikalavimus, suformuluotus EŽTT bylose.

Bendrieji principai

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje pažymi, kad asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisė būti tinkamai atstovaujama savo paties pasirinkto ar paskirto advokato, kaip numatyta Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkte, laikoma vienu iš fundamentalių *teisingo* proceso aspektų. Teisė skubiai pasimatyti su advokatu atsveria policijos sulaikytų įtariamų asmenų pažeidžiamumą ir suteikia fundamentalias garantijas (apsaugą) nuo galimo žiauraus ir nežmoniško elgesio su įtariamaisiais policijoje, prisideda prie tinkamo teisingumo vykdymo ir Konvencijos 6 straipsnio tikslų įgyvendinimo, užtikrinant lygybę tarp tyrimo ir kaltinimo institucijų ir kaltinamojo¹⁵⁷. Doktrinoje kartais vaizdžiai teigiama, kad kaltinamojo advokatas taip pat gali pasitarnauti kaip „šuo, kuris prižiūri proceso tinkamumą“ tiek viešųjų interesų, tiek jo kliento interesų labui¹⁵⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad Strasbūro Teismas yra pabrėžęs, kad Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktas *neužtikrina autonominės* teisės; šiame punkte numatyta teisė turi būti aiškinama platesnio reikalavimo – užtikrinti procedūros kaip visumos teisingumą – kontekste pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Kaip ir kitos Konvencijos 6 straipsnio garantijos, teisė į teisinę pagalbą atsiranda nuo to momento, kai asmeniui yra pateikiami kaltinimai, kaip jie suprantami pagal Teismo

¹⁵⁶ Kita vertus, kaip aptarta 2.2.1 poskyryje, valstybėms Konvencijos dalyvėms nekyla pareiga pagal Konvencijos 6 straipsnį garantuoti tokią pagalbą visose civilinėse bylose, išskyrus atskirus ar specialius aukščiau aptartus atvejus. Kaip minėta, teisė į nemokamą teisinę pagalbą civilinėse bylose išvystė Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje, aiškindamas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teisę į teismą ir (arba) teisę patekti į teismą, taip pat siekdamas užtikrinti *teisingo* proceso principą, o kartu ir naudojimosi minėtomis Konvencijos teisėmis efektyvumą. Žr. bylas *Airey prieš Airiją*, peticijos Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d. sprendimas, §§ 24–28; *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16580/09, 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas.

¹⁵⁷ *Dvorski prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 25703/11, 2015 m. spalio 20 d. sprendimas, § 76, ECHR 2015; *Simeonovi prieš Bulgariją* [DK], peticijos Nr. 21980/04, 2017 m. gegužės 12 d. sprendimas, § 112.

¹⁵⁸ *Harris, O'Boyle and Warbrick*. Law of the European Convention on Human Rights. Second Ed. Oxford University Press, 2009, p. 312.

praktiką, ir tai gali būti svarbu ir bylos ikiteisminio tyrimo metu, jei jame gali būti pažeistas teisingo proceso kaip visumos principas¹⁵⁹.

Konvencijos 6 straipsnio 3 dalis nenurodo konkrečių būdų, kaip valstybės privalo įgyvendinti minėtas garantijas baudžiamajame procese, įskaitant ir teisę gauti nemokamą advokato pagalbą. Valstybės yra laisvos pasirinkti šių procesinių garantijų įgyvendinimo metodus, svarbu, kad pasirinktos priemonės būtų suderintos su *teisingo* proceso reikalavimais (minėta byla *Jelcovas prieš Lietuvą*, § 119).

Šio skyriaus kontekste itin svarbu akcentuoti ir tai, kad EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktas apima tris atskiras teises, t. y. teisę gintis pačiam, teisę naudotis teisine gynyba per pačio asmens pasirinktą gynėją bei teisę gauti nemokamą teisinę pagalbą, kai asmuo atitinka tam tikras šiame punkte nustatytas sąlygas tokiai pagalbai gauti¹⁶⁰. Tačiau procesas prieš kaltinamąjį nevyks deramai, jei nebus atstovaujami gynybos interesai byloje¹⁶¹.

Tad visada svarbu, kad būtų užtikrinama gynyba, ir ribojimai šiuo aspektu faktiškai negalimi. Pavyzdžiui, teisė į teisinę gynybą nepriklauso nuo kaltinamojo dalyvavimo¹⁶². Faktas, kad atsakovas (kaltinamasis) nedalyvauja teismo posėdyje, nepaisant to, kad buvo tinkamai informuotas (net ir neturėdamas pasiteisinimo), negali būti priežastis apriboti jo teisę būti ginamam advokato¹⁶³. Net jei ir galima imtis tam tikrų įstatyminių priemonių siekiant kovoti su nepagrįstais proceso vilkinimais ir nepateisintu neatvykimu į posėdžius, tokios priemonės negali pateisinti teisės į teisinę pagalbą išimčių, t. y. jos negali būti priemonės, kuriomis būtų ribojama asmenų teisė į teisinę pagalbą. Teisėtas reikalavimas dalyvauti teismo posėdžiuose turi būti užtikrintas kitomis priemonėmis nei apribojant kaltinamo asmens teisę būti ginamam (žr. bylą *Tolmachev prieš Estiją*, § 48).

Šiame kontekste galima prisiminti ir kitą itin svarbų tarptautinį dokumentą, kuris, kaip ir EŽTK 6 straipsnis, įtvirtina tiek asmens teisę į teismą, tiek atitinkamas procesines garantijas. Tai 1966 m. Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas – universali tarptautinė sutartis – pagal kurio 14 straipsnio 1 dalį (kuri savo tekstu artima EŽTK 6 straipsnio 1 daliai), „visi asmenys teismams ir tribunolams yra lygūs. Kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama

¹⁵⁹ *Imbrioscia prieš Šveicariją*, 1993 m. lapkričio 24 d. sprendimas, § 36, Series A, no. 275; *Simeonovi prieš Bulgariją* [DK], peticijos Nr. 21980/04, 2017 m. gegužės 12 d. sprendimas, § 113–114.

¹⁶⁰ *Pakelli prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 8398/78, 1983 m. balandžio 25 d. sprendimas, § 31.

¹⁶¹ Ten pat.

¹⁶² Žr. bylas *Van Geysseghem prieš Belgiją* [DK], § 34; *Poitrinol prieš Prancūziją*, § 34.

¹⁶³ Žr. bylas *Van Geysseghem prieš Belgiją* [DK], § 34; *Krombach prieš Prancūziją*, § 89; *Galstyan prieš Armėniją*, § 89.

lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto kompetentingo, nepriklausomo ir nešališko teismo, kuris nustatytų, ar jam pareikštas baudžiamasis kaltinimas yra pagrįstas, arba nustatytų jo ginčijamas civilines teises ir pareigas.¹⁶⁴

Tačiau pagal Pakto 14 straipsnio 3 dalies d punktą kiekvienas asmuo, nagrinėjant bet kurį jam pareikštą kaltinimą, visiškos lygybės sąlygomis turi teisę būti teisiamas jam dalyvaujant ir galėti gintis pats arba padedamas savo pasirinkto gynėjo; jeigu asmuo neturi gynėjo, jis turi būti informuotas apie teisę turėti gynėją; jis turi teisę turėti paskirtą jam gynėją kiekvienu atveju, kai teisingumo interesai to reikalauja, ir kiekvienu atveju nemokamai, kai jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui užmokėti. Taigi minėtas Pakto 14 straipsnio 3 dalies d punktas savo tekstone išraiška artimas EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktui.

Paminėtina ir tai, kad Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (toliau – Komitetas) yra įsteigtas pagal 1966 metų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau – Paktas) 28 straipsnį ir jį sudaro aštuoniolika narių, kurie turi būti Valstybių, prisijungusių prie Pakto, piliečiai¹⁶⁵ ir kurio tikslas – kontroliuoti ir tikrinti, kaip valstybės laikosi iš minėto Pakto kylančių tarptautinių įsipareigojimų. Komitetas Bendrojo komentaro Nr. 32 nuostatuose yra pabrėžęs, kad asmenų teisė į lygybę teismuose ir *teisingą* bylos nagrinėjimą yra pagrindinis žmogaus teisių apsaugos elementas, padedantis apsaugoti teisės viršenybės principą¹⁶⁶. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetui pateiktoje byloje Nr. 770/1997¹⁶⁷ skundą pateikęs Rusijos pilietis Dimitriy'us Leonodovich'ius Gridin'as (toliau – Pareiškėjas) buvo suimtas už bandymą išprievartauti ir nužudyti. Rusijos teismai nustatė, kad Pareiškėjas yra kaltas dėl jam pareikštų kaltinimų, ir nuteisė jį mirties bausme, kuri vėliau buvo pakeista į kalinimą iki gyvos galvos.

¹⁶⁴ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288 (1966). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>>.

¹⁶⁵ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288 (1966), 28 straipsnis. Prieigos per internetą:

<<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.261D576EDC40>>,

<<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>>.

¹⁶⁶ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 32 dėl Pakto 14 straipsnio: teisė į lygybę teismuose ir teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teismuose (*General Comment No. 32 on Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial*), 1 p. Prieiga per internetą:

<<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsrdBOH1l5979OVGGB%2bWPAXhRj0XNTTvkGfHbxAcZSvX1OsJj%2fyRmVA4iMvUt2NlGKqqg2nh1qOE2hX5xoGtKE2v2YSQVV1Rv5NitNbSYwp>>.

¹⁶⁷ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto pranešimas Nr. 770/1997 (angl. *Human rights committee communicatio No. 770/1997*). Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f69%2fD%2f770%2f1997&Lang=en>.

Pareiškėjas teigė, kad suėmus jam nebuvo suteikta galimybė susitikti su gynėju, visi jo prašymai buvo ignoruojami, jis buvo kankinamas, su juo buvo kitaip žiauriai elgiamasi (pavyzdžiui, nesuteikiant maisto ir neleidžiant miegoti, buvo atimti akiniai, be kurių jis negalėjo matyti, be to, apklausos metu jis teigė buvęs sumuštas). Pareiškėjui buvo pasakyta, kad vienintelis būdas išvengti mirties bausmės – prisipažinti. Taigi taip suklaidintas Pareiškėjas prisipažino dėl jam pateiktų kaltinimų, ir toks prisipažinimas buvo viešai ištransliuotas per radijo stotis ir televiziją. Komitetas nusprendė, kad buvo pažeista šio asmens teisė į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą pagal minėto Pakto 14 straipsnį dėl tiesioginio spaudimo teismui ir visuomenės požiūrio formavimo, taip pat jam nebuvo suteikta jokios galimybės pasiruošti gynybai ir gintis, taip pat apklausti liudytojus. Paminėtina ir tai, kad Komitetas yra suformavęs solidžią Pakto 14 straipsnio nuostatų, įskaitant jo 14 straipsnio 3 dalies d punktą, taikymo praktiką.

Teisės į teisinę pagalbą atsiradimo momentas ir trukmė

Pagal EŽTT išvystytus Konvencijos 6 straipsnio taikymo standartus, asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi būti ginamas bet kurioje proceso stadijoje (žr. bylą *Imbrioscia prieš Šveicariją*, taip pat aptartą bylą *Jelcovas prieš Lietuvą*). Šis reikalavimas gali būti pažeistas net ir pradinėse proceso stadijose, jei jose nėra laikomasi Konvencijos 6 straipsnyje numatytų garantijų. Kartu pažymėtina ir tai, kad Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies b punktas yra skirtas pasiruošti procesui, o minėtas 6 straipsnio 3 dalies c punktas jau suteikia bendresnę teisę į teisinę pagalbą ir gynėjo pagalbą visos procedūros metu (*Can prieš Austriją*, Komisijos pranešimas, § 54).

Pavyzdys galėtų būti *Öcalan prieš Turkiją* byla. Šioje byloje pareiškėjas, jėga gražintas į Turkiją, buvo tardomas saugumo pajėgų, prokuroro ir teisėjo beveik septynias dienas. Šių apklausų metu pareiškėjas prisipažino padaręs veikas, kuriomis jis buvo kaltinamas, ir toks jo prisipažinimas buvo naudotas kaip įrodymas jį teisiant. Visu šiuo laikotarpiu jo advokatui nebuvo suteikta teisė pasimatyti su pareiškėju. EŽTT pabrėžė, kad trukdymas (neleidimas) pareiškėjui susitikti su advokatu itin neigiamai paveikė jo gynybos galimybes ir tai yra pareiškėjo teisių pagal Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktą pažeidimas¹⁶⁸.

Kalbant apie teisės į teisinę pagalbą atsiradimo momentą, precedentine laikytina *Salduz prieš Turkiją* byla. Šioje Didžiosios kolegijos byloje Teismas suformavo itin svarbią taisyklę dėl asmens teisės į gynybą pagal Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktą pabrėždamas, kad, siekiant asmenims garantuoti

¹⁶⁸ *Harris, O'Boyle and Warbrick. Law of the European Convention on Human Rights. Second Ed. Oxford University Press, 2009, p. 313.*

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje numatytos teisės į *teisingą* procesą praktiškumą ir veiksmingumą, asmeniui turi būti sudarytos galimybės matytis su advokatu nuo jo pirminės apklausos policijoje momento, nebent gali būti įrodyta, kad egzistuoja tam tikros išimtinės aplinkybės, kurios gali pateisinti minėtos teisės apribojimus¹⁶⁹.

Dvorski prieš Kroatiją byloje EŽTT Didžioji Kolegija sprendė klausimą, ar policijos pareigūnų veiksmai neinformuojant pareiškėjo apie jo šeimos jam parinktą advokatą ir neleidimas šiam advokatui susitikti su pareiškėju, laikant jį policijoje ir vykdant jo apklausas, nepažeidė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir šio straipsnio 3 dalies c punkto. Nustatęs minėtus pažeidimus šioje byloje EŽTT konstatavo, kad jam nebuvo pateikta jokių įtikinamų ir svarių priežasčių, kodėl pareiškėjo teisė matytis su jam šeimos parinktu advokatu buvo apribota per policijos apklausas, kurių metu jis prisipažino padaręs jam inkriminuosiamus nusikaltimus. Jo prisipažinimas buvo panaudotas kaip įrodymas byloje jį nuteisiant už įvairių nusikaltimų padarymą, nors vėliau jis tokį prisipažinimą neigė. Teismas taip pat pabrėžė, kad policijos veiksmai sutrukdant šeimos parinktam advokatui susitikti su pareiškėju turėjo įtakos baudžiamojo proceso kaip visumos pareiškėjo atžvilgiu teisingumui¹⁷⁰.

Pažymėtina, kad teisė į advokato pagalbą turi būti garantuota ne tik tais atvejais, kai asmuo yra suimamas (angl. *taken into custody*) arba apklausiamas policijoje (žr. bylą *Simeonovi prieš Bulgariją* [DK], § 111), bet ir tam tikrais kitais procedūriniais atvejais, pavyzdžiui, identifikavimo procedūros metu ar atkuriant nusikaltimo aplinkybes vietoje (žr. bylas *Ibrahim Öztürk prieš Turkiją*, §§ 48–49; *Türk prieš Turkiją*, § 47).

Nepaisant to, kad minėtas Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktas taikomas ir ikiteisminei proceso stadijai (angl. *in the pre-trial phase*), jo taikymas bylos tyrimo metu priklauso nuo proceso ypatybių ir kiekvienos bylos aplinkybių (žr. bylas *Ibrahim ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], § 253; *Berliński prieš Lenkiją*, § 75). Tas pats taikoma ir apeliacinei ar kasacinei instancijai, kuriose minėto 6 straipsnio 3 dalies c punkto taikymas taip pat priklauso nuo minėtų procesų ypatumų (žr. bylą *Meftah ir kiti prieš Prancūziją* [DK], § 41).

Sąlygos teisinei pagalbai gauti

Pagal Konvenciją, baudžiamosiose bylose nemokamai teisinei pagalbai gauti aiškiai nustatytos šios dvi sąlygos: pirma, tokia pagalba kaltinamajam nemokamai bus teikiama tik tada, kai toks asmuo neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir,

¹⁶⁹ *Salduz prieš Turkiją* [DK], peticijos Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas, § 55.

¹⁷⁰ *Dvorski prieš Kroatiją* [DK], peticijos Nr. 25703/11, 2015 m. spalio 20 d. sprendimas, ECHR 2015, §§ 111–113.

antra, tokios teisinės pagalbos būtinumą lemia teisingumo interesai. Šios dvi sąlygos turi būti vertinamos kartu (bendrai) (angl. *cumulatively*) (žr. bylą *Quaranta prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d. sprendimas, § 27).

Autorės nuomone, aiškinant ir taikant pirmąją sąlygą – pakankamą lėšų gynėjui atsilyginti neturėjimą – didelių problemų nekyla. Tai, iš principo, reguliuoja vidaus teisės normos, kuriose nustatoma, kokiais atvejais asmenys gali gauti nemokamą teisinę pagalbą, pavyzdžiui, atsižvelgiant į jų metines pajamas ar turimo turto vertę. Taikant pirmąją Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkte nustatytą sąlygą dėl lėšų trūkumo gynėjui apmokėti (t. y. vertinant, ar kaltinamojo finansinė padėtis yra tokia, kad jam būtina suteikti teisinę pagalbą), pasak EŽTT, būtina atsižvelgti į visas bylos aplinkybes; kaltinamasis turi parodyti, kad jam trūksta lėšų teisinei pagalbai apmokėti¹⁷¹.

Dėl antrosios sąlygos – kai to reikalauja „teisingumo interesai“ – kyla daugiau šios sąvokos aiškinimo problemų. EŽTT tokiais atvejais atsižvelgia į visas bylos aplinkybes, taip pat į įvairius kriterijus, kaip antai taikomos teisės ir bylos sudėtingumą, gresiančios bausmės rimtumą (sunkumą), pareiškėjo asmenybę, jo išsilavinimą, socialinę padėtį¹⁷². Nemokama teisinė pagalba paprastai suteikiama tais atvejais, kai už nusikaltimą (net ir nesunkų), kurį padaręs asmuo yra įtariamas ar kaltinamas, gali būti paskirta laisvės atėmimo bausmė¹⁷³. Teisinė pagalba pagal Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktą taip pat turi būti teikiama asmenims, kurie nesugeba gintis patys; tai vertindamas, EŽTT atsižvelgia į bylos sudėtingumą ir pareiškėjo išsilavinimą, socialinę padėtį, asmenybę ir kitas aplinkybes (minėta byla *Quaranta prieš Šveicariją*, § 35).

Tai, ar nemokama advokato pagalba reikalinga teisingumo interesams apsaugoti, turi būti vertinama kiekvienoje proceso stadijoje¹⁷⁴. Pagal Konvenciją, pareiga nuspręsti, ar konkrečioje byloje teisingumo interesai reikalauja, kad kaltinamasis būtų ginamas advokato, kurį turėtų skirti teismas, kyla nacionaliniams teismams (EŽTT sprendimas byloje *Dvorski prieš Kroatiją* [DK], peticijos Nr. 25703/11, § 79, ECHR 2015). Jei byla laikoma sudėtinga, veiksminga teisinė pagalba turi būti užtikrinta ir kasaciniame procese, *inter alia*, kasaciniam skundai baudžiamojoje byloje parengti (minėta byla *Jelcovas prieš Lietuvą*, §§ 118–126 punktai).

¹⁷¹ *Santambrogio prieš Italiją*, peticijos Nr. 61945/00, 2004 m. rugsėjo 21 d. sprendimas.

¹⁷² Žr. minėtas bylas *Quaranta prieš Šveicariją*, *Jelcovas prieš Lietuvą*, *Pakelli prieš Vokietiją* ir kt.

¹⁷³ *Bentham prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 19380/92, 1996 m. birželio 10 d. sprendimas, § 61.

¹⁷⁴ *Granger prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 11932/86, 1990 m. kovo 28 d. sprendimas, §§ 43–48.

Quaranta prieš Šveicariją byloje EŽTT nagrinėjo klausimą dėl nacionalinio teismo atsisakymo suteikti nemokamą teisinę pagalbą kaltinamajam jo bylos ikiteisminio tyrimo metu ir teismo proceso metu. EŽTT šioje byloje nustatė Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto pažeidimą, pabrėžęs, kad teisinės pagalbos teikimui baudžiamosiose bylose taikomos dvi sąlygos – pirma, „asmuo neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti“, dėl kurios net nekyla ginčų šioje byloje, ir, antra, „teisingumo interesai“, kurių buvimas lemia teisinės pagalbos būtinumą ir kurių aiškinimui pats Teismas naudoja įvairius kriterijus, kaip antai: nusikaltimo rimtumas ir galimos bausmės sunkumas (šioje byloje pareiškėjas buvo teisiamas už narkotikų vartojimą ir platinimą ir jam grėsė iki trejų metų laisvės atėmimo bausmė); bylos sudėtingumas (šios bylos faktų nustatymas nebuvo itin sudėtingas, tačiau pasekmės pareiškėjo atžvilgiu grėsė rimtos, ypač atsižvelgiant į tai, kad jis įvykdė nusikaltimą jo lygtinio atleidimo nuo bausmės periodo metu, todėl advokato dalyvavimas būtų geriau realizavęs jo teisę į gynybą); pareiškėjo asmeninė situacija (šioje byloje pareiškėjas buvo jauno amžiaus ir užsienietis, be jokio profesinio pasirengimo ir su ilga kriminaline istorija, vartojo narkotikus ir gyveno iš socialinių išmokų).

Taigi šioje byloje EŽTT nurodė kriterijus, į kuriuos nacionaliniams teismams reikėtų atsižvelgti vertinant, ar nemokama teisinė pagalba yra būtina „teisingumo interesais“. EŽTT atkreipė dėmesį ir į tai, kad pareiškėjo pristatymas ikiteisminio tyrimo teisėjui, o vėliau ir paties pareiškėjo dalyvavimas baudžiamajame teisme nesuteikė jam galimybių tinkamai atstovauti savo interesams šioje byloje¹⁷⁵.

Pakelli prieš Vokietiją byloje tuometinė Europos Žmogaus Teisių Komisija¹⁷⁶ teigė, kad Vokietijos Vyriausybė negali ginčyti pareiškėjo teiginių, kad jis negali susimokėti už advokato paslaugas, nes, pirma, pagal Vokietijos vidaus teisės nuostatas, nemokamos teisinės pagalbos teikimas nėra sąlygojamas pareiškėjo sunkios finansinės padėties; antra, pareiškėjo norimas paskirti jam atstovauti advokatas p. Rauschenbusch'as Federaciniam Teismui posėdžio metu pareiškė, kad jis gali pateikti pažymėjimą dėl pareiškėjo nemokumo, tačiau minėtas teismas atmetė šį pasiūlymą (§ 32). EŽTT nesutiko su tokia minėtos Komisijos nuomone, pabrėždamas, kad šioje byloje yra visiškai nesvarbu, gali pareiškėjas susimokėti už advokato paslaugas ar ne, bet kokiu atveju tai nėra svarbu. Pagal Vokietijos teisę,

¹⁷⁵ *Quaranta prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d. sprendimas, §§ 27–38.

¹⁷⁶ Žr. *Pakelli prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 8398/78, 1983 m. balandžio 25 d. sprendimas. Taip pat žr. Europos Žmogaus Teisių Komisijos 1981 m. gegužės 7 d. nutarimą dėl priimtimumo šioje byloje. Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Komisija veikė iki 1998 m. ir buvo panaikinta, įsigaliojus EŽTK 11 Protokolui – plačiau apie tai: *Jočienė D.* Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 21–24.

Federacinio Teismo atsisakymas paskirti minėtą advokatą atstovauti pareiškėjui Pakelli buvo pagrįstas išimtinai vidaus teisės nuostata, pagal kurią pareiškėjo byla nepatenka į bylą, kuriose gali būti paskiriamas nemokamas advokatas, kategoriją (§ 33).

Teisė atsisakyti advokato

Strasbūro Teismas savo praktikoje yra pažymėjęs, kad asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, gali atsisakyti jo turimos teisės į gynybą, kaip ir kitų teisingo proceso pagal Konvencijos 6 straipsnį garantijų. Visgi toks atsisakymas nuo teisinės gynybos turi būti akivaizdus (aiškiai išreikštas) ir turi turėti tam tikras garantijas, *inter alia*, numatant galimas tokio atsisakymo pasekmes asmeniui byloje¹⁷⁷.

Bendras Konvencijos 6 straipsnio tikslas – užtikrinti asmeniui, kaltinamam nusikaltimo padarymu, jo teisę tinkamai dalyvauti procese. Ši teisė yra artimai susijusi su asmens teise gintis pačiam pagal minėtą Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktą. Todėl kaltinamasis turi teisę ir gali gintis pats, ir paprastai tai nepažeis Konvencijos 6 straipsnio reikalavimų, nebent teisingumo interesai reikalauja kitko. *Galstyan prieš Armėniją* byloje pareiškėjas buvo sulaikytas policijos vienos demonstracijos metu ir tą pačią dieną nubaustas trijų dienų administraciniu areštu už eismo trukdymą ir triukšmo kėlimą, nepaisant to, kad pareiškėjas neigė savo dalyvavimą demonstracijoje. Policijoje pareiškėjas pasirašė policijos parengtą dokumentą, kuriuo jis buvo informuotas apie jo gynybos teises, ir padarė jame įrašą, kad „nerieškia noro turėti advokato“. Šioje byloje EŽTT nenustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir šio straipsnio 3 dalies c punkto pažeidimų¹⁷⁸.

Vis dėlto asmens teisė „gintis pačiam arba per pasirinktą atstovą“ pagal Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktą nebūtinai suteikia teisę pačiam kaltinamajam nuspręsti, kaip, koku būdu jo atstovavimas bus užtikrintas. Kuri iš minėtų alternatyvų turėtų būti pasirinkta – teisė gintis pačiam¹⁷⁹ ar per pasirinktą atstovą – taip pat tam tikrais atvejais ir teismo teisė paskirti atstovą, priklauso ir

¹⁷⁷ *Simeonovi prieš Bulgariją* [DK], peticijos Nr. 21980/04, 2017 m. gegužės 12 d. sprendimas, § 113–115.

¹⁷⁸ Tačiau nustatė Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies b punkto pažeidimą, pabrėžęs, kad nepaisant to, kad pareiškėjas atsisakė advokato, šis faktas nereiškia, kad pareiškėjui nebuvo būtina suteikti atitinkamo laiko ir galimybių pasirengti jo gynybai, tuo labiau kad teismo posėdis įvyko tą pačią dieną.

¹⁷⁹ Paminėtina, kad jei kaltinamasis pasirenka teisę gintis pats, o tai reiškia sąmoningą teisės gintis per advokatą atsisakymą, tokiu atveju jis taip pat turi parodyti atitinkamą stropumą, t. y. tinkamą savo gynybos teisių realizavimą (angl. *a duty to show diligence*) (žr. bylą *Brandstetter prieš Austriją*, § 52).

nuo nacionalinės teisės nuostatų arba teismo taisyklių¹⁸⁰. Privalomas atstovo paskyrimas gali būti vertinamas kaip priemonė tinkamai apsaugoti kaltinamojo interesus baudžiamajame procese ir tai gali nuspręsti nacionaliniai teismai net ir tuo atveju, jei kaltinamasis tam prieštarauja.

Pažymėtina, kad vienoje naujausių teisiškai įdomių Europos Žmogaus Teisių Teismo bylų – *Correia de Matos prieš Portugaliją*¹⁸¹, Strasbūro Teismas sprendė gana įdomų ir retą klausimą, ar asmeniui nacionalinis teismas gali paskirti advokatą net ir tuo atveju, jei asmuo, pats profesionalus advokatas, tam prieštarauja (baudžiamoji byla advokatui buvo iškelta dėl teismo įžeidimo ir advokatas norėjo gintis pats).

EŽTT padarė išvadą, kad privalomas advokato paskyrimas, kuris buvo numatytas Portugalijos vidaus teisėje (§§ 144–150), buvo būtinas šioje byloje. EŽTT Didžioji kolegija pabrėžė, kad pagal aiškiai išvystytą tiek EŽTT, tiek buvusios Europos Žmogaus Teisių Komisijos praktiką, Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 3 dalies c punkto garantijos suponuoja reikalavimą, kad baudžiamasis procesas negali vykti be atitinkamos gynybos, tačiau tai nebūtinai reiškia, kad kaltinamasis turi teisę pats nuspręsti, kokių būdu jo gynyba turi būti vykdoma visais atvejais (žr. sprendimo § 122). Sprendimas, kuri alternatyva bus taikoma konkrečiu atveju pagal minėtą c punktą – t. y. teisė gintis pačiam arba padedant savo paties pasirinkto atstovo, arba tam tikrais atvejais būti ginamam teismo paskirto atstovo – priklauso nuo taikomų vidaus teisės nuostatų arba teismo taisyklių¹⁸².

EŽTT taip pat pabrėžė, kad sprendimas leisti asmeniui gintis pačiam arba paskirti jam privalomą gynėją patenka į valstybių turimą pagal Konvenciją vertinimo laisvę, ir valstybės šiuo atveju geriau žino, kaip, kokiomis priemonėmis teisė į gynybą bus efektyviausiai užtikrinama jų nacionalinėse sistemose (žr. sprendimo §§ 123–124). EŽTT pripažino, kad Portugalijos vidaus teisės nuostatos dėl privalomo atstovavimo baudžiamosiose bylose buvo tinkamos ir pagrįstos, ir jos buvo skirtos esminiam tikslui pasiekti – užtikrinti tinkamą teisingumo administravimą (§ 159). Taigi EŽTT šioje byloje nenustatė jokie teisinio pagrindo, kuris būtų leidęs konstatuoti, kad *teisingo* teismo garantijos atitinkamai pagal Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktą kartu su Konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi buvo pažeistos pareiškėjo, paties profesionalaus advokato, atžvilgiu, paskyrus jam privalomą atstovavimą jo baudžiamajoje byloje. Teismas taip pat

¹⁸⁰ *Sakhnovskiy prieš Rusiją* [DK], peticijos Nr. 21272/03, 2010 m. lapkričio 2 d. sprendimas, § 95.

¹⁸¹ *Correia de Matos prieš Portugaliją* [DK], peticijos Nr. 56402/12, 2018 m. balandžio 4 d. sprendimas, §§ 144, 148, 150–159, dėl proceso kaip visumos teisingumo žr. sprendimo §§ 160–169.

¹⁸² Žr. sprendimo § 122 ir čia minimas kitas bylas, tarp jų – *Sakhnovskiy prieš Rusiją* [DK], peticijos Nr. 21272/03, 2010 m. lapkričio 2 d. sprendimas, § 95.

pažymėjo, kad pareiškėjui buvo palikta laisvė (teisė) samdytis advokatą savo nuožiūra, taip pat teisė pačiam aktyviai dalyvauti teismo procese ir daryti įtaką savo gynybai (§§ 157–158).

Correia de Matos prieš Portugaliją byloje EŽTT taip pat nurodė, kad Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies garantijos yra specifinės garantijos Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų bendrųjų *teisingo proceso* garantijų požiūriu (žr. sprendimo § 119). Teismas taip pat pažymėjo, kad minėtoje 6 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos garantijos, kurių sąrašas nėra išsamus ir kurių tikslas yra užtikrinti viso baudžiamojo proceso kaip visumos teisingumą, atspindi *teisingo* baudžiamojo proceso tam tikrus aspektus, todėl Teismas pareiškėjų skundus pagal Konvencijos 6 straipsnio 3 dalį dažnai nagrinėja kartu su šio straipsnio 1 dalimi (žr. minėto sprendimo § 119 ir čia nurodytas bylas, taip pat § 120).

Taigi Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis kartu su 3 dalies c punktu nebūtinai suteikia teisę kaltinamajam pasirinkti, kaip, koku būdu jo gynība turi būti užtikrinta. Pasirinkimas tarp dviejų minėtame EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte numatytų alternatyvų – teisės gintis pačiam arba per pasirinktą gynėją arba tam tikrais atvejais būti ginamam teismo paskirto gynėjo – iš principo priklauso nuo taikomos nacionalinės teisės ypatybių ar nacionaliniame teisme taikomų taisyklių. Šioje srityje valstybės naudojasi tam tikra vertinimo laisve (angl. *a margin of appreciation*), tačiau jų vertinimo laisvė gali būti ribojama, kaip ir buvo konstatuota minėtoje *Correia de Matos prieš Portugaliją* byloje (§ 122).

Išnagrinėtų bylų analizė leidžia daryti išvadą, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas, nagrinėdamas skundus šioje srityje pagal Konvencijos 6 straipsnį, pirmiausia vertina, ar įstatymų leidėjas pateikė pagrįstas ir tinkamas priešastis, kurios galėtų pateisinti vieną ar kitą jo pasirinktą poziciją; be to, Teismas, nustatęs, kad egzistavo pagrįstos ir tinkamos priešastys nustatyti vieną ar kitą teisinės gynybės kryptį, taip pat vertins ir viso baudžiamojo proceso kaip visumos teisingumą, taip pat ir tai, ar nacionaliniai teismai, taikydami nustatytas nacionalines taisykles dėl teisinės gynybės, tinkamai ir pagrįstai argumentavo savo sprendimus.

Taigi, kaip jau aptarta, Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies garantijos padeda užtikrinti *teisingo* baudžiamojo proceso kaip visumos principą, o tai yra EŽTT pirminė pareiga pagal 6 straipsnio 1 dalį¹⁸³. Minimalios procesinės garantijos turi

¹⁸³ Žr. bylą *Simeonovi prieš Bulgariją* [DK], peticijos Nr. 21980/04, 2017 m. gegužės 12 d. sprendimas, § 113, kurioje EŽTT Didžioji kolegija nenustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 6 straipsnio 3 dalies c punkto pažeidimo, pabrėžusi, kad nors pareiškėjui nebuvo suteikta teisė pasimatyti su advokatu per tris pirmąsias jo sulaikymo policijoje dienas, jam buvo užtikrintas baudžiamosios procedūros jo atžvilgiu kaip visumos teisingumas (angl. *the fairness of the criminal*

būti suteiktos kiekvienam asmeniui, išskyrus atvejus, kai minėtos teisės yra ar gali būti apribotos dėl egzistuojančių itin svarbių ir įtikinamų priežasčių. Kartu pažymėtina ir tai, kad teisė į nemokamą advokato pagalbą, kuri *expressis verbis* įtvirtinta Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkte ir garantuoja kiekvienam asmeniui, kaltinamam nusikaltimo padarymu, teisę „gintis pačiam arba per pasirinktą atstovą“, vis dėlto nėra absoliuti teisė, ir šiai teisei taip pat gali būti taikomi tam tikri ribojimai.

2.3. Reikalavimai teisinės pagalbos kokybei, suformuluoti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje

EŽTT ne kartą yra konstatavęs pažeidimų tais atvejais, kai teikiama teisinė pagalba buvo netinkamos kokybės¹⁸⁴, tačiau didžioji dalis šio teismo bylų visgi buvo susijusi su pačios teisės į teisinę pagalbą apimtimi¹⁸⁵, taip pat su asmens išteklių¹⁸⁶ ir pagalbos pagrįstumo vertinimu¹⁸⁷.

Kalbant konkrečiai apie teisinės pagalbos kokybę, visų pirma reikia prisiminti EŽTT sprendime *Kasamanski prieš Austriją* suformuluotą principą, jog valstybės pareiga suteikti nemokamą teisinę pagalbą nėra įvykdoma vien tik valstybės finansuojamo advokato paskyrimu¹⁸⁸. Reikia užtikrinti, kad teisinė pagalba būtų

proceedings as a whole). Pažymėtina ir tai, kad šioje byloje EŽTT, įvertinęs visas faktines bylos aplinkybes, padarė priešingą išvadą bei byloje *Salduz prieš Turkiją* [DK], peticijos Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas, § 51, kurioje buvo nustatytas minėto Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto pažeidimas, kai policijoje sulaikytam asmeniui nebuvo suteikta teisė turėti advokatą nuo jo pirminės apklausos policijoje momento.

¹⁸⁴ *Artico prieš Italiją*, peticijos Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d. sprendimas; *Kamasinski prieš Austriją*, peticijos Nr. 9783/82, 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas; *Daud prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 22600/93, 1998 m. balandžio 21 d. sprendimas; *Czekalla prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 38830/97, 2002 m. spalio 10 d. sprendimas; *Sannino prieš Italiją*, peticijos Nr. 30961/03, 2006 m. balandžio 27 d. sprendimas; *Bogumil prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 35228/03, 2008 m. spalio 7 d. sprendimas; *Moldoveanu prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 4238/03, 2012 m. birželio 19 d. sprendimas.

¹⁸⁵ *Salduz prieš Turkiją*, peticijos Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas; *Berlinski prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 27715/95 ir 30209/96, 2002 m. birželio 20 d. sprendimas.

¹⁸⁶ *Pakelli prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 8398/78, 1983 m. balandžio 25 d. sprendimas.

¹⁸⁷ *Quaranta prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d. sprendimas.

¹⁸⁸ Taip pat žr. *Pavlenko prieš Rusiją*, peticijos Nr. 42371/02, 2010 m. spalio 4 d. sprendimas, p. 99.

praktiška ir *veiksminga*. Kartu Teismas pabrėžė, kad valstybė negali būti atsakinga už kiekvieną nemokamai paskirto advokato nusižengimą, nes teisminė gynyba iš esmės yra gynėjo ir ginamojo reikalas. Tačiau tais atvejais, kai teisinės pagalbos teikėjas nesuteikia veiksmingos gynybos ir tai tampa akivaizdu ar kitokiu būdu žinoma atsakingoms institucijoms, pastarosios turi pareigą įsikišti¹⁸⁹. Teismas taip pat yra nurodęs, jog priešingu atveju kiltų pasekmių, kurios būtų nepagrįstos ir nesuderinamos su EŽTK 6 straipsniu, užtikrinančiu teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, o pati nemokama teisinė pagalba daugeliu atvejų taptų bergždžia¹⁹⁰.

Kai paskirto gynėjo pažeidimai yra objektyviai akivaizdūs, teisinės pagalbos gavėjas neprivalo imtis aktyvių veiksmų šiems pažeidimams atskleisti. Sprendime *Sannino prieš Italiją* nacionalinis teismas pareiškėjui paskyrė skirtingus gynėjus, kurie buvo nepasiruošę ir nesusipažinę su jo byla. EŽTT nusprendė, jog šioje situacijoje Italijos teismas neužtikrino veiksmingos gynybos pareiškėjui, net jei pastarasis oficialiai nesiskundė¹⁹¹.

Atstovavimo pareigų neatlikimas

Paskirto gynėjo atstovavimo pareigų neatlikimas paprastai pripažįstamas akivaizdžiu EŽTK pažeidimu. Garsiojoje EŽTT byloje *Artico prieš Italiją* paskirtas advokatas nuo pradžių atsisakė atstovauti teisinės pagalbos gavėjui pasiremdamas savo užimtumu ir sveikatos sutrikimais. Nepaisydama to, Vyriausybė neužtikrino šio advokato pakeitimo kitu gynėju. EŽTT konstatavo EŽTK 6 straipsnio 3 dalies pažeidimą nurodydamas, jog tais atvejais, kai paskirtas advokatas negali atlikti savo pareigų ir valstybė apie tai sužino, ji privalo arba jį pakeisti, arba užtikrinti, kad šis įvykdytų savo atstovavimo pareigas¹⁹². Palyginimui galima pažymėti, jog panašiomis aplinkybėmis Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas pripažino Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio pažeidimą, kai paskirtas

¹⁸⁹ *Kamasinski prieš Austriją*, peticijos Nr. 9783/82, 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas, p. 65. Taip pat žr.: *Jelcovas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16913/04, 2011 m. liepos 19 d. sprendimas.

¹⁹⁰ *Artico prieš Italiją*, peticijos Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d. sprendimas, p. 33.

¹⁹¹ *Sannino prieš Italiją*, peticijos Nr. 30961/03, 2006 m. balandžio 27 d. sprendimas, p. 51. Taip pat žr.: Legal Aid in Europe: Minimum Requirements under International Law // Open Society Justice Initiative, 2015, p. 9. Prieiga per internetą:

<<https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/ee-legal-aid-standards-20150427.pdf>>.

¹⁹² *Artico prieš Italiją*, peticijos Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d. sprendimas, p. 33.

gynėjas nepasirodė teisinės pagalbos gavėjo apklausoje sulaikymo įstaigoje, nurodydamas, jog Pakto valstybės narės privalo užtikrinti veiksmingą teisinės pagalbos gavėjų atstovavimą¹⁹³.

Kita vertus, nacionaliniai teismai neprivalo versti advokatą (nesvarbu, ar jis būtų paskirtas pagal nemokamos teisinės pagalbos sistemą, ar ne) inicijuoti teisinės gynybos priemonių, kurios, jo įsitikinimu, neturi jokių perspektyvų. Taip yra juo labiau tais atvejais, kai žinoma, kad prieš padarydamas išvadą apie bylos neperspektyvumą advokatas išanalizuoja bylos medžiagą¹⁹⁴. Toks sprendimas nesiimti teisinės gynybos priemonių tokiais atvejais nėra laikomas atstovavimo pareigų neatlikimu.

Netinkamas atstovavimo pareigų atlikimas

EŽTT yra pripažinęs akivaizdų teisinės pagalbos principų pažeidimą, reikalaujantį valstybės įsikišimo, tais atvejais, kai paskirti advokatai netinkamai vykdo savo pareigas. Sprendime *Falcao dos Santos prieš Portugaliją* paskirtas advokatas dalyvavo teismo posėdyje, bet visą laiką tylėjo, neatliko kryžminės liudytojų apklausos ir nesiėmė kitų gynybos funkcijų ginamojo naudai. Pastarasis keletą kartų skundė savo advokatą valstybės institucijoms, bet šios nesiėmė veiksmų, todėl EŽTT pripažino, jog Portugalija neužtikrino pareiškėjui realios teisinės pagalbos ir nesiėmė atitinkamų veiksmų situacijai ištaisyti¹⁹⁵. EŽTT taip pat yra nurodęs, jog neįgalių asmenų atveju valstybės turi dar griežčiau prižiūrėti teisinės pagalbos teikėjus, kad asmenims būtų suteikta tinkama ir veiksminga teisinė pagalba¹⁹⁶.

Interesų konfliktai

Akivaizdus EŽTK pažeidimas būtų pripažįstamas ir tais atvejais, kai teikiant teisinę pagalbą kyla interesų konfliktų. Sprendime *Moldoveanu prieš Rumuniją* trys

¹⁹³ Žr. 2002 m. spalio 14 d. išvada *Borisenko prieš Vengriją* (UNHRC), U.N. Doc. CCPR/C/76/D/852/1999, p. 7.5. Taip pat žr. *Legal Aid in Europe: Minimum Requirements under International Law* // Open Society Justice Initiative, 2015.

¹⁹⁴ *Rutkowski prieš Lenkiją* (išbraukta), Nr. 45995/99, § 2, ECHR 2000-XI; *Jelcovas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16913/04, 2011 m. liepos 19 d. sprendimas.

¹⁹⁵ *Falcao dos Santos prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 50002/08, 2012 m. liepos 3 d. sprendimas, p. 45.

¹⁹⁶ *M. S. prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 36337/10, 2015 m. vasario 19 d. sprendimas, p. 154–156.

bendraatsakoviai buvo atstovaujami vieno ir to paties valstybės paskirto advokato, nepaisant to, kad jų interesai byloje buvo skirtingi (du iš jų norėjo pripažinti kaltę, o trečiasis ją kategoriškai neigė). EŽTT konstatavo, jog Rumunija privalėjo įsikišti ir panaikinti šį interesų konfliktą¹⁹⁷.

Nepasitenkinimas paskirto advokato darbu

EŽTT praktikoje bendras ginamojo nepasitenkinimas paskirto advokato darbu ar nereikšmingos advokato klaidos nesukelia EŽTK valstybės narės atsakomybės. Sprendime *Kamasinski prieš Austriją* pareiškėjas skundėsi paskirto advokato darbo kokybe, tačiau, priešingai nei sprendime *Artico prieš Italiją*, šioje byloje advokatas ėmėsi tam tikrų gynybos veiksmų (lankė ginamąjį įkalinimo įstaigoje, rašė skundus jo vardu ir t. t.). Todėl net jei ir buvo galima sukritikuoti tam tikrus advokato veiksmus, EŽTT nepripažino Konvencijos pažeidimo nesuteikus veiksmingos teisinės pagalbos¹⁹⁸.

Kita vertus, būta bylų, kur EŽTT priėjo prie skirtingų išvadų. Sprendime *Czekalla prieš Portugaliją*¹⁹⁹ paskirtas advokatas nesilaikė „paprastos ir grynai formalios“ taisyklės teikdamas apeliacinį skundą ir dėl to skundas buvo atmestas, o pažeidžiamai grupei priklausęs ginamasis buvo nuteistas ilgai laisvės atėmimo bausmei. EŽTT konstatavo, jog valstybė negali būti atsakinga dėl kiekvieno gynybos trūkumo ar gynėjo klaidos, tačiau tam tikromis aplinkybėmis neatsargus formalių taisyklių nesilaikymas negali būti prilygintas paprastam trūkumui, ypač kai dėl tokio neatsargumo ginamasis netenka teisminės gynybos priemonės. Pažymėtina, jog panašių išvadų yra priėjęs ir Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas – jis yra nusprendęs, jog valstybė negali būti atsakinga dėl gynėjo nepasirengimo bylai ar jo klaidų, išskyrus atvejus, kai valstybė nesuteikia gynybai pakankamai laiko pasiruošti bylai arba kai nacionaliniam teismui turėjo būti akivaizdu, jog gynėjo elgesys prieštaravo teisingumo interesams²⁰⁰.

¹⁹⁷ *Moldoveanu prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 4238/03, 2012 m. birželio 19 d. sprendimas, p. 75.

¹⁹⁸ *Kamasinski prieš Austriją*, peticijos Nr. 9783/82, 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas, p. 71.

¹⁹⁹ *Czekalla prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 38830/97, 2002 m. spalio 10 d. sprendimas.

²⁰⁰ 1999 m. balandžio 8 d. išvada *Smith ir Stewart prieš Jamaiką* (UNHRC), U.N. Doc. CCPR/C/65/D/668/1995, p. 7.2. Taip pat žr.: Legal Aid in Europe: Minimum Requirements under International Law // Open Society Justice Initiative, 2015.

Advokato darbo kokybės klausimai buvo keliami ir *Jelcovas prieš Lietuvą* byloje²⁰¹. Šioje byloje Teismas konstatavo, kad baudžiamojoje byloje dėl plėšimo pareiškėjas buvo informavęs kompetentingas institucijas apie neveiksmingą teisinį atstovavimą kasacinės instancijos teisme, tačiau nebuvo imtasi pakankamų priemonių, kad jam būtų suteikta veiksminga teisinė pagalba. Teismas šiuo požiūriu konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies kartu su 6 straipsnio 3 dalies c punktu pažeidimą (neužtikrinus pareiškėjo teisės į veiksmingą teisinę pagalbą kartu buvo pažeista ir teisė į teisingą teismą). Teismas pažymėjo, kad nors valstybės institucijos negali būti laikomos atsakingomis už visus pagal teisinės pagalbos sistemą paskirtų advokatų veiklos trūkumus, Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto požiūriu jos turi įsikišti tais atvejais, kai atstovavimas akivaizdžiai nėra veiksmingas arba apie netinkamą atstovavimą jos pakankamai aiškiai buvo informuotos.

Pakankamo laiko ir sąlygų pasirengti gynybai nesuteikimas

EŽTT ne vieną kartą yra nusprendęs, jog pakankamo laiko ir sąlygų pasirengti gynybai nesuteikimas yra EŽTK 6 straipsnio 3 dalies pažeidimas. Akivaizdu, jog laiko ir sąlygų pasirengti gynybai stoka turi tiesioginių neigiamų pasekmių teisinės pagalbos kokybei ir veiksmingumui. Byloje *Daud prieš Portugaliją* nemokamas advokatas buvo paskirtas likus tik trimis dienoms iki teismo proceso sudėtingoje byloje pradžios. EŽTT konstatavo, jog valstybės institucijoms turėjo būti akivaizdu, kad paskirtas advokatas neturėjo laiko pasiruošti bylos nagrinėjimui, ir šios turėjo įsikišti siekdamas užtikrinti kokybišką teisinę pagalbą²⁰². Panašioje byloje, kurioje paskirtas advokatas atsisakė atstovavimo likus kelioms dienoms iki teismo posėdžio ir buvo paskirtas kitas advokatas, EŽTT pabrėžė, kad tokiais atvejais patys teismai turi imtis iniciatyvos, pavyzdžiui, atidėti bylos nagrinėjimą²⁰³.

Lyginamuoju požiūriu įdomu pažymėti, jog pareigą suteikti pakankamai laiko ir sąlygas teisinei pagalbai patvirtina ir dar labiau išplečia 2012 m. JT principų ir gairių 7 principas. Jis numato, kad veiksminga teisinė pagalba, *inter alia*, apima neribotą sulaikytų asmenų prieigą prie teisinės pagalbos teikėjų, susižinojimo tarp

²⁰¹ *Jelcovas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16913/04, 2011 m. liepos 19 d. sprendimas.

²⁰² *Daud prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 22600/93, 1998 m. balandžio 21 d. sprendimas, p. 42.

²⁰³ *Bogumil prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 35228/03, 2008 m. spalio 7 d. sprendimas, p. 49.

jų slaptumą, prieigą prie bylos medžiagos ir pakankamą laiką bei sąlygas pasirengti gynybai.

Teisė pasirinkti gynėją

Teisinės pagalbos kokybė, be kita ko, priklauso ir nuo to, kas paskiriamas teisinės pagalbos teikėju (gynėju). Šiame kontekste svarbu užtikrinti ginamojo galimybę pasirinkti tinkamą gynėją, kuris geriausiai atstovautų jo interesams. EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte aiškiai nurodoma, jog asmuo turi teisę pats pasirinkti savo gynėją. Vis dėlto EŽTT yra nurodęs, jog ši teisė nėra absoliuti. Ji gali būti ribojama dėl teisingumo interesų. Sprendime *Croissant prieš Vokietiją* EŽTT konstatavo, jog nacionaliniai teismai turi atsižvelgti į ginamojo pageidavimus skiriant nemokamą gynėją, tačiau šių pageidavimų galima netenkinti, jei tam yra „svarbios ir pakankamos priežastys“, susijusios su teisingumo interesais²⁰⁴.

Vėlesnėje praktikoje EŽTT dar labiau susiaurino ginamojo teisę pasirinkti gynėją. Štai sprendime *Lagerblom prieš Švediją*²⁰⁵ EŽTT atmetė Suomijos piliečio skundą, jog šiam nebuvo paskirtas suomiškai kalbantis advokatas, nes byloje buvo duomenų, kad jis turėjo pakankamas švedų kalbos žinias ir jam buvo suteiktos pakankamos vertėjų paslaugos, kurios įgalino veiksmingą dalyvavimą procese. EŽTT taip pat pateisina EŽTK narių teisinėse sistemose įtvirtintus įvairius advokatų veiklos ribojimus, kurie suvaržo teisinės pagalbos gavėjo teisę pasirinkti gynėją, pavyzdžiui, leidimą tik tam tikros kvalifikacijos advokatams dalyvauti kasacinio teismo posėdžiuose²⁰⁶ ir draudimą atstovauti teismo procese asmenims, kurie nėra advokatai²⁰⁷. Nutarime *Ramon Franquesa Freixas prieš Ispaniją* EŽTT atmetė pareiškėjo skundą, kad jam atstovauti baudžiamojoje byloje buvo paskirtas darbo teisėje besispecializuojantis advokatas. EŽTT tiesiog nurodė, jog pareiškėjo teisė pasirinkti advokatą nėra absoliuti ir jog jis nepateikė įtikinamų įrodymų, kad advokatas buvo nekompetentingas²⁰⁸. Taigi galima teigti, jog EŽTT gana siaurai

²⁰⁴ *Croissant prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 13611/88, 1992 m. rugsėjo 25 d. sprendimas, p. 29.

²⁰⁵ *Lagerblom prieš Švediją*, peticijos Nr. 26891/95, 2003 m. sausio 14 d. sprendimas, p. 60–62.

²⁰⁶ *Meftah ir kiti prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 32911/96, 35237/97 ir 34595/97, 2002 m. liepos 26 d. sprendimas, p. 42–44.

²⁰⁷ *Mayzit prieš Rusiją*, peticijos Nr. 63378/00, 2005 m. sausio 20 d. sprendimas, p. 70–71.

²⁰⁸ *Ramon Franquesa Freixas prieš Ispaniją*, peticijos Nr. 53590/99, 2000 m. lapkričio 21 d. nutarimas.

interpretuoja teisinės pagalbos gavėjo teisę pasirinkti gynėją. Užuoat nustatinėjęs konkrečias taisykles dėl teisinės pagalbos teikėjų, Teismas vertina bendrą teisės į teisingą bylos nagrinėjimą užtikrinimą²⁰⁹.

EŽTT bylų analizė atskleidžia, kad EŽTT pabrėžia praktiškos ir veiksmingos teisinės pagalbos svarbą ir numato tam tikrus minimalius teisinės pagalbos gavėjo tinkamo atstovavimo procese bei pasirengimo bylai reikalavimus. Kita vertus, EŽTK suteikia valstybėms gana plačią diskreciją parinkti teisinės pagalbos teikėjus ir vengia gilesnio paskirtų gynėjų pasirengimo ir pačių teisinės pagalbos sistemų EŽTK valstybėse ir jų adekvatumo užtikrinant teisę į veiksmingą teisinę gynybą įvertinimo. Daugelio svarbių kokybės aspektų, tokių kaip paskirtų atstovų (gynėjų) kvalifikacija ir pa(si)rengimas teisinės pagalbos darbui, motyvavimo ir atsakomybės sistema, bendradarbiavimo su ginamuoju ir institucijomis kokybė, teisinės pagalbos administravimo ir priežiūros sistemos adekvatumas, EŽTT savo praktikoje iš esmės nėra nagrinėjęs.

²⁰⁹ *Dvorski prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 25703/11, 2015 m. spalio 20 d. sprendimas, p. 107–108. Taip pat žr.: *Legal Aid in Europe: Minimum Requirements under International Law* // Open Society Justice Initiative, 2015.

III. TEISINĖS PAGALBOS PRAKTIKOS STANDARTAI

Kaip apžvelgta ankstesniuose skyriuose, tiek tarptautinės organizacijos ir ES, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismas per pastaruosius dešimt metų skiria daug dėmesio teisinės pagalbos kokybei. 2016 metais atliktas JTO Narkotikų ir nusikalstamumo biuro tyrimas²¹⁰ atskleidė, kad teisinės pagalbos kokybės gerinimui vis daugiau dėmesio skiriama ir nacionalinėse sistemose: daugėja valstybių, kurios diegia pažangias teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo priemones, teisinės pagalbos kokybės standartus.

Šioje monografijos dalyje, remdamiesi Projekto²¹¹ tyrimų rezultatais, gerą valstybių praktika, aptarsime būtent kokybės užtikrinimo aspektus: sieksime įvardyti teisinės pagalbos kokybės elementus ir jų turinį bei apžvelgsime svarbiausias teisinės pagalbos užtikrinimo priemones (standartus).

3.1. Teisinės pagalbos kokybės elementai

Sudėtinga pateikti vieną teisinės pagalbos kokybės apibrėžimą. Dėl nevienodo kultūrinio, teisinio, politinio konteksto įvairiose valstybėse požiūris, kas yra kokybiška teisinė pagalba, yra skirtingas. Jis visų pirma priklauso nuo teisinės pagalbos tikslų ir jų įgyvendinimo priemonių, kurie nustatomi nacionaliniuose ir/ar regioniniuose teisės aktuose. Vis dėlto teisinė pagalba turi bendrą vardiklį, dėl kurio vieningai sutariama – tai paslauga jos vartotojui (klientui). Atsižvelgiant į tai, teisinės pagalbos kokybei galima pritaikyti paslaugos kokybės sąvokas. Vadybos, verslo srityje paslaugų kokybė paprastai siejama su (1) tam tikros paslaugos (ar produkto) atitiktimi vartotojo poreikiams ir lūkesčiams ir (2) tam tikros paslaugos ar produkto atitiktimi nustatytiems reikalavimams ir/ar standartams. Šiuos du

²¹⁰ Global Study on Legal Aid, UNODC, 2016. Prieiga per internetą: https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/access_to_justiceandruleoflaw/global-study-on-legal-aid.html [žiūrėta 2019 m. birželio 10 d.].

²¹¹ ES finansuotas tarptautinis projektas „*Enhancing the Quality of Legal Aid: General Standards for Different Countries*“ (QUAL-AID) (JUST/2015/JACC/AG/PROC/8632) (2017–2019).

kokybės elementus atitinkamai galima įvardyti kaip subjektyvųjų ir objektyvųjų kokybės elementus.

Subjektyvusis kokybės elementas, kuris remiasi paslaugos gavėjo poreikiais ir lūkesčiais, yra svarbus teisinės pagalbos kokybės indikatorius, kadangi teisinės pagalbos paskirtis – suteikti konsultacijas ir atstovavimą, kuriais klientas pasiektų savo teisinių tikslų. Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad teisinė pagalba yra specifinė paslauga, kurios kokybei įvertinti dažnai nepakanka kliento žinių ir gebėjimų. Pavyzdžiui, Projekto metu atliktas tyrimas atskleidė, kad klientai advokatų veiklą linkę vertinti vadovaudamiesi emociniais motyvais. Klientams svarbiausi advokato darbo aspektai susiję su jo elgesiu, etika, bendravimo gebėjimais²¹². Dėl teisinių žinių stokos jie nepastebi tokių advokato teisinio darbo kokybės aspektų kaip parengtų dokumentų kokybė, teisinis argumentavimas ir pan. Taigi teisinės pagalbos kokybės siejimas vien su klientų lūkesčiais ir poreikiais būtų nepakankamas ir netgi iškreiptų kokybės supratimą, kadangi jame dominuotų paslaugos teikėjo komunikaciniai gebėjimai, kurie nebūtinai yra orientuoti į teisinės pagalbos kokybę²¹³. Todėl svarbu, kad būtų nustatyti kokybės reikalavimai ir standartai, kurie nebūtų priklausomi tik (ar daugiausia) nuo neretai nekvalifikuoto asmens (kliento) vertinimo.

Kokybės standartų sąvokos taip pat yra skirtingos. Vėlgi teisinės pagalbos kaip paslaugos kontekstu pirmiausia turėtų būti suvokiama tam tikra paslaugos kokybę apibūdinanti savybė (kriterijus). Standartas šiuo atveju yra indikatorius, kuris leidžia įvertinti, ar paslaugos (ar produkto) kokybė yra pakankama. Teisinės pagalbos kokybės standartus apibrėžtume kaip kriterijus ir principus, kurie rodo, kokios turėtų būti kokybiškai teikiamos teisinės pagalbos paslaugos. Išskirtinos šios pagrindinės teisinės pagalbos kokybės standartų rūšys:

²¹² Pavyzdžiui, pateikdami pozityvias santykio su advokatais, teikiančiais valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, savybes klientai išskiria tokius aspektus kaip malonus bendravimas, atidumas, dėmesys, pagalba, advokato pasiekiamumas, prieinamumas, savo laiko skyrimas (ir tais atvejais, kai teisiškai neprivalo), išsamios informacijos suteikimas ir pan. Ir atitinkamai klientus labiausiai nuvilia įvardytų advokatų savybių stoka, pavyzdžiui, dėmesio stoka, pasyvumas, teisinio atstovavimo rūpesčių (dokumentų rinkimas, atstovavimas (kalbėjimas teisme) perkėlimas klientui, kontakto su klientu stoka, minimalus advokato indėlis (darbo atlikimas pagal minimalius reikalavimus), informacijos nesuteikimas ir pan.

²¹³ Pavyzdžiui, interviu metu kai kurie teisėjai ir advokatai paminėjo, kad kai kurie advokatai savo komunikacinius gebėjimus naudoja teigiamam įvaizdžiui prieš klientus sukurti, nors teisiniu požiūriu atstovavimo kokybė nėra aukšta.

1) standartai teisinės pagalbos sistemai – nurodant, kokios turi būti sistemos charakteristikos ir elementai bei kokie mechanizmai ir priemonės turėtų būti įgyvendinti valstybių nacionalinėse sistemose, siekiant aukštos teisinės pagalbos kokybės; ir

2) standartai, skirti individualiems teisinės pagalbos teikėjams, t. y. normų, kurių laikantis užtikrinama aukšta teisinės pagalbos teikimo paslaugos kokybė, rinkinys.

Pirmoji standartų rūšis padeda sukurti prielaidas ir sąlygas aukštos kokybės teisinės pagalbos paslaugoms teikti²¹⁴. Antrosios rūšies standartai paprastai yra suvokiami kaip reikalavimai (taisyklės), kurių turi laikytis advokatas (ar kitas teisinę pagalbą teikiantis asmuo), teikdamas teisinę pagalbą. Advokatų veikla paprastai yra reguliuojama teisės aktais, advokatų asociacijų vidiniais teisės aktais, profesinės etikos kodeksais. Šie teisės aktai nustato bendruosius standartus advokatų veiklai. Paprastai tokie teisės aktai apima reikalavimus dėl advokatų kvalifikacijos, elgesio etikos, advokato ir kliento santykio, konfidencialumo apsaugos, interesų konfliktų vengimo ir kitus principus. Advokatams, nesilaikantiems šių reikalavimų, paprastai inicijuojama drausminė atsakomybė.

Čia svarbus klausimas: ar reikia atskirų standartų advokatams, teikiantiems valstybės garantuojamą pagalbą? Nepaisant to, kad teisinės pagalbos kokybės standartų poreikį pabrėžia minėti tarptautiniai dokumentai, tačiau, kaip parodė Projekto metu atliktas tyrimas, šiuo klausimu yra įvairių profesionalų nuomonių. Dalis tyrimo dalyvavusių respondentų (ypač advokatai) nurodė, kad atskiri standartai nėra reikalingi ir visiškai pakanka bendrų reikalavimų advokatams. Vienas pagrindinių argumentų yra tas, kad advokatai turi teikti vienodai kokybišką pagalbą visiems – tiek asmenims, kuriems teikiama valstybės garantuojama pagalba, tiek asmenims, kuriems teisinės atstovavimo paslaugos teikiamos komerciniu pagrindu.

Kita vertus, advokato profesijai būdingas komercinis (pelno siekimo) aspektas, todėl įdedamos darbo pastangos ir laikas dažnai priklauso ir nuo atlygio dydžio. Praktiškai visose valstybėse išmokos už teisinės pagalbos paslaugas neprilygsta advokatų gaunamam atlygiui pagal privačias sutartis. Dėl to egzistuoja

²¹⁴ Šiems standartams skiriame daugiausia dėmesio šiame monografijos skyriuje ir išsamiau juos apžvelgsime žemiau.

rizika, kad advokatai įdės mažiau pastangų ir darbo laiko teikdami teisinės pagalbos paslaugas. Žemą finansinę motyvaciją, kaip vieną pagrindinių teisinės pagalbos kokybės kliuvinių, pažymėjo ir daugelis Projekto tyrimuose dalyvavusių ekspertų.

Pagrindiniai standartus palaikančios nuomonės argumentai pirmiausia remiasi viešuoju interesu ir ta aplinkybe, kad teisinė pagalba yra finansuojama valstybės biudžeto lėšomis. Teisinė pagalba traktuojama kaip valstybės deleguota paslauga, kurios tikslas – užtikrinti labiausiai visuomenėje pažeidžiamų asmenų teises.

Svarbu pridurti, kad kokybės standartai reikšmingi ne tik žmogaus teisių (labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių teisių) apsaugos prasme, tačiau ir kaip priemonė, kuria nustatomi kokybės indikatoriai, arba, kitaip tariant, yra konkrečiai apibrėžiama, kokie elementai sudaro teisinės pagalbos kokybę. Todėl standartų numatymas leidžia tiek paslaugos teikėjui žinoti, kokių kokybės parametrų iš jo reikalaujama, tiek subjektams, atsakingiems už kokybės kontrolę, turėti aiškius kriterijus, pagal kuriuos turi būti vertinama teisinės pagalbos kokybė.

Pamatinius standartus teisinės pagalbos kokybei ES šalims nustato Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms (toliau – Direktyva). Direktyvoje nurodoma, kad valstybės narės imasi reikiamų priemonių, taip pat susijusių su finansavimu, siekdamos užtikrinti veiksmingą teisinės pagalbos sistemą, kuri yra tinkamos kokybės (angl. *adequate quality*), ir kad teisinės pagalbos paslaugos būtų tinkamos kokybės siekiant užtikrinti teisingą procesą, tinkamai atsižvelgiant į teisinės profesijos nepriklausomumą. Nors Direktyva nepateikia „tinkamos kokybės“ sąvokos, tačiau ji (1) įvardija teisinės pagalbos tikslą (užtikrinti teisingą procesą), kuris turėtų būti suvokiamas kaip esminis teisinės pagalbos kokybės-rezultato indikatorius, ir (2) išskiria du pagrindinius teisinės pagalbos kokybės lygmenis: teisinės pagalbos sistemos kokybės (veiksmingumo) ir teisinės pagalbos paslaugų (kokybės). Taigi performuluojant Direktyvos 7 straipsnį, „tinkama teisinės pagalbos kokybė“ apima sisteminį (bendrąjį) teisinės pagalbos reguliavimo ir administravimo bei individualųjį teisinių paslaugų teikimo kokybės lygmenis.

Teisinės pagalbos administravimo sistemos kokybės lygmuo turėtų apimti tokius elementus, kaip efektyvus teisinės pagalbos administravimas ir sprendimų priėmimas, teisinės pagalbos paslaugų prieinamumas, patogumas ir greitumas, teisinės pagalbos teikėjų išsilavinimo ir aukštos kvalifikacijos užtikrinimas, reikalingų darbo priemonių, tinkamų darbo sąlygų paslaugų teikėjams sudarymas ir pan. Galima teigti, kad veiksmingos teisinės pagalbos sistemos tikslas – sudaryti sąlygas kokybiškoms teisinės pagalbos paslaugoms teikti. Atsižvelgiant į Direktyvos reikalavimus, teisinės pagalbos sistema taip pat turi būti tokia, kurioje būtų užtikrinamas teisinės pagalbos teikėjų (advokatų) nepriklausomumas.

Teisinės pagalbos paslaugos paprastai suvokiamos kaip antrinė teisinė pagalba, kuri apima gynėjo veiksmus ikiteisminio tyrimo stadijoje, taip pat procesinių dokumentų teismui rengimą ir vykdymo procese teikiamus dokumentus teismui arba atstovavimą išankstinio ginčų sprendimo ne teisme atvejais, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimas. Teisingumo užtikrinimo tikslo požiūriu teisinės pagalbos kokybė turi būti pakankamai aukšto lygio ir nesiskirti nuo kitiems asmenims teikiamų teisinių paslaugų lygio. Todėl neužtenka, kad procesiniai dokumentai atitiktų formalius įstatyme keliamus reikalavimus jų formai. Juose turi būti siekiama atstovaujajam palankesnio procesinio veiksmo rezultato argumentuotai, įtikinamai, pagrindžiant aktualia teismų praktika. Pavyzdžiui, gynėjas turi kelti pagrįstas abejones kaltinimu, pagrįsti atsakomybę švelninančias aplinkybes ar siekti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės. Jeigu administracinė sistema sudaro prielaidas ir sąlygas kokybiškai teisinei pagalbai, tai būtent teisinės pagalbos paslaugos kokybė yra esminis elementas siekiant tinkamai atstovauti paslaugos gavėjo teisėms ir interesams bei užtikrinant teisingą procesą.

Išsamiai teisinės pagalbos kokybės turinį apibūdina britų mokslininkai A. Paterson'as ir A. Sherr'as, kurie išskiria (1) indėlio, (2) struktūrinius, (3) proceso, (4) rezultato teisinės pagalbos kokybės parametrus²¹⁵. Indėlio ir struktūriniai

²¹⁵ *Paterson A., Sherr A. Quality Legal Services: The Dog that did not bark // Regan F. et al. The Transformation of Legal Aid. Oxford: Oxford University Press; Paterson A. Peer Review and Quality Assurance // Clinical Law Review, 2006, 757; Sherr A., Paterson A. Professional Competence Peer Review and Quality Assurance in England and Wales and in Scotland // Alberta Law Review, 2008, 45(5). Prieiga per internetą: <<https://www.albertalawreview.com/index.php/ALR/article/viewFile/341/338>>.*

parametrai atitiktų mūsų minėtus sistemos, o proceso ir rezultato – teisinių paslaugų lygmenį.

Indėlio parametras apima teisinės pagalbos teikėjų išsilavinimą, profesinius ar įgūdžių lavinimo kursus, kvalifikaciją, turimas darbo priemones (teisinė literatūra, kompiuteris, naudojamos teisinės informacijos duomenų bazės ir pan.), pagalbinį personalą.

Struktūrinis parametras atitinka vadybinę teisinės pagalbos teikimo dalį (bylų valdymo sistemų veikimas, dokumentų saugojimo tvarka, personalo mokymai, vidinė rengiamų dokumentų peržiūra, vidinė skundų nagrinėjimo tvarka). Šios priemonės teisinės pagalbos teikėjams sudaro sąlygas koncentruotis į patį teisinės pagalbos teikimo procesą, o ne į administracines funkcijas. Išvystyta struktūra yra kokybiško darbo prielaida.

Proceso vertinimo dalyje dėmesys skiriamas teisinės pagalbos teikėjų teisinio darbo kokybei nuo konkretaus pavedimo gavimo iki dokumentų saugojimo pasibaigus bylai. Vertinimo metu tikrinami konkretūs teismui pateikti dokumentai ir jų turinys, pagal nustatytas faktines aplinkybes tikrinama, ar advokato parinkta strategija buvo tinkama, ar advokatas atliko būtinus veiksmus (pavyzdžiui, laiku kreipėsi dėl įrodymų užtikrinimo), kaip reagavo į teisinės pagalbos gavėjo klausimus ir pastabas. Visa tai leidžia susidaryti vaizdą apie advokato kompetencijas nustatant faktines bylos aplinkybes, renkant įrodymus, teisinį kvalifikavimą, darbą su klientu.

Galiausiai, vertinant *rezultatus*, tikrinama bylos baigtis ir lyginama su savo faktais panašių bylų baigtimis. Natūralu, kad ne visas situacijas galima lygiavertiškai palyginti. Nėra paprasta pasakyti, koks buvo galimas geriausias rezultatas teisinės pagalbos gavėjui ir kiek šį rezultatą lėmė kokybiškas gynėjo darbas, o kiek – išoriniai veiksniai (tyrėjas, prokuroras, teisėjas). Tačiau šis metodas puikiai tinka įvertinti, pavyzdžiui, civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso²¹⁶ (toliau – BPK) 109 str.) kokybę reikalavimo dėl neturtinės žalos atlyginimo atžvilgiu.

²¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

Toliau, remdamiesi gerąja užsienio valstybių patirtimi ir autorių atliktais tyrimais, aptarsime sisteminio lygmens standartus, kuriuos suprantame kaip mechanizmus ir instrumentus, skirtus teisinės pagalbos kokybei užtikrinti.

3.2. Standartai administravimo sistemoms

Vertinant valstybių praktiką egzistuoja šie pagrindiniai teisinės pagalbos administravimo modeliai:

1. Teisinę pagalbą *administruoja teismai* (pavyzdžiui, Vokietija). Toks modelis gana patogus teismų darbui, kadangi sudaro sąlygas operatyviau paskirti advokatą (paprastai advokatą paskiria pats teisėjas). Vis dėlto, kaip parodė mūsų analizuotas Vokietijos atvejis, šis modelis turi nemažai trūkumų: pirma, egzistuoja rizika, jog teisėjai, turėdami diskreciją parinkti advokatą, skirs sau palankesnius, patogesnius advokatus²¹⁷; antra, Vokietijos atveju valstybės garantuojama teisinė pagalba yra skiriama baudžiamosiose bylose ir tik būtinojo gynėjo dalyvavimo atvejais; teisinė pagalba apsiriboja iš esmės tais procesiniais veiksmais, kuriuose dalyvauja teisėjas ir kuriuose būtinas gynėjo dalyvavimas. Manytina, kad net praplėtus teisinės pagalbos taikymo atvejus, vis dėlto pagrindiniai antrinės teisinės pagalbos teikėjai yra advokatai, todėl už teisinės pagalbos teikimą atsakingas subjektas turi būti nepriklausomas tiek nuo politinės, tiek nuo teismų įtakos. Be to, teisinės pagalbos paslaugų teikimo valdymas teismams – didelė papildoma administracinė našta, nesusijusi su tiesioginėmis teismų funkcijomis.

2. Už teisinės pagalbos teikimo valdymą yra *atsakinga advokatūra*, kuri administruoja valstybės šiai paslaugai skirtas lėšas bei užtikrina teisinės pagalbos teikimo procesą ir jo kokybę (pavyzdžiui, Estija). Šis modelis užtikrina advokatų nepriklausomumo principą, valstybė čia yra daugiau pasyvus dalyvis, kuris deleguoja funkciją ir skiria lėšas jai įgyvendinti. Kita vertus, šiame modelyje yra mažesnis valstybės dalyvavimas užtikrinant viešąjį interesą. Taip pat teisinės pagalbos

²¹⁷ Apie tam tikras panašias tendencijas Projekto susitikimų metu kalbėjo Vokietijos teisinės pagalbos ekspertai.

paslaugų valdymas yra papildoma administracinė našta advokatų bendruomenei.

3. Nors, kaip jau minėta, yra valstybių, kuriose už teisinės pagalbos teikimą yra atsakingi patys teismai ar advokatų savivalda, visgi tiek JTO, tiek Europos Komisija siūlo įsteigti *atskirą juridinį asmenį*, kuris būtų atsakingas už visos sistemos sklandų veikimą, priežiūrą ir tobulinimą²¹⁸. Toks administratorius turėtų būti nepriklausomas nuo politinės ar teismų įtakos, nes šios organizacijos nepriklausomumas yra toks pat svarbus kaip ir advokato veiklos nepriklausomumas. Paprastai įvairių valstybių praktikoje toks juridinis asmuo (*teisinės pagalbos tarnyba arba taryba*) administruoja teisinės pagalbos teikimą, priima sprendimus dėl teisinės pagalbos teikimo interesantams, yra atsakingas už atlyginimo teisinės pagalbos teikėjams mokėjimą, organizuoja ir įgyvendina teisinės pagalbos veiksmingumo užtikrinimo priemones (pavyzdžiui, mokymus, kokybės vertinimo priemones ir kt.). Paprastai šios institucijos tiesiogiai antrinės teisinės (atstovavimo teismuose) pagalbos neteikia, kadangi manoma, kad tai gali pažeisti advokatų nepriklausomumo principą. Nors kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Sakartvele, teisinę pagalbą teikia šioje institucijoje dirbantys teisininkai, kurie turi įgiję advokato statusą, tačiau teisinę pagalbą teikia valstybės tarnybos darbo santykių pagrindu. Atsižvelgiant į JTO rekomendacijas ir Direktyvą, advokatų nepriklausomumo principo bei nešališko bei skaidraus valdymo požiūriu kaip pažangiausia vertintina praktika, kai pagrindinis sprendimus priimantis organas yra kolegiali taryba, kurią sudaro pagrindinių institucijų ir organizacijų, dalyvaujančių teikiant teisinę pagalbą, atstovai (advokatūros, atsakingos ministerijos, taip pat teismų, prokuratūros ir kt.). Tokiu būdu užtikrinama, kad priimant sprendimus dėl teisinės pagalbos valdymo ir kokybės užtikrinimo bus atstovaujami visų suinteresuotų subjektų interesai.

²¹⁸ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes, UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf>.

Taip pat įgyvendinami įvairūs kiti teisinės pagalbos teikimo ir administravimo modeliai. Pavyzdžiui, Pietų Amerikoje, Izraelyje ir Libijoje veikia valstybiniai gynėjai (angl. *public defenders*). Tai yra kvalifikuoti teisininkai, turintys įgaliojimus konsultuoti, rengti procesinius dokumentus bei atstovauti teisme. Šie teisininkai, kurie galėtų būti vertinami ir kaip tam tikra teisinės pagalbos prokuroro pareigybės forma, teikia išimtinai valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, darbo užmokestis jiems yra mokamas iš valstybės biudžeto. Kinijoje, Anglijoje, Lenkijoje, Ukrainoje²¹⁹ teisinę pagalbą teikia privatūs advokatai. Atstovavimo pavedimus jie priima kaip dar vieną iš savo klientų. Dar kitose šalyse (Siera Leonėje, Malavyje) advokatų padėjėjams yra privaloma dalyvauti teisinės pagalbos sistemoje, tokiu būdu įgaunant reikalingos patirties. Dažnu atveju valstybės taiko kombinuotas sistemas²²⁰.

3.3. Teisinės pagalbos teikėjų kvalifikacijos standartai

Pirmiausia pabrėžtina, kad nepriklausomai nuo to, ar teisinė pagalba teikiama pirminiu ar antriniu lygmeniu, šį darbą turėtų daryti teisės aukštojo mokslo diplomą įgijęs asmuo, todėl siūlytina nustatyti minimalius išsilavinimo reikalavimus teisinės pagalbos paslaugų teikėjams. Šis standartas yra susijęs su formalaus aukštojo mokslo laipsnio įgijimu (bakaluro ar magistro). Visose ES šalyse toks reikalavimas yra taikomas norint verstis advokato ar advokato padėjėjo praktika, bet nėra taikomas teikiant teisinės paslaugas per ribotos civilinės atsakomybės juridinį asmenį. Standartas svarbus dėl to, kad kai kuriose valstybėse sutartys dėl teisinės pagalbos teikimo yra sudaromos su juridiniais asmenimis (dažniausiai tai yra pelno nesiekiančios nevyriausybinių organizacijos). Tiesa, kai kurios šalys numato (Lietuva, Nyderlandai), kad pirminiu lygmeniu teisinę pagalbą

²¹⁹ Ukrainoje prieš kelerius metus buvo baigta esminė teisinės pagalbos reforma. Ji įgyvendinta remiantis gerąja kitų šalių praktika, naujausiomis tarptautinių organizacijų rekomendacijomis ir tapo sektinu pavyzdžiu tarptautinėje bendruomenėje.

²²⁰ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes, UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf>, p. 19–20.

gali teikti teisės studentai profesinės praktikos metu²²¹. Tokiu atveju teisės studento darbą kuruoja ir prižiūri praktikos vadovas, turintis teisinį išsilavinimą ir atitinkamą teisinio darbo stažą (pavyzdžiui, Vilniaus universiteto Teisės fakultete praktikos vadovui taikomas penkerių metų minimalaus teisinio darbo stažo reikalavimas).

Verta atkreipti dėmesį, kad teisinė pagalba apima gyvą bendravimą su žmonėmis. Dažnu atveju tai yra asmenys iš pažeidžiamų visuomenės grupių (nepilnamečiai, pabėgėliai, smurto artimoje aplinkoje aukos ar nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys, senyvo amžiaus gyventojai). Bendraujant gali susiklostyti konfliktinių situacijų. Atsižvelgiant į tai, teisinės pagalbos teikėjams tam tikru išsilavinimo ir/ar kvalifikacijos kėlimo metu svarbu įgyti ne tik teisinių, tačiau ir psichologinių žinių. Įvairiose valstybėse teisinę pagalbą teikiantiems advokatams numatytos specializacijos dirbti su tam tikromis pažeidžiamomis grupėmis (pavyzdžiui, nepilnamečiais, negalią turinčiais asmenimis, pabėgėliais ir pan.)²²². Siekiantys įgyti specializaciją asmenys turi turėti specialių teisinių ir psichologinių darbo su šiais asmenimis žinių, kurios paprastai įgyjamos per mokymus.

Kita vertus, nors ES šalyse tokia problema neįvardijama, tačiau kitose pasaulio šalyse valstybės negali tinkamai užtikrinti asmenų teisės į teisinę gynybą dėl to, kad šalyje paprasčiausiai neužtenka teisinį išsilavinimą turinčių asmenų. Todėl Jungtinių Tautų Narkotikų kontrolės ir nusikalstamumo prevencijos biuras pataria aktyviau taikyti teisinės praktikos vadybos sistemas, įskaitant patyrusių praktikuojančių teisininkų (advokatų) vedamus mokymus, įgalinti juos būti veikliais, iniciatyviais koordinatoriais, galinčiais nuolat ir kiekvienu konkrečiu

²²¹ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 16 str. 2 d.; Enhancing the Quality of Legal Aid: General Standards for Different Countries. Report of Working Stream 1. Prieiga per internetą:

qualaid.vgtpt.lt/grikis.serveriai.lt/sites/default/files/0916902001555398891.pdf, p. 11.

²²² Global Study on Legal Aid, UNODC, 2016. Prieiga per internetą:

https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/access_to_justiceandruleoflaw/global-study-on-legal-aid.html [žiūrėta 2020-01-27], p. 149.

atveju kuruoti teisinės pagalbos teikėjų veiklą²²³. Tokiu atveju galima pasitelkti ir teisės mokslo aukštojo išsilavinimo neturinčius asmenis teisei pagalbai teikti.

Antra, yra svarbi ir teisinės pagalbos teikėjo specializacija. Teisininkai generalistai negali taip gerai išmanyti konkrečių bylų niuansų, kaip tai daro konkrečioje srityje besispecializuojantys praktikai. Natūralu, kad dvidešimties metų patirtį finansų teisės srityje sukaupęs advokatas negalės suteikti kokybiškos teisinės pagalbos baudžiamojoje byloje. Todėl dažnu atveju yra sudaromi atskiri teisinės pagalbos teikėjų sąrašai skaidant juos pagal pagrindines teisės sritis (administracinę, civilinę, baudžiamąją). Tam, kad būtų įtrauktas į konkretų sąrašą, advokatui gali būti keliami reikalavimai atitikti konkrečios specializacijos reikalavimus: (1) išlaikyti specializacijos egzaminą (pavyzdžiui, finansinių nusikaltimų srityje, smurtinių nusikaltimų srityje *etc.*) arba (2) išklausti specializacijos kursą, arba (3) turėti darbo konkrečioje teisės srityje patirties²²⁴.

Trečia, teisė yra dinamiška, priimami įstatymų pakeitimai, keičiasi teismų praktika. Tačiau, JTO atlikto tyrimo duomenimis, tik 49 % valstybių, kurių atstovai dalyvavo apklausoje, iš teisinės pagalbos teikėjų reikalauja periodiškai kelti savo kvalifikaciją²²⁵. Direktyvoje taip pat numatyta, kad, tinkamai atsižvelgiant į teisinės profesijos nepriklausomumą ir asmenų, atsakingų už advokatų mokymus, vaidmenį, valstybės narės imasi atitinkamų priemonių, kad skatintų rengti tinkamus mokymus teisinės pagalbos paslaugas teikiantiems advokatams (7 str. 3 d.). Dėl to būtina kalbėti apie tęstiną kompetencijų kėlimą. Pavyzdžiui, Lietuvoje, Suomijoje bei kitose valstybėse advokatams ir advokatų padėjėjams keliami reikalavimai kasmet išklausti tam tikrą kiekį valandų mokymų²²⁶. Toks reikalavimas (ar numatant dar daugiau valandų mokymų) turėtų būti keliamas

²²³ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes, UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf>, p. 66.

²²⁴ Burchard Ch., Jahn M., Zink S. ir kt. Praktikos standartai teisinės pagalbos teikėjams. Vilnius, 2018. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/03/Qualaid-Praktikos-standartai-LT.pdf>>, p. 41.

²²⁵ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes, UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf>, p. 57.

²²⁶ Burchard Ch., Jahn M., Zink S. ir kt. Praktikos standartai teisinės pagalbos teikėjams. Vilnius, 2018. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/03/Qualaid-Praktikos-standartai-LT.pdf>>, p. 17.

visiems teisinės pagalbos teikėjams. Kartu teisinės pagalbos teikėjai turėtų būti pasiruošę teikti specifinę pagalbą nepilnamečiams asmenims, nusikaltimų aukoms, neįgaliesiems asmenims ar pabėgėliams. Į mokymų programas turėtų būti įtraukiamas kursas apie darbą su šiomis grupėmis. Pačius mokymus siūlytina organizuoti kūrybiškai, netradiciškai, pavyzdžiui, pasitelkiant filmuotą vaizdo medžiagą, inscenizuojant ikiteisminio tyrimo veiksmus su aktoriais (kratos atlikimą, apklausą nuovadoje), modeliuojant problemines situacijas ir apie jas diskutuojant su dalyviais praktinių dirbtuvių formatu. Pasitelkiant technologijas, lektorai gali būti filmuojami, o seminaro dalyviai galėtų stebėti seminarą internetu.

Paminėtinas standartas, kuris šiuo metu veikia Ukrainoje. Ukrainos teisinės pagalbos administratorius kiekviename šalies regione yra paskyręs bent po vieną advokatą – kokybės vadovą. Tai yra didesnę patirtį sukaupęs advokatas, turintis autoritetą advokatų bendruomenėje. Šio advokato darbas yra teikti konsultacijas ir padėti kolegoms spręsti sudėtingesnes, netipines bylas, jiems patarti²²⁷.

Papildomai kai kuriose šalyse advokatams yra parengta atmintinė, skirta būtent apklausai policijos nuovadoje. Tai naudinga, jeigu advokatas ne taip dažnai dalyvauja šiame procesiniame veiksmo, o atvykti turi skubiai, neplanuotai. Apklausa metu byla nėra nagrinėjama iš esmės, advokato galimybės išsamiai susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga taip pat gali būti ribotos. Todėl advokato vaidmuo tuo metu yra specifinis – pristatyti įtariamojo teises, siekti švelnesnės kardamosios priemonės nei suėmimas skyrimo. Jis turi operatyviai aptarti apklausos strategiją su teisinės pagalbos gavėju, pasiūlyti pasinaudoti teise tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (BPK 188 str.), peržiūrėti, kad apklausos protokolas būtų užpildytas korektiškai, neiškreipiant sakinių esmės (BPK 179 str.), užtikrinti kitas įstatymuose numatytas teises. Tokia atmintinė yra sėkmingai taikoma

²²⁷ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes, UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf>, p. 58

Nyderlanduose. Joje detalizuoti pagrindiniai baudžiamojo įstatymo straipsniai su jų komentaru pagal teismų praktiką ir teisės doktriną²²⁸.

Siūlytina atmintinių taikymą išplėsti ir taikyti kituose procesiniuose veiksmuose. Atmintines turintiems advokatams bus aišku, kokie jų veiksmai yra vertinami ir kokius veiksmus būtina atlikti byloje. Tokie reikalavimai gali būti detalūs, parengti atskirai skirtingoms proceso stadijoms, pagal atskirų nusikalstamų veikų sudėtis ar bylos teiseną, pagal atstovaujamojo asmens ypatybes (nepilnametis, smurto auka ir kt.).

Svarbu pažymėti, kad klaidos yra neišvengiamos, bet minėti standartai sudaro sąlygas, kad teisinės pagalbos neteiks tam nepasiruošę specialistai. Išankstiniai reikalavimai yra paprastesnė priemonė, lyginant su *ex post* veiklos vertinimu (pavyzdžiui, taikant individualaus audito mechanizmus). Vis dėlto politikos formuotojai turėtų atsižvelgti į konkrečios šalies specifiką, bendrą advokatų ir advokatų padėjėjų kiekį, tenkantį šimtui tūkstančių gyventojų, ir nenustatyti pernelyg aukštų reikalavimų, nes tuomet apskritai nebus kam šias paslaugas teikti. Turėtų būti siekiama subalansuoto darbų pasidalijimo modelio, kuris sudarytų sąlygas jauniems specialistams (advokatų padėjėjams) teikti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos paslaugas, dirbti drauge su didesnę patirtį turinčiais advokatais, konsultuotis su jais sudėtingesnių bylų atvejais ir tokiu būdu įsitvirtinti rinkoje, tobulinti praktinius darbo įgūdžius, įgyti empatijos pažeidžiamų visuomenės grupių atžvilgiu. O sudėtingoms byloms galėtų būti skiriami didesnę patirtį sukaupę advokatai.

3.4. Teisinės pagalbos paslaugų prieinamumo skatinimo standartai

Teisinės pagalbos prieinamumo skatinimo standartai pirmiausia apima teisinės ir organizacines priemones, padedančias supaprastinti teisinės pagalbos procedūras, taip pat aiškios ir išsamios informacijos apie teisinę pagalbą pateikimą suinteresuotiems asmenims. Pirmiausia tai **technologinės priemonės**, kurių

²²⁸ Boksem J. Defence Counsel at police questioning: protocol. Prieiga per internetą: <https://www.jura.uni-frankfurt.de/71952433/Defence-counsel-at-police-questioning_-protocol-Jan-Boksem-DBA.pdf>.

taikymas gali padėti sumažinti laiko, reikalingo teisinei pagalbai suteikti, trukmę ir teisinės pagalbos išlaidas, taip pat sukurti naudotojui patogesnę teisinės pagalbos sistemą, pavyzdžiui, taikant sistemos automatizavimą ir skaitmeninimą.

Pavyzdžiui, Nyderlandų teisinės pagalbos tarnyba (angl. *Legal Aid Board*, toliau – LAB) naudoja kasdienes elektronines informacijos dalijimosi sistemas ir kitas elektronines priemones ir dėl to teisinė pagalba tampa labiau prieinama teisinės pagalbos gavėjui, o tarnyba gali operatyviau priimti sprendimus. Šioje šalyje yra sukurta kasdienių elektroninių atitinkamos finansinės informacijos apsikeitimo tarp LAB ir mokesčių inspekcijos sistema. Tokia priemonė padeda gerokai sumažinti laiko, sugaištamo tikrinant, ar teisinės pagalbos gavėjas atitinka finansinius kriterijus, nustatytus teisinei pagalbai gauti, sąnaudas. Taip pat veikia elektroninė informacijos dalijimosi sistema tarp policijos ir LAB, kad būtų galima paskirti budintį advokatą. Ši elektroninė informacijos apsikeitimo sistema veikia ištisą parą, septynias dienas per savaitę.

Nyderlandų LAB taip pat prisideda kuriant naujas, pažangias internetines taikomąsias programas, skirtas padėti piliečiams išspręsti ginčus. LAB taip pat įgyvendina projektą „Kelias į teisingumą“ (*Rechtwijzer*), skirtą piliečiams, susidūrusiems su teisiniu klausimu ar problema. „Kelias į teisingumą“ – tai preliminarioji priemonė, padedanti žmonėms interaktyviu būdu išspręsti jų teisines problemas. Interneto svetainėje www.rechtwijzer.nl piliečiai gali rasti atsakymus į kilusius teisinius klausimus. Prireikus jie siunčiami pas atitinkamą asmenį ar į atitinkamą organizaciją. Be to, LAB pristatė „Didelio pasitikėjimo“ (angl. *High Trust*) metodą teisinės pagalbos advokatų paraiškoms nagrinėti. Šis metodas reiškia, kad LAB ir advokatai bendradarbiauja skaidrumo, pasitikėjimo ir tarpusavio supratimo pagrindu. „Didelio pasitikėjimo“ grupei priklauso advokatai, kurie intensyviai laikosi advokato profesionalumo nuostatų tiek administracinių procedūrų, tiek įstatymų atžvilgiu ir kurie naudojami tokiomis priemonėmis kaip „Kenniswijzer“ (internetinė LAB priemonė, kurioje pateikiama informacija apie teisės aktus, teismų praktiką ir pažymėjimų teisinei pagalbai teikti gairės).

LAB taiko specialias pagalbos priemones, tokias kaip informaciniai ir mokomieji susitikimai, kurios advokatams, priklausantiems „Didelio pasitikėjimo“ grupei, teikiamos nemokamai. „Didelio pasitikėjimo“ metodo pagrindinė mintis yra ta, kad pasitikėjimas paskatins sėkmingą bendradarbiavimą ir reikalavimų paisymą labiau nei institucinis nepasitikėjimas. Pirmieji rezultatai tai jau patvirtino: sparčiai mažėja biurų, kurių paraiškų tvarkymas LAB atima daug laiko. Tuo pat metu biurų, turinčių gerus ryšius su LAB, skaičius sparčiai auga.

Pirminės teisinės pagalbos teikimas taip pat vertintinas kaip teisinės pagalbos prieinamumo didinimo priemonė. Pirminė teisinė pagalba paprastai suprantama kaip teisinės pagalbos forma, apimanti konsultacijas teisiniais klausimais, atitinkamos informacijos teikimą, nukreipimą į teritorines tarnybas, teisinę mediaciją ir pan. Paprastai galimybę pasinaudoti pirmine teisine pagalba turi kiekvienas prašytojas, neatsižvelgiant į jo finansines aplinkybes, ir ši pagalba suteikiama nedelsiant paprašius arba per trumpą laiką (ne vėliau kaip po kelių dienų). Projekto tyrimuose dalyvavę ekspertai išskyrė dar vieną svarbų pirminės teisinės pagalbos tikslą – sudaryti asmenims geresnes sąlygas naudotis antrine teisine pagalba. Tai apimtų tokius veiksmus kaip suinteresuotų asmenų konsultacijos dėl antrinės teisinės pagalbos tikslingumo ir jos teikimo galimybių, taip pat reikalingų dokumentų antrinei teisei pagalbai gauti parengimas. Ši priemonė svarbi kaip diagnostikos mechanizmas, padedantis identifikuoti ir išskirti teisines problemas, kurioms spręsti reikia antrinės teisinės pagalbos. Įvairiose valstybėse šia priemone paprastai nemokamai gali pasinaudoti kiekvienas pilietis. Palyginti su advokatų teisinėmis konsultacijomis, pirminę teisinę konsultaciją teikiantis specialistas neturi ekonominio intereso, nes bylai atsidūrus teisme jis paslaugų neteikia. Kita vertus, paprastai teikiantieji pirminę teisinę pagalbą neturi specializacijos, todėl suteikti išsamią ir kokybišką konsultaciją visais teisiniais klausimais yra sudėtinga.

Tarp gerosios praktikos pavyzdžių pirmiausia vėl paminėtina Nyderlandų patirtis – teisinių paslaugų langeliai (angl. *Legal Service Counters*, toliau – LSC). Jie veikia kaip priimamasis, teikiantis pagrindinę (pirminę) teisinę pagalbą. Čia suteikiama informacija apie taisykles, reglamentus ir teisines procedūras, teikiamos konsultacijos ir klientai siunčiami pas privačius advokatus ar teisminės mediacijos specialistus, jeigu paaiškėja, kad problema, dėl kurios kreipiamasi, yra sudėtingesnė ar jos sprendimas gali užtrukti ilgiau. Visos paslaugos yra nemokamos. Nors į LSC iš esmės gali kreiptis kiekvienas Nyderlandų pilietis, pagalba daugiausia skiriama ribotų finansinių galimybių asmenims, kurie gali atitikti teisinės pagalbos teikimo reikalavimus. Klientai gali kreiptis į tokias įstaigas įvairiausiais teisiniais klausimais, susijusiais su civiline, administracine, baudžiamąja ir imigracijos teise.

Per pirmąjį pokalbį priimamajame siekiama išsiaiškinti šiuos klausimus:

- ar problema tikrai teisinio pobūdžio ir, jeigu taip,
- ar priimamojo teikiamų paslaugų aprėpties pakanka problemai išspręsti (priimamajame sprendžiamos ne visos teisinės problemos, pavyzdžiui, verslo įmonių teisiniai reikalai čia nesprendžiami);

- kokia pagalba tinkamiausia klientui²²⁹.

LSC darbuotojai neturi teisės patys veikti kliento vardu. Pagrindiniai pirminės teisinės pagalbos tikslai yra du: pirma, teikiama pagalba yra iš anksto paruošta ir nemokama. Dėl to LSC paprastai yra laikomi nesunkiai pasiekiamomis ir gana neoficialiomis informavimo bei konsultavimo įstaigomis.

Antra, priimamieji atlieka svarbią atrankos funkciją: čia dirbantys specialistai išsprendžia ginčus ir teisines problemas ankstyvuoju etapu ir taip padeda išvengti jų padidėjimo, taip pat padeda sumažinti išlaidas tiek susijusiam asmeniui, tiek visuomenei plačiąja prasme. Pastarasis tikslas buvo sustiprintas įsigaliojus teisinės diagnostikos ir teisinės pagalbos skubumo poreikio nustatymo priemonėms (2011 m. liepos 1 d.), kuriomis galimi klientai skatinami prieš kreipiantis į teisininką advokatą pirmiausia kreiptis į LSC.

Panaši sistema veikia Lietuvoje, kur pirminę teisinę pagalbą visiems ES teisėtai gyvenantiems fiziniams asmenims nemokamai teikia savivaldybės. Savivaldybės yra laisvos nuspręsti, koku būdu užtikrinti pirminės teisinės pagalbos teikimą. Savivaldybė, atsižvelgdama į pirminės teisinės pagalbos kokybę, efektyvumą ir ekonomiškumą, pasirenka konkretų pirminės teisinės pagalbos teikimo būdą – deleguoti vieną ar kelis valstybės tarnautojus, kurių pareigybių aprašymuose būtų numatytos šios funkcijos, arba skelbti viešąjį pirkimą dėl paslaugų pirkimo iš advokatų ar viešųjų įstaigų (Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 15 str. 3 d.). 2018 metų duomenimis, pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai surašė 30 % prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos skyrimo²³⁰. Tai reiškia, kad 70 % atvejų gyventojams pavyksta išspręsti kylančius teisinius iššūkius iš karto pirminės teisinės pagalbos teikimo vietoje.

Bulgarijoje yra nacionalinė visą parą veikianti karštoji linija, žmonės gali paskambinti ir nemokamai 15 minučių pasikalbėti su advokatu, kuris suteikia informacijos, kur kreiptis dėl išsamesnės konsultacijos ir atstovavimo.

²²⁹ Burchard Ch., Jahn M., Zink S. ir kt. *Praktikos standartai teisinės pagalbos teikėjams*. Vilnius, 2018. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/03/Qualaid-Praktikos-standartai-LT.pdf>>, p. 67.

²³⁰ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2018 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <vgtpt.lrv.lt/uploads/vgtpt/documents/files/VEIKLOS%20ATASKAITA%202018.pdf>, p. 12

3.5. Teisingas teisinės pagalbos teikėjų atlygis

Jei įstatymų leidėjas nustato aukštą kvalifikacijos lygį teisinės pagalbos teikėjams ir griežtus paslaugų kokybės standartus, kartu jis turi pasiūlyti ir rinkos sąlygas atitinkantį honorarą už suteiktas paslaugas. JTO pripažįsta, kad tinkamas finansavimas sudaro sąlygas advokatų veiklos nepriklausomumui ir yra susijęs su teisinės pagalbos kokybe. Kaip jau minėta, Direktyva taip pat nurodo, kad kokybės užtikrinimo priemonės, *inter alia*, turi būti susijusios ir su finansavimu. Finansavimo aspektu daugiausia diskusijų keliantis klausimas – advokato atlyginimo dydis.

Advokato profesija rinkoje paprastai yra gerai apmokama, todėl valstybei yra sudėtinga suteikti rinkos įkainius atitinkantį atlygį. Kita vertus, siekiant užtikrinti aukštos kokybės teisinę pagalbą svarbu, kad ją teiktų kvalifikuoti teisininkai. Paprastai bandoma surasti „aukso vidurį“ ieškant tokio atlygio, kuris patenkintų tiek advokatų, tiek viešuosius (valstybės) interesus. Svarbu paminėti, kad turbūt nėra valstybių, kuriose advokatų, teikiančių teisinę pagalbą, atlygis atitiktų rinkoje vyraujančius advokatų atlyginimų vidurkius. Pavyzdžiui, net ir aukšto ekonominio išsivystymo valstybėse teisinės pagalbos advokatų atlyginimo įkainiai yra keletą kartų mažesni nei dirbančių pagal privačias sutartis. Mūsų nuomone, čia svarbu kelti klausimą, kiek (ne)proporcingai mažesnis yra advokatų atlygis. Pavyzdžiui, skirtingai turėtumėme vertinti du kartus mažesnę ir dešimt kartų mažesnę atlyginimą. Pastaruoju atveju greičiausiai galima būtų konstatuoti, jog atlyginimų skirtumas yra gerokai per didelis.

Analizuojant Projekto tyrimo metu atliktus interviu, išryškėjo, kad advokatams yra svarbus atlygio orumo aspektas. Pavyzdžiui, interviu dalyvavę advokatai lygino advokato atlygį su kitomis profesijomis: buvo akcentuojama, kad tam tikrų profesijų, pavyzdžiui, teismo vertėjų, įkainiai yra didesni. Vienas respondentų Lietuvoje teigė, kad advokato valandinis atlygis yra netgi mažesnis už tokių profesijų atstovų kaip kirpėjai, kosmetologai ir pan. Pernelyg mažas atlygis verčia jaustis advokatus nevertinamais, jie jaučiasi tapatinami su kur kas mažesnės kvalifikacijos reikalaujančiomis profesijomis.

Galima daryti išvadą, kad, viena vertus, atsižvelgiant į ribotus daugumos valstybių resursus, nerealu tikėtis, kad advokatų, teikiančių teisinę pagalbą, atlygis

atitiktų privačias paslaugas teikiančių advokatų rinkoje vyraujančius įkainius. Kita vertus, siekiant aukštos teisinės pagalbos kokybės ir teisingo proceso užtikrinimo, svarbu, kad teisinės pagalbos teikėjai gautų orų atlygį, kiek įmanoma atitinkantį jų profesinę kvalifikaciją.

Kitas diskusinis aspektas – tai **advokatų atlyginimo dydžio ir motyvacijos santykis**. Interviu metu dalis respondentų pabrėžė, kad finansinė motyvacija yra svarbus advokato kokybiško darbo veiksnys. Įdomu, kad tai ypač akcentavo ne tiek advokatai, kiek kitų profesijų atstovai (prokurorai, teisėjai, policijos pareigūnai).

Kai kurių tyrime dalyvavusių advokatų nuomone, atlyginimo dydis advokatams yra daugiau pasirinkimo teikti teisinę pagalbą, o ne jų darbo kokybę lemiantis veiksnys. Vieno iš respondentų teigimu, nenorėdami pakenkti savo reputacijai dauguma advokato profesijos atstovų savo darbą stengiasi atlikti kokybiškai, nesvarbu, ar atstovauja valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, ar privačiam klientui:

„Darbo kokybė priklauso nuo požiūrio į darbą. Jeigu advokatas teikia ir privačiai, ir antrinę teisinę pagalbą, tai advokatas negali gadinti savo vardo, jeigu blogai dirbsi atstovaudamas valstybinį klientą, gali neturėti ir privataus kliento“ (Advokatas 2).

Tiek tyrime dalyvavę advokatai, tiek teisėjai iš Lietuvos taip pat pastebėjo, kad daugumos teisinės pagalbos advokatų atstovavimas teisme yra gana aukšto lygio, o nemažai atvejų jų darbą vertina geriau nei privačių advokatų. Tačiau taip pat pastebėjo, kad dėl palyginti nedidelio valandinio įkainio, griežto darbo valandų skaičiavimo teisinės pagalbos advokatai gali skirti mažiau laiko valstybės garantuojamos teisinės pagalbos klientui: daugiau koncentruojamasi į būtiniausius teisinio atstovavimo veiksmus, tačiau daugeliu atvejų juos atlieka kokybiškai.

„Skiriasi darbas su klientu. Aš ką pastebėjau, tai daugiau dėmesio gauna privatus. O valstybės garantuojama pagalba, tai atitinkamas yra apmokėjimas, jeigu 11 eurų, tai atitinkamai advokatas, kad išsilaikytų, susimokėtų mokesčius, advokatas per tą patį laiką turi klientų daugiau turėt ir negali skirti tiek laiko. Akivaizdu, kad jeigu su privačiu klientu, 50 eurų valanda“ (Advokatas 2).

„Kai esi teisininkas ir supranti tam tikrą turinį, tai vizualiai privačių advokatų atstovavimas yra įspūdingesnis, na, tikrai pasiklausius žiūrovui teismo posėdyje akivaizdu, kad skirtųsi. Tačiau turinio prasme kartais nesakyčiau, kad valstybės

garantuojami atstovauja žymiai, nes kartais, kaip minėjau, ginamasis kaltę pripažįsta, dėl bausmės paskyrimo galima trumpai pasakyti tam tikrus momentus ir ta prasme to pakanka. Tai privatus advokatas galbūt jis atrodo išoriškai geriau, geriau pasirengęs, bet ne visada tai būna turinio prasme. Tai nenurašau tikrai tų valstybės garantuojamų advokatų“ (Teisėjas 4).

Remiantis vieno iš interviu dalyvavusių teisėjų įžvalga, finansiniai rėmai valstybės garantuojamos teisinės pagalbos advokatams gali būti vertinami ir kaip teigiamas veiksnys, neleidžiantis piktnaudžiauti (teisėjas vartoja terminą „spekuluoti“) laiku ir skatinantis koncentruotis į esminius atstovavimo veiksmus:

„Šiaip iš principo tie advokatai tai jie dirba. Bet jeigu mes vertinam privataus ir valstybės advokato darbo kokybę, tai aš negaliu pasakyti, kad geriau į kieno nors pusę, nes privatus advokatas kartais pradeda spekuliuoti, spekuliuoti procesu, institutais atitinkamais spekuliuoti, ką, tarkim, valstybinis advokatas, nes, mano supratimu, kiek man tenka su jais va taip pabendraut, tai jie turi gana nemažą darbo krūvį, tai jie iš tikrųjų nebespekuliuoja, jie aiškiai žino, jie žino savo gaunamą uždarbį. Ir galimybių imituoti darbą, kad gautum geresnį honorarą, jie neturi, mano supratimu“ (Teisėjas 3).

„Valstybinių advokatų kalbos buvo labiau koncentruotos ir tikslinės tokios, tai tam tikra prasme galima būtų spekuliuoti, kad privatūs advokatai plėsdami savo kalbą ilgį galbūt tam tikra prasme sudaro, na, tokią iliuziją, kad jie labiau dirba, bet grynai teisiškai jie buvo lygiaverčiai“ (Teisėjas 3).

„Situacija pastaruoju metu tikrai gerėja ir advokatai aktyviai dalyvauja procese, ir matau tam tikrą tendenciją, kad privatus advokatas jis suinteresuotas, be abejo, ne visi atvejai, gal nelabai sąžiningų advokatų, kurie yra suinteresuoti ilgesniu procesu dėl to, kad nuo to priklauso jų užmokestis, jie ilgai kalba norėdami pasirodyti prieš klientą. Bet mes kaip teisininkai matom, kad jų turinys nėra labai reikšmingas gynybai, tuo tarpu valstybės garantuojamos pagalbos advokatai yra konkretesni, jie neturi galbūt to suinteresuotumo“ (Teisėjas 4).

Kalbant apie teisei pagalbai reikalingų finansinių resursų didinimą, pirmiausia paminėtini jau anksčiau aptarti 2012 m. Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemoje prieinamumo, kurie numato, kad valstybės turi imtis priemonių ir įkurti teisinės pagalbos fondą,

iš kurio remtų advokatų asociacijas, universitetų teisės klinikas ir kitas nevyriausybinės organizacijas, kurios teikia teisinę pagalbą socialiai pažeidžiamiesiems asmenims arba tai daro šalies periferijoje. Šios lėšos gali būti skiriamos iš bendrojo teisėsaugos srities biudžeto. Dalinį finansavimą galima nukreipti iš nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų fondo. Natūralu, kad didesnis užmokestis į šią sistemą pritrauks daugiau advokatų, iki tol dirbusių komerciniais pagrindais; tarp teisinės pagalbos teikėjų atsiras konkurencija, sistemos administratorius galės vykdyti konkursus, su kuriais iš jų sudaryti sutartis, o vėliau – skirti daugiau bylų tiems advokatams, kurių darbo įvertinimas aukščiausias.

Siekiant sudaryti tolygų teisinės pagalbos teikėjų tinklą šalyje, valstybė gali ir kitomis priemonėmis skatinti asmenis teikti paslaugas šalies regionuose, pavyzdžiui, suteikdama lengvatų įsigyti nekilnojamąjį turtą, mokėti mažesnį pajamų mokestį, iš dalies finansuoti studijas ar kitas priemones.

Tiesa, nėra vienareikšmių mokslinių tyrimų, koks turėtų būti užmokestis už teisinės pagalbos teikimą. JTO siūlo, kad užmokestis koreliuotų su prokurorams mokamu darbo užmokesčiu, tokia sistema veikia Argentinoje²³¹. Lietuvos atveju vidutinis apygardų prokuratūrų prokurorų neto darbo užmokestis 2019 metų II ketvirtį buvo 1740–2090 eurų²³². Teisinę pagalbą teikiančių advokatų atlygis atskaičius mokestines prievoles valstybei yra apie 1791 eurą²³³. Taigi užmokestis yra panašaus dydžio.

Tais atvejais, kai paslaugas teikia fiksuotą mėnesio užmokestį gaunantys advokatai, jiems turėtų būti numatytos skatinamosios priemonės – premija, papildomos atostogų dienos ar kt.

Nepriklausomai, kad advokatas yra skiriamas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pagrindu, jam vis tiek taikomos BPK 48 str. numatytos pareigos, kurios, be kita ko, numato, kad gynėjas privalo panaudoti visas

²³¹ Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes, UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf>, p. 65.

²³² Prokuroro bruto darbo užmokestis buvo 2883 eurai, o specializuoto skyriaus prokuroro – 3499 eurai.

²³³ Papildomai advokatas patiria ir kitų veiklos vykdymo išlaidų, pavyzdžiui, biuro išlaikymo, transporto, telekomunikacijų, moka nario mokestį Lietuvos advokatūrai (30 eurų), dalyvauja kvalifikacijos kėlimo seminaruose.

įstatymuose nurodytas gynybos priemonės ir būdus, kad būtų nustatytos aplinkybės, teisinančios ginamąjį ar lengvinančios jo atsakomybę, ir teikti ginamajam reikiamą teisinę pagalbą. BPK 48 str. numato gynėjo teises dalyvauti bet kokiuose įrodymų rinkimo veiksmuose, savarankiškai rinkti gynybai reikalingus dokumentus, kalbėtis su asmenimis apie jiems žinomas įvykio aplinkybes, kitaip fiksuoti gynybai reikalingą informaciją. Todėl siūlytina, kad atskirai būtų kompensuojamos ne tik procesinių dokumentų rengimo, bet ir reikšmingų duomenų rinkimo, ekspertizės skyrimo ir kitokios išlaidos siekiant užtikrinti teisingą procesą.

Kai kurios šalys, kuriose veikia teisinės pagalbos informacinė sistema, eksperimentuoja organizuodamos paslaugų teikimo aukcionus. Į sistemą įkeliamą bylos charakteristika ir advokatai pateikia savo kainos siūlymus. Suėjus terminui pasiūlymai yra atidaromi ir išrenkamas tas laimėtojas, kuris pasiūlė mažiausią kainą²³⁴. Tai leidžia advokatams išnaudoti savo konkurencinį pranašumą – mažesnės biuro išlaikymo sąnaudos, patirtis analogiškose bylose. Kiti gi gali pasiūlyti mažesnę kainą norėdami įsitvirtinti rinkoje ar tiesiog turėdami laisvo laiko. Kita vertus, tokia sistema kelia abejonių kliento teisės į aukštos kokybės teisinę pagalbą požiūriu. Advokatai, siūlantys mažesnę kainą, gali tai daryti paslaugų kokybės, klientui skiriamo laiko sąskaita. Todėl aukcione dalyvaujantiems advokatams turėtų būti nustatytos ir tam tikros paslaugų kokybės sąlygos ir/ar atliekamas advokatų suteiktų paslaugų kokybės vertinimas.

Kitas svarbus standartas, susijęs su teisinės pagalbos teikėjų atlygiu – tai **teisingas ir proporcingas užmokesčio skaičiavimas**. Daugelyje valstybių advokatams, teikiantiems teisinę pagalbą, nustatyti fiksuoti valandiniai įkainiai bei jų apskaičiavimo mechanizmai. Kaip parodė Projekto metu atliktas tyrimas, advokatai nėra patenkinti ne tik nedideliu atlygiu, tačiau ir jų darbo krūvio apskaičiavimo tvarka. Ne visada yra atsižvelgiama į bylos sudėtingumą, skirtingas bylų kategorijas ir bylai pasirengti reikalingą laiką. Tyrime dalyvavę Lietuvos advokatai įvardijo, kad atlygio skaičiavimo sistema nėra lanksti, pavyzdžiui, yra nustatytos laiko ribos tam tikriems veiksams atlikti ir, viršijus laiko normą, atlygis

²³⁴ Šiomis praktikomis dalijosi konferencijos „Enhancing the Quality of Legal Aid: General Standards for Different Countries“, kuri vyko 2017 m. lapkričio 22–23 d. Vilniuje, dalyviai.

nėra mokamas; tam tikriems veiksams atlikti (pavyzdžiui, pasirengti teismo posėdžiui) yra skiriama labai nedaug laiko.

„Papildomų duomenų rinkimas yra susijęs su papildomu apmokėjimu, o [institucijos pavadinimas] nėra linkusi daugiau apmokėti, labai griežtai skaičiuojamos darbo valandos (problema, kad nepakankamai įvertinami ir kiti kaštai, sąnaudos, būtinos gerai pasiruoti kokybiškai gynybai (pvz., teismų praktikos studijavimas, papildomų veiksmų užklausimas ir pan.). Todėl advokatai orientuojasi į minimalius veiksmus, kiek tai būtina užtikrinti minimalius gynybos standartus“ (Advokatas 4).

„Advokatams apsimoka dirbti tik lengvas bylas, sudėtingas neapsimoka apsiimti“ (Advokatas 2).

Darbo krūvio apskaičiavimo spragos neskatina advokatų teikti teisinės pagalbos paslaugų, tampa sudėtinga šiam darbui pritraukti aukštos kvalifikacijos advokatus, atitinkamai tai sudaro prielaidas teisinės pagalbos kokybės trūkumams. Todėl valstybėms svarbu sukurti teisinius ir administracinius mechanizmus, siekiant užtikrinti, kad advokatai turėtų pakankamai laiko pasirengti bylai.

Bulgarija ir kai kurios valstybės taiko bylos krepšelio modelį numatydamos, kad už visą darbą toje stadijoje bus mokamas konkretus užmokestis²³⁵. Šis užmokestis paprastai yra diferencijuojamas pagal bylos pobūdį (pavyzdžiui, pagal nusikalstamos veikos kvalifikavimą). Veikiant tokiai apmokėjimo sistemai, advokatas rengia būtinuosius procesinius dokumentus, taip pat teikia, jo vertinimu, reikalingus prašymus ar skundus. Apmokėjimas nepriklauso nuo parengtų skundų skaičiaus, posėdžių, susitikimų kiekio ir pan.²³⁶. Tokia sistema gali veiksmingai veikti tuomet, kai egzistuoja reali konkurencija tarp teisinės pagalbos teikėjų (jie nori gauti gerus įvertinimus, gauti daugiau bylų). Priešinga sistema numato valandinį apmokėjimą už darbą. Problema, kad tokia tvarka yra orientuota ne į rezultatą, bet į procesą (parengti kuo daugiau prašymų, dalyvauti kuo daugiau teismo posėdžių), todėl nerekomenduojama.

²³⁵ Burchard Ch., Jahn M., Zink S. ir kt. Praktikos standartai teisinės pagalbos teikėjams. Vilnius, 2018. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/03/Qualaid-Praktikos-standartai-LT.pdf>>, p. 60.

²³⁶ Ten pat.

Kitos šalys (įskaitant ir Lietuvą) numato kiekvieno procesinio dokumento maksimalią rengimo trukmę (kasaciniam skundai parengti numatyta 20 valandų) ir valandinį įkainį už procesinius veiksmus (pavyzdžiui, valanda policijos nuovadoje, atstovavimas teismo posėdžio metu) pagal sugaištą laiką. Tokia apmokėjimo sistema ne visada atitinka faktiškai sugaištą laiką rengiant procesinį dokumentą, tačiau yra patogi ir aiški. Teisinės pagalbos administratoriui būtų neįmanoma apskaičiuoti kiekvienoje atskiroje byloje (o Lietuvoje 2018 m. jų buvo virš 44 000) sugaištą laiką. Svarbu tai, kad procesiniam dokumentui parengti numatytas standartinis laikas būtų realus, adekvatus, atitiktų vidutinį tokio dokumento rengimui reikalingą laiką. Natūralu, kad procesinis dokumentas gali būti tobulinamas, pildomas skiriant tam ištisas dienas. Tačiau teisinės pagalbos kontekste užtenka to, kad dokumentas būtų pakankamai kokybiškas – su aiškiai nurodytais svarbiausiais argumentais, pagrindiniais įrodymais, nebūtinai smulkmeniškais. Atliekant paslaugų kokybės auditą, procesinio dokumento kokybė turėtų būti vertinama pagal jam parengti skirtą laiką.

Nyderlanduose yra nustatyti fiksuoti (vienodo dydžio) pagal paslaugų tipus taikomi įkainiai, pagrįsti išsamia vidutiniškai teisinės pagalbos byloms išspręsti skiriamo laiko analize. Šie įkainiai skiriasi pagal bylos tipą (pavyzdžiui, 8 valandos baudžiamosioms byloms). Fiksuoti bylos įkainiai dauginami iš valandinio tarifo (kuris yra apytikriai 106 eurai). Išimtyms (tai yra papildomos valandos) gali būti skiriamos tik labai intensyviai nagrinėjamų ir didelių laiko sąnaudų reikalaujančių bylų atvejais (pavyzdžiui, atstovaujant itin sudėtingose baudžiamosiose bylose). Teisinės pagalbos teikėjas per metus turėtų imtis mažiausiai 15 ir daugiausia 250 baudžiamųjų bylų²³⁷.

Bulgarijoje advokatų atlygį reglamentuoja norminis aktas (Bulgarijos advokatų tarybos išleisti minimalūs advokatų įkainiai). Juo nustatomi privalomi minimalūs įkainiai pagal kiekvieną baudžiamosios bylos tipą, t. y. atlygis už nužudymo bylos nagrinėjimą negali būti mažesnis už tam tikrą sumą. Taip pat patvirtintas Vyriausybės norminis aktas, nustatantis atlygio teisinę pagalbą teikiantiems specialistams skaičiavimo principą: atsižvelgiant į nusikaltimo tipą,

²³⁷ Žr.: Burchard Ch., Jahn M., Zink S. ir kt. Praktikos standartai teisinės pagalbos teikėjams. Vilnius, 2018. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/03/Qualaid-Praktikos-standartai-LT.pdf>>.

taikomi tam tikri fiksuoti minimalūs ir maksimalūs atlygiai. Įmanomas ir taikomas tam tikras lankstumas ir – susiklosčius ypatingoms, atitinkamame norminiame akte apibūdintoms aplinkybėms (t. y. kai bylai nagrinėti skiriama daug teismo posėdžių, kai yra daugiau nei vienas atsakovas, kai teisinė pagalba teikiama savaitgalį ar švenčių dienomis ir pan.) teisinės pagalbos advokatų atlygis gali viršyti maksimalius užmokesčius²³⁸.

Sistemos finansavimo priemonės yra minimos Direktyvoje dėl teisinės pagalbos baudžiamajame procese. Teisinės pagalbos teikėjams turėtų būti apmokama ne tik už atstovavimą teismo posėdžių metu ar procesinių dokumentų rengimą, bet ir apmokama už laiką, skirtą susipažinti su bylos dokumentais, susitikimus su teisinės pagalbos gavėju, dalyvavimą atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus (jeigu yra organizuojamas eksperimentas, krata, apklausa), kelionės išlaidos ir kitos bylinėjimosi išlaidos. Jeigu byloje yra pagrindas skirti ekspertizę – šios išlaidos taip pat turėtų būti kompensuojamos.

3.6. Pasitikėjimą ir teisinės pagalbos prieinamumą užtikrinantys standartai

Kliento ir advokato pasitikėjimo santykis yra esminis veiksnys, lemiantis ir teisinių paslaugų kokybę. Pavyzdžiui, Europos Sąjungos advokatų profesinės veiklos etikos kodeksas nustato, kad advokato funkcijos esmė yra ta, kad klientas jam turėtų patikėti dalykus, kurių nepatikėtų kitiems, ir kad advokatas gautų kitą informaciją pasitikėjimo pagrindu²³⁹. Stokojant pasitikėjimo ir advokatui disponuojant nepakankama informacija gali nukentėti atstovavimo kokybė.

Paprastai teisinio atstovavimo santykiuose yra dvi šalys – klientas (paslaugos užsakovas) ir advokatas (paslaugos vykdytojas). Teisinės pagalbos teikimo santykiuose atsiranda trečiasis subjektas, valstybė, kuri perima dalį tiesioginių pareigų, susijusių su atlygio už suteiktas paslaugas sumokėjimu. Valstybė, atstovaujama įgaliotos institucijos, vykdo viešą interesą, todėl nustato

²³⁸ Ten pat.

²³⁹ The Council of Bars and Law Societies of Europe „Charter of Core Principles of the European Legal Profession and Code of Conduct for European Lawyers“. Prieiga per internetą: <https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf>, p. 12.

apmokėjimo už paslaugas tvarką ir taisykles. Tai vertintina kaip tam tikra išorinė intervencija į kliento ir advokato santykį, kuri gali daryti įtaką jų tarpusavio pasitikėjimo santykiui.

Projekto tyrimas atskleidė keletą tokios išorinės intervencijos aspektų.

1. *Įtaka sprendimo dėl teisinių paslaugų teikimo priėmimui.* Įprastiniuose advokato ir kliento santykiuose asmuo kreipiasi į advokatą dėl tam tikros problemos sprendimo, advokatas, įvertinęs kliento pateiktą informaciją, priima sprendimą dėl šios problemos sprendimo būdų. Lietuvos teisinės pagalbos sistemoje tokį sprendimą, vadovaudamasi formaliais kriterijais²⁴⁰, priima valstybės institucija (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba), o ne advokatas. Kaip akcentavo tyrime dalyvavę ekspertai (advokatai), tokia sistema, kai stokojama kliento problemos turinio teisinio vertinimo, kurį atliktų advokatas, (1) sudaro sąlygas piktnaudžiauti antrinės teisinės pagalbos paslaugomis, kai ji teikiama ir tais atvejais, kai galimai ji nėra tikslinga; (2) trukdo užmegzti pasitikėjimo santykį su klientu, kadangi advokatas daugiau suvokiamas kaip iš valstybės užsakytos paslaugos vykdytojas, o ne lygiavertė santykio šalis:

„Didžiausia problema – piktnaudžiavimas valstybės garantuojama teisine pagalba. Vienas dalykas, piktnaudžiavimą sunku apibrėžti. Kai paslaugos nėra būtinos ir nebūtina apmokėti. Kai ateina pas privatų advokatą, tai klientui pasakoma, kad čia neteisinis dalykas ir sąžiningas advokatas pasako, kad čia jo paslaugų nereikia, o valstybės garantuojamos pagalbos atveju sprendžia ne advokatas, ne teisininkas, o institucijos atstovas (taikomi formalūs kriterijai, nėra vertinama, ar turinio prasme yra tikrai reikalinga teisinė pagalba). Būtų įdomi statistika, kiek patys advokatai nenori pasipelninti iš valstybės, tu gali rašyti ir rašyti tuos skundus ir žmonės labai džiaugsis“ (Advokatas 1).

„Dažnai paslauga klientui yra nereikalinga. O advokato darbe esminis ryšys su klientu, tai trukdo darbo kokybei, nes klientai neretai yra nesuinteresuoti, jiems paslauga nereikalinga“ (Advokatas 3).

„Valstybės garantuojamoje pagalboje susipažįsti su klientu tik jau procesinių veiksmų atlikimo metu. Privačiu pagrindu daug laiko ir dėmesio skiriama pasitikėjimo santykio sukūrimui, kas leidžia surinkti visus reikiamus duomenis. To

²⁴⁰ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 3 skirsnis.

daugiausia negalima padaryti, kai yra valstybės garantuojama pagalba. Ir tai daro įtaką kokybei“ (Advokatas 4).

2. Kaip žinoma, Lietuvoje antrinę teisinę pagalbą teikia tiek privatūs advokatai, tiek advokatai, kurie yra įdarbinti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos tik antrinės teisinės pagalbos teikimui. Nors šių advokatų statusas nesiskiria nuo kitų advokatų, jų darbo vieta yra Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos patalpose, ir dažnai teisinės pagalbos paslaugos gavėjai yra tiesiog nusiunčiami pas šiuos advokatus. Tai reiškia, kad tiek įvaizdžio, darbo aplinkos ir procedūrų prasme nuolatinę valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiantys advokatai gali klientų būti suvokiami kaip valstybės tarnautojai. Natūralu, kad toks suvokimas gali turėti įtakos ir asmens pasitikėjimui teisinės paslaugos teikėju. Klientas, kuris daugeliu atvejų neturi pakankamai žinių apie šių advokatų statusą, bendraudamas su „advokatu-valstybės tarnautoju“ turi pagrindo abejoti, ar jo suteikta informacija nepasieks kitų institucijoje dirbančių asmenų, ar nepateks į oficialias ataskaitas ir pan.

3. Ikiteisminio tyrimo stadijoje valstybės garantuojamos teisinės pagalbos advokatai yra iškviečiami skubos tvarka ir susipažįsta su klientu tik prieš pat procesinių veiksmų atlikimą, todėl per trumpą laiką nėra užmezgamas pasitikėjimo su klientu ryšys, bei nepakanka laiko kokybiškai pasiruošti jo atstovavimui:

„Valstybės garantuojamoje pagalboje susipažįsti su klientu tik jau procesinių veiksmų atlikimo metu. Privačiu pagrindu daug laiko ir dėmesio skiriama pasitikėjimo santykio sukūrimui, kas leidžia surinkti visus reikiamus duomenis. To daugiausia negalima padaryti, kai yra valstybės garantuojama pagalba. Ir tai daro įtaką kokybei“ (Advokatas 4).

4. Kitas svarbus pasitikėjimo užtikrinimo aspektas – teisinės pagalbos advokatas turi atstovauti tik kliento interesams, neatsižvelgdamas į kitų suinteresuotų asmenų poreikius. Pavyzdžiui, kitose valstybėse (pavyzdžiui, Vokietijoje), advokatą paskiria teismas ar ikiteisminio tyrimo institucija (pavyzdžiui, prieš pirmąją apklausą). Kaip jau minėta anksčiau dėl galimo šališkumo ir subjektyvumo paskiriant advokatą, tokia praktika vertintina kritiškai. Paminėtina ir tai, kad Lietuvoje antrinės teisinės pagalbos advokatus skiria valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, tačiau ikiteisminio tyrimo stadijoje čia aktyvūs dalyviai yra ikiteisminio tyrimo pareigūnai, kurie privalo užtikrinti, kad

pirmųjų apklausų metu įtariamasis turėtų gynėją. Tam tikrų ikiteisminio tyrimo pareigūnų spaudimo apraiškų įtariamiesiems nesirinkti gynėjo atskleidė Žmogaus teisių stebėjimo instituto atliktas tyrimas²⁴¹. Projekto tyrimų metu gauti duomenys leidžia daryti prielaidą kiek kitu aspektu: tam tikrais atvejais (mūsų vertinimu – tai greičiausiai gana reti atvejai) ikiteisminio tyrimo pareigūnai valstybės garantuojamos teisinės pagalbos advokatą siūlo ir tiems įtariamiesiems, kurie turi galimybių gauti advokato paslaugas pagal privačius sutartinius santykius. Kai kurių tyrime dalyvavusių advokatų teigimu, tyrėjams yra patogiau, kai įtariamajam atstovauja valstybės garantuojamos teisinės pagalbos advokatas, kuris, jų požiūriu, bus pasyvesnis gindamas įtariamojo teises:

„Ir netgi tyrėjai siūlo: „Va čia bus advokatas, kam tau leisti tuos pinigus, bus valstybės, jeigu prisipažįsti, kam tau reikia.“ Bet tyrėjas, nenorėdamas padaryti bylą be advokato, nors šiaip galima, užtenka išaiškinti teisę, kad žmogus turi teisę turėti advokatą, tai tiesiog ateina advokatas formaliai pasėdėt, net ir savo funkcijų neatlieka. <...> Bet yra bendras požiūris, kad toksai advokatas neva tai sukalbamesnis negu privatus advokatas. O sukalbamesnis reiškia, gal nepareikš nušalinimo konfliktinėje situacijoje arba nutylės, arba ten užsimerks prieš kai kuriuos pažeidimus ir pan. ir pan.“ (Advokatas 1).

Siekiant kiek įmanoma neutralizuoti minėtus veiksnius, galinčius apriboti kliento ir advokato pasitikėjimą, *pirmiausia* siūlytina teisinės pagalbos paslaugos gavėjui užtikrinti kuo didesnę advokato pasirinkimo galimybę²⁴². Kaip atskleidė minėtasis Žmogaus teisių stebėjimo instituto tyrimas, advokato pasirinkimo galimybė, ypač pirmosios apklausos metu, praktikoje yra sunkiai įgyvendinama. Tai lemia tokios priežastys kaip informacijos apie advokatus stoka, advokatų užimtumas, atsisakymas atstovauti pagal valstybės garantuojamos pagalbos santykius ir pan.²⁴³.

²⁴¹ Plačiau žr.: Prieinamas teisingumas. Teisė turėti advokatą ir teisė į nemokamą teisinę pagalbą baudžiamajame procese. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Vilnius, 2017. Prieiga per internetą: <<http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/11/Prieinamas-teisingumas.pdf>>.

²⁴² Ar bent jau teisė nurodyti prioritetą, nes kai kuriais atvejais išpildyti prašymo gali būti neįmanoma dėl paties advokato užimtumo, interesų konflikto ar darbo kitame mieste.

²⁴³ Plačiau žr.: Prieinamas teisingumas. Teisė turėti advokatą ir teisė į nemokamą teisinę pagalbą baudžiamajame procese. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Vilnius, 2017. Prieiga per internetą: <<http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/11/Prieinamas-teisingumas.pdf>>.

Šį pasitikėjimo santykio skatinimo būdą akcentavo ir ekspertai (advokatai), dalyvavę tyrime:

„Tikslinga būtų, kad pats klientas pasirinktų advokatą. Nes jeigu nėra būtinas gynėjo dalyvavimas, ten yra galimybė pasirinkti“ (Advokatas 3).

Kai asmuo pats išsirenka sau advokatą, jis jaučiasi labiau atsakingas už bendro tikslo siekimą, be to, tai padeda išvengti susvetimėjimo. Tokia procedūra padidina atsakomybės už savo veiksmus jausmą, įgalina kontrolei.

Tačiau advokato pasirinkimas neturi būti daromas akiai. Šią priemonę teisinės pagalbos gavėjas efektyviai įgyvendintų tik turėdamas ankstesnę (sėkmingą) patirtį teisinės pagalbos sistemoje. Jeigu asmuo tokios patirties neturi, jam pateikiamas advokatų sąrašas bus menkai naudingas. Todėl kartu su pasirinkimo teise asmeniui turėtų būti pateikiama ir išsami informacija apie teisinės pagalbos teikėjus nurodant advokatų specializaciją, profesinę patirtį, išklaustytus kursus, ankstesnių pareiškėjų atsiliepimus ir įvertinimą. Informacija apie specializaciją, profesinę patirtį ir užsienio kalbų mokėjimą turėtų būti pagrįsta atitinkamais sertifikatais ar diplomais. Toks teisinės pagalbos teikėjų sąrašas turėtų būti prieinamas viešai, įskaitant policijos nuovadas, teismus, prokuratūros patalpas – iš esmės visose vietose, kuriose asmuo pildo prašymą dėl teisinės pagalbos suteikimo²⁴⁴.

Įgyvendinus šias priemones būtų sudaromos geresnės sąlygos susiklostyti pasitikėjimo santykiams. Tačiau reikia įvertinti ir tai, kad dažniau būtų pasirenkami didesnę patirtį turintys advokatai, susiklostytų netolygus darbo krūvis, ilgainiui atskirtis tarp populiariausių ir mažiau populiarių advokatų tik didėtų.

Siekiant, kad ši teisė netaptų įrankiu procesui vilkinti (jos neįgyvendinant), teisinės pagalbos gavėjas pasirinkti advokatą turėtų per nustatytą terminą. Nenurodžius advokato, jį turėtų parinkti su ikiteisminiu tyrimu nesusijęs subjektas (teisinės pagalbos administratorius) ir tai turėtų padaryti remiantis iš anksto skelbiamais principais: lygybės, atsitiktinės atrankos ir atsižvelgiant į specifinius

²⁴⁴ Burchard Ch., Jahn M., Zink S. ir kt. Praktikos standartai teisinės pagalbos teikėjams. Vilnius, 2018. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/03/Qualaid-Praktikos-standartai-LT.pdf>>, p. 41.

pavedimo poreikius (bylos specifiką, užsienio kalbų mokėjimą, lytį, kitas svarbias asmens charakteristikas, pavyzdžiui, pažeidžiamumo požymius ir pan.)²⁴⁵.

Antra, atstovavimas turėtų būti tęstinis. Advokatas, kuris atstovavo ikiteisminio tyrimo stadijoje, turėtų tęsti darbą ir bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme²⁴⁶, o jeigu prireiks – ir vėlesnėse stadijose²⁴⁷. Ši priemonė ne tik stiprina pasitikėjimo ryšį ir taupo kaštus (advokatui nebereikia iš naujo susipažinti su bylos medžiaga), bet yra naudinga ir atsakomybės prasme – advokatas negali teigti, jog buvo padarytos klaidos ankstesnėse bylos stadijose, kur jis dar nedirbo (pavyzdžiui, laiku nesurinkti įrodymai, nepateiktas skundas, nenustatyti faktai). Direktyva dėl teisinės pagalbos baudžiamajame procese taip pat numato šios priemonės taikymą²⁴⁸.

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Salduz prieš Turkija*²⁴⁹ yra išplėtojęs doktriną dėl teisinės pagalbos suteikimo momento. Kaip aprašyta šios monografijos antrajame skyriuje, remiantis EŽTT praktika ši pagalba turi būti suteikta sulaikytiems asmenims iki pirmosios apklausos²⁵⁰. Ikiteisminio tyrimo strategija dažnai lemia, kad pirmoji apklausa yra atliekama operatyviai, iki asmens suėmimo. Jeigu sprendžiamas asmens suėmimo klausimas, jam privalomai turi būti suteiktas gynėjas. Tokia situacija lemia, kad sprendimą dėl teisinės pagalbos suteikimo reikia priimti operatyviai ir užtikrinti, kad advokatas atvyks dar tą pačią dieną. Šiai situacijai spręsti yra organizuojama budinčių advokatų programa²⁵¹. Tokiais atvejais pats ikiteisminio tyrimo pareigūnas kreipiasi į sistemos administratorių dėl konkretaus advokato paskyrimo. Administratorius nepriima

²⁴⁵ Ten pat, p. 39.

²⁴⁶ Global Study on Legal Aid, UNODC, 2016. Prieiga per internetą: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/access_to_justiceandruleoflaw/global-study-on-legal-aid.html>, p. 68, 109.

²⁴⁷ Ši taisyklė neturėtų būti taikoma skubaus paskyrimo atveju ir tais atvejais, kai dėl advokato darbo yra pateiktas skundas.

²⁴⁸ 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms, preambulės 19 punktas.

²⁴⁹ *Salduz prieš Turkiją* [DK], peticijos Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas.

²⁵⁰ Nors tyrimo veiksmai prasideda dar iki pranešimo apie įtarimą pateikimo tiek Baudžiamojo proceso kodekso rėmuose, tiek ir taikant Kriminalinės žvalgybos įstatymą.

²⁵¹ 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms, preambulės 25 punktas.

atskiro sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo, bet paskiria tuo metu budintį advokatą. Budinčiųjų advokatų sistema yra skaitmenizuota ir sklandžiai veikia Nyderlanduose. Pasinaudodamas internetine platforma, policijos pareigūnas įkelia paraišką dėl advokato skyrimo nurodydamas bylos pobūdį, įtariamojo charakteristiką (priklausomybės nuo narkotinių medžiagų, kalbų mokėjimas). Tuomet budintis advokatas per 45 minutes turi pateikti atsakymą, ar priima paskyrimą, o sutikęs – per dvi valandas atvykti į nuovadą. Jeigu pirminis advokatas prašymo nepriima, kvietimas išsiunčiamas kitam, esančiam eilėje, ir procedūra kartojama²⁵².

Kaip matyti, šios priemonės įgyvendinimas visų pirma priklauso nuo paties ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmų. Policijos pareigūnui tenka pareiga valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kontekste identifikuoti įtariamąjį (jo amžių, kalbos mokėjimą, negalią ar nustatyti kitokius pagrindus, dėl kurių asmuo turėtų teisę pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba) ir inicijuoti atstovo skyrimą. Nacionaliniai teismai turėtų principingai vertinti šios teisės, kuri yra sudėtinė EŽTK 6 straipsnio dalis, pažeidimus. Nustačius, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas laiku neinicijavo teisinės pagalbos skyrimo ir vis tiek atliko procesinius veiksmus (pavyzdžiui, atliko įtariamojo apklausą), teismai tai galėtų laikyti esminiu procesinių teisių pažeidimu²⁵³.

Tuo tarpu Lietuvoje susiduriama su problema, kad budinčių advokatų neužtenka. Kai kurių rajonų policijos komisariatams, prokuratūrai ir teismui aptarnauti budėjimo rotacijoje dalyvauja 1–3 advokatai²⁵⁴. Be to, už budėjimą ne darbo dieną, jeigu budėdamas advokatas neteikė antrinės teisinės pagalbos, –

²⁵² Burchard Ch., Jahn M., Zink S. ir kt. Praktikos standartai teisinės pagalbos teikėjams. Vilnius, 2018. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/03/Qualaid-Praktikos-standartai-LT.pdf>>, p. 53.

²⁵³ Analogiškai teismai turėtų kritiškai vertinti situacijas, kuomet asmuo yra apklausiamas kaip liudytojas (be teisės į teisinę pagalbą), bet netrukus po apklausos jam yra įteikiamas pranešimas apie įtarimą. Tokias situacijas reikėtų vertinti retrospektyviai, patikrinti pareigūno klausimų turinį ir nustatčius, kad asmuo *de facto* buvo apklausiamas kaip įtariamasis, tokiais duomenimis byloje nesivadovauti.

²⁵⁴ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos Panevėžio apygardos teismo veiklos teritorijoje dirbančių advokatų budėjimo grafikas 2019 m. spalio – gruodžio mėn., poilsio ir švenčių dienomis. Prieiga per internetą: <<https://vgtpt.lrv.lt/lt/advokatams-prokurorams-tyrejams-ir-teismams/advokatu-budejimo-grafikai->>.

1 UBD, o advokatams, kurie nuolat teikia antrinę teisinę pagalbą, už budėjimą ne darbo dienomis užmokestis nemokamas²⁵⁵.

Trečia, kalbant apie Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemą, nuo 2019 metų įsigaliojo BPK pakeitimai, kurie numatė būtiną gynėjo dalyvavimą, kai asmuo yra laikinai sulaikytas BPK 140 straipsnyje²⁵⁶ nustatyta tvarka. Per sausio 1 d. – rugsėjo 16 d. laikotarpį šiuo pagrindu buvo priimtas sprendimas skirti antrinę teisinę pagalbą 10 631 atveju. Kartu BPK numatė ir naują būtiną gynėjo dalyvavimo atvejį sprendžiant suėmimo skyrimo įtariamajam ar kaltinamajam klausimą, taip pat tiriant ir nagrinėjant bylas, kai įtariamasis ar kaltinamasis yra suimtas (BPK 51 str. 1 d. 7 p.). Atitinkamai šiuo pagrindu antrinė teisinė pagalba buvo teikiama 1 916 kartų. Kartu šie pagrindai sudaro maždaug 35 % visų pavedimų atitinkamu laikotarpiu baudžiamosiose ir civilinėse bylose. Atsižvelgiant į tai, kad suėmimas yra labiausiai asmens laisves varžanti kardomoji priemonė, siūlytina ikiteisminio tyrimo institucijoms skatinti kitų priemonių taikymą (intensyvi priežiūra, namų areštas, įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu, užstatas, dokumentų paėmimas, specialiosios teisės sustabdymas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti). Tokia praktika ne tik labiau atitiktų šiuolaikinės baudžiamojo proceso tendencijas, bet ir sumažintų įtampas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemoje, kurių kyla dėl nepakankamo finansavimo.

Baigiant šį skyrių verta atkreipti dėmesį į tai, kad nėra daug standartų, siūlančių platesnes teises advokatams. Ir vis dėlto darytina išvada, kad teisinės pagalbos paslaugų kokybė labiausiai priklauso nuo to, kokios sąlygos dirbti bus sudarytos būtent jiems. Teisingas atlygis bei jo apskaičiavimo tvarka, biurokratinių

²⁵⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl už antrinės teisinės pagalbos tiekimą, koordinavimą ir mediaciją mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo Nr. 364“ // TAR, 2016-04-15.

²⁵⁶ Prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar kiekvienas asmuo gali sulaikyti asmenį, užkluptą darant nusikalstamą veiką ar tuoj po jos padarymo (BPK 140 str. 1 d.). Laikinas sulaikymas, neužklupus asmens nusikalstamos veikos padarymo vietoje ar tuoj po nusikalstamos veikos padarymo, galimas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu tik išimtiniais atvejais, kai yra visos šios sąlygos: 1) paaiškėja, kad yra BPK 122 straipsnyje numatyti suėmimo skyrimo pagrindai ir sąlygos; 2) tuoj pat būtina suvaržyti asmeniui laisvę siekiant BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų; 3) nėra galimybės BPK 123 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka itin skubiai kreiptis į teismą dėl suėmimo skyrimo.

kliūčių mažinimas, pasitikėjimo ir bendradarbiavimo santykis su teisinės pagalbos administratoriumi, mūsų vertinimu, – esminės prielaidos kokybiškam advokatų darbui teikiant teisinę pagalbą užtikrinti.

Kita vertus, vis daugiau valstybių pripažįsta, kad kita svarbi advokatų darbo kokybės užtikrinimo sąlyga – teisinės pagalbos kokybės ir veiksmingumo, ypač teikiant advokatų paslaugas, vertinimas. Paslaugų kokybės vertinimo aspektų šiame skyriuje neaptarėme tikslingai, kadangi jiems yra skirtas kitas šios monografijos skyrius.

IV. TEISINĖS PAGALBOS KOKYBĖS VERTINIMO ASPEKTAI

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos santykiai yra specifiniai: juose dalyvauja klientas, advokatas ir valstybė, atstovaujama deleguotos institucijos. Šiuose santykiuose susiduria subjektai, kurie savo veikloje vadovaujasi skirtingais ir netgi vienas kitam kontrastuojančiais principais. Ypač principų suderinamumo klausimas išryškėja, kai konkuruoja advokatų nepriklausomumo ir autonomijos, kliento ir advokato santykio konfidencialumo principai vienoje pusėje ir viešojo intereso principas kitoje pusėje. Tokia šių principų konkurencija yra ypač aktuali, kai kalbame apie advokatų teisinės pagalbos kokybės vertinimą. Paskutiniame šios monografijos skyriuje pirmiausia sieksime atskleisti minėtų principų esmę bei pateikti savo įžvalgas apie prielaidas, kurios turėtų padėti sudaryti sąlygas teisiniams advokatų ir valstybės veiklos principams užtikrinti. Vėliau aptarsime pagrindines teisinės pagalbos kokybės vertinimo formas ir priemones, kiekvienos jų privalumus bei trūkumus bei pateiksime rekomendacijas dėl tam tikrų vertinimo instrumentų taikymo.

4.1. Teisinės pagalbos kokybės vertinimo principai ir prielaidos

4.1.1. Advokato nepriklausomumo ir autonomijos principas

2012 m. Jungtinių Tautų principų ir gairių dėl teisinės pagalbos 12 principas nustato, kad „valstybės privalo užtikrinti, jog teisinės pagalbos teikėjai galėtų vykdyti savo darbą efektyviai, laisvai ir nepriklausomai. Ypač valstybės turi garantuoti, kad teisinės pagalbos teikėjams įgyvendinant visas savo profesionalias funkcijas nebūtų kišamasi į jų darbą bauginant, trukdant, darant spaudimą ar kitokią netinkamą intervenciją; jie galėtų vykti konsultuoti ir susitikti su savo klientais laisvai ir visiškai konfidencialiai tiek savo šalyje, tiek užsienyje bei laisvai

prieiti prie baudžiamojo persekiojimo ar kitų reikšmingų bylų; nepatirti ar nesulaukti grasinimų skirti baudžiamąsias ar administracines, ekonomines ar kitas sankcijas dėl bet kurių veiksmų, atliktų laikantis pripažintų profesionalių pareigų, standartų ir etikos“²⁵⁷.

Europos Sąjungos advokatų profesinės etikos kodeksas nustato, jog advokatas turi būti nepriklausomas nuo bet kokios įtakos, pirmiausia tokios, kurią gali sukelti jo asmeniniai interesai ar išorinis spaudimas, nes tai kuria visuomenės pasitikėjimą teisingumo administravimu bei teismo nešališkumu. Dėl to advokatas privalo vengti bet kokių savo nepriklausomumo suvaržymų ir stengtis nenusižengti savo profesinės veiklos standartams, siekdamas įtikinti savo klientui, teismui ar trečiosioms šalims²⁵⁸.

Profesinis advokato nepriklausomumas tradiciškai laikomas pamatiniu profesiniu principu ir apima tokias dimensijas kaip nepriklausomumas nuo valstybės, įskaitant leidžiamąją, vykdomąją bei teisminę valdžias, nepriklausomumas nuo kliento bei kitų išorinių įtakų²⁵⁹. Svarbu atkreipti dėmesį, kad Europoje advokato nepriklausomumo principo idėjinis pagrindas yra šios profesijos funkcija ginti žmogų nuo valstybės, o advokatūra save mato kaip įgyvendinančią svarbią misiją ginant žmogų nuo nepagrįstai naudojamos valstybės galios. Be to, anglosaksiškosios tradicijos valstybėse labiau akcentuojamas nepriklausomumo nuo kliento principas²⁶⁰.

Atsižvelgdamos į tai, daugelyje Europos valstybių advokatų bendruomenės ypač jautriai reaguoja į bet kokią valstybės intervenciją į advokatų darbą. Ši problema išryškėjo ir Projekto metu atlikus interviu. Daugelis ekspertų, dažniausiai advokatai, pažymėjo, kad advokatų veiklos vertinimas, ypač jį organizuojant valstybės institucijoms, pažeistų advokatų nepriklausomumą.

Europos valstybėse advokatų bendruomenės paprastai turi stiprią savivaldą, kuriai deleguotos, *inter alia*, advokatų priežiūros, kontrolės ir drausminės

²⁵⁷ Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemoje prieinamumo, patvirtinti 2012 m. gruodžio mėn. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 67/187.

²⁵⁸ Europos Sąjungos advokatų elgesio kodeksas. Prieiga per internetą: <https://www.idhae.org/pdf/code2002_en.pdf>.

²⁵⁹ Kiršienė J. Advokato nepriklausomumas teisinių paslaugų rinkos komercializacijos kontekste: reliktas ar būtinybė? // Jurisprudencija, 2014, 21(3).

²⁶⁰ Ten pat.

atsakomybės funkcijos. Valstybės institucijų darbas reguliuojant ir prižiūrint advokatūros veiklą daugelyje Europos valstybių yra minimalus.

4.1.2. Advokato ir kliento santykių konfidencialumo apsaugos užtikrinimas kaip teisinės pagalbos teikėjų veiklos vertinimo prielaida

Kaip ir nepriklausomumo principas, taip ir advokato ir kliento santykio konfidencialumo apsaugos principas įtvirtintas beveik visose demokratinėse valstybėse. Trečiųjų asmenų, nesvarbu, ar tai valstybės institucijos, organizacijos, fiziniai ar juridiniai asmenys, intervencija į advokato ir kliento santykį bei su juo susijusios konfidencialios informacijos atskleidimas yra neleistini.

Europos Sąjungos advokatų profesinės veiklos etikos kodeksas nustato, kad advokato funkcijos esmė yra ta, kad klientas jam turėtų patikėti dalykus, kurių nepatikėtų kitiems, ir kad advokatas gautų kitą informaciją pasitikėjimo pagrindu. Be konfidencialumo užtikrinimo negali būti pasitikėjimo. Dėl to konfidencialumas yra pirmiausia ir svarbiausia advokato teisė ir pareiga. Advokato konfidencialumo pareiga tarnauja teisingumo vykdymo, taip pat kliento interesams. Dėl to jai teikiama speciali valstybės apsauga²⁶¹.

Europos Žmogaus Teisių Teismas įvairiose bylose konstatavo, kad kaltinamojo teisė komunikuoti su advokatu be trečiųjų asmenų dalyvavimo kyla iš Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies, kuri užtikrina asmens teisę ginti save pasitelkiant teisininką (advokatą). Komunikacija su advokatu susijusi ir su Konvencijos 8 straipsniu, kuris įtvirtina teisę į privataus ir šeimos gyvenimo, būsto ir susirašinėjimo apsaugą²⁶².

Daugiausia EŽTT nustatytų pažeidimų buvo susiję su advokato ir kliento konfidencialumo apsauga baudžiamojo proceso metu, kai atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus surenkama ir tretiesiems asmenims (teisėsaugos institucijoms)

²⁶¹ Europos Sąjungos advokatų elgesio kodeksas. Prieiga per internetą: <https://www.idhae.org/pdf/code2002_en.pdf>.

²⁶² *Nasutavičienė J.* The Right to Confidentiality of Communications between a Lawyer and a Client during Investigation of EU Competition Law Violations: The Aspect of the Status of a Lawyer // *Jurisprudencija*, 2013, 20(1).

tampa prieinama konfidenciali informacija, nesusijusi su tiriama nusikalstama veika²⁶³.

Privačių įmonių atliekamas auditas, kai informacija apie advokato ir kliento santykius teikiama trečiosioms šalims, paprastai laikomas konfidencialumo (advokato ir kliento profesinės paslapties) pažeidimu²⁶⁴. Kai kuriose valstybėse laikomasi pozicijos, kad neturėtų būti daromos išimtys viešajam teisinių paslaugų (teisinės pagalbos) auditui, atliekamam valstybės institucijų²⁶⁵. Taip pat, kaip minėta, svarbu atkreipti dėmesį, kad skirtingose valstybėse konfidencialumo apsaugos lygmenys skiriasi. Pavyzdžiui, anglosaksiškosios sistemos šalyse konfidencialumo apsaugos reikalavimai yra mažesni nei daugelyje kontinentinės teisės valstybių. Pavyzdžiui, JAV ir Australijoje gana paplitusi tokia praktika: advokatų priežiūrą atlieka tokios institucijos kaip teismai, ombudsmenas ir pan.²⁶⁶, o tai daugelyje kontinentinės tradicijos Europos valstybių būtų sunkiai įsivaizduojama. Atitinkamai ir konfidencialumo apsauga šiose valstybėse yra ne tokia griežta. Nenuostabu, kad būtent anglosaksiškose valstybėse audito priemonės yra labiausiai paplitusios.

Griežta teisinė konfidencialumo apsauga gali tapti sunkiai įveikiamu kliuviniu individualiam advokatų veiklos vertinimui, ypač valstybėse, kuriose nustatyti griežti asmens duomenų apsaugos reikalavimai. Pavyzdžiui, audito atveju advokatas gali nesutikti pateikti duomenų, susijusių su jo santykiu su klientu, argumentuodamas, jog tokiu veiksmu pažeis konfidencialumo principą ir atskleis profesinę paslaptį.

Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad konfidencialumo principas nėra absoliutus ir turi tam tikrų išimčių. Šios išimtys – tai pirmiausia nusikaltimo, fizinės žalos grėsmė ir pan., taip pat išimtimi laikomas kliento sutikimas atskleisti informaciją

²⁶³ Plačiau žr.: *Nasutavičienė J.* The Right to Confidentiality of Communications between a Lawyer and a Client during Investigation of EU Competition Law Violations: The Aspect of the Status of a Lawyer // *Jurisprudencija*, 2013, 20(1).

²⁶⁴ *Samuel J. Levine*, Legal Services Lawyers and the Influence of Third Parties on the Lawyer-Client Relationship: Some Thoughts From Scholars, Practitioners, and Courts // *Fordham L. Rev.*, 1999, 67, p. 2319.

²⁶⁵ Ten pat.

²⁶⁶ *Kiršienė J.* Advokato nepriklausomumas teisinių paslaugų rinkos komercializacijos kontekste: reliktas ar būtinybė? // *Jurisprudencija*, 2014, 21(3).

tretiesiems asmenims²⁶⁷. Paprastai tokiais atvejais įtvirtinamos išimtys, atleidžiančios advokatą nuo konfidencialumo įsipareigojimo, kad advokatas galėtų suteikti informaciją.

Kalbant apie kliento sutikimą dėl informacijos atskleidimo, nėra iki galo aišku, ar tokia išimtis galėtų būti pritaikyta atvejams, kai sutikimas pateikiamas trečiajam asmeniui – auditą atliekančiai institucijai. Kadangi kliento ir advokato santykį sudaro dvi šalys, greičiausiai tokiu atveju reiktų ir advokato sutikimo.

Į šį klausimą taip pat galima pažvelgti iš kitos perspektyvos. Atliekant tam tikros advokato bylos dokumentų auditą (angl. *peer review*), kyla klausimas dėl advokato pareigos saugoti konfidencialią kliento informaciją. Šia prasme advokatams turėtų būti leista prieštarauti susipažinimui su tam tikromis dokumento dalimis, jei, advokatų nuomone, dėl tokio susipažinimo su dokumentais galimas konfidencialumo pareigos pažeidimas.

Paprastai konfidencialumo pažeidimu nelaikoma, kai advokatų savivaldos institucija advokatui taiko drausminę atsakomybę kliento skundo pagrindu. Advokatų veiklos audito pagrindas dažniausiai nėra drausminis pažeidimas ir (arba) konkretus kliento skundas – auditas atliekamas kaip prevencinė, vadinamoji priekinių durų (angl. *front door*), priemonė. Dėl to svarbu atsakyti į klausimą, ar išsamus advokato veiklos auditas, apimantis advokato ir kliento bendravimo turinį, nepažeidžia konfidencialumo principo.

Kitas būdas spręsti advokato ir kliento konfidencialumo įsipareigojimą – advokatų bendruomenės susitarimas. Pavyzdžiui, Lietuvos advokatų etikos kodeksas numato, kad advokato profesinę paslaptį sudarančios informacijos pateikimas Lietuvos advokatūrai ar jos organams nelaikomas kliento paslapties atskleidimu ir konfidencialumo pažeidimu. Taigi šiuo atveju tarsi egzistuoja prielaida, kad, auditą atliekant advokatūros organams, greičiausiai tokios informacijos pateikimas nebūtų laikomas pažeidimu. Kitas pavyzdys galėtų būti Nyderlandų praktika, kai advokatų bendruomenė, įvertinusi didelį pabėgėlių pažeidžiamumą, bendradarbiaudama su Teisinės pagalbos tarnyba, nusprendė

²⁶⁷ *Martyn S. R.* In Defense of Client-Lawyer Confidentiality... and Its Exceptions... // *Neb. L. Rev.*, 2003, 81.

įgyvendinti advokatų veiklos kokybės auditą (angl. *peer review*) pabėgėlių teisės byloje²⁶⁸.

4.1.3. Viešasis interesas ir valstybės išteklių naudojimo efektyvumas

Pažeidžiamų visuomenės narių teisinė apsauga yra valstybės pareiga ir kartu viešasis interesas. Dėl to teisinė pagalba jau nebėra vien privatus advokato ir kliento santykis. Viešasis interesas pirmiausia pagrįstas asmenų (ypač pažeidžiamų) teisių užtikrinimu, o viešieji išteklių naudojami kaip priemonė šiam tikslui pasiekti. Viešasis interesas ir atitinkamai viešųjų išteklių naudojimas yra vienas pagrindinių argumentų, kodėl teisinės pagalbos teikėjams reikalinga viešojo valdymo institucijų priežiūra.

Viešojo intereso apsaugos principas tarsi susikerta su advokatų nepriklausomumo ir jų bei klientų santykio konfidencialumo apsaugos principais. Čia kyla esminis klausimas, kiek ir kokia valstybės intervencija yra galima, nepažeidžiant advokatų nepriklausomumo ir konfidencialumo principų.

Atsakymas į šį klausimą įvairiose nacionalinėse sistemose greičiausiai būtų skirtingas: jis priklauso nuo: 1) teisės tradicijos (pavyzdžiui, ar valstybė yra kontinentinės, ar anglosaksiškosios teisinės sistemos atstovė); 2) minėtų principų apsaugos reguliavimo skirtingose šalyse griežtumo lygmens; 3) valstybės institucijų ir advokatų bendruomenės pasitikėjimo. Bet kuriuo atveju viešojo intereso užtikrinimo turi būti siekiama bendromis pastangomis, kiek įmanoma gerbiant advokatų nepriklausomumą ir autonomiškumą bei kitus advokatų veiklos principus.

4.1.4. Pasitikėjimo ir bendradarbiavimo principas

Teisinės pagalbos kontekste svarbūs du pasitikėjimo lygmenys: (1) vidinis, arba individualusis, pasitikėjimas tarp kliento ir teisinės paslaugas teikiančio subjekto; (2) išorinis, arba tarpinstitucinis, pasitikėjimas. Pirmąjį pasitikėjimo lygmenį

²⁶⁸ Su šia informacija susipažinta Projekto studijų vizito Nyderlanduose metu.

aptarėme trečiajame monografijos skyriuje. Teisinės pagalbos kokybės vertinimo priemonių diegimo ir įgyvendinimo aspektu svarbus institucijų, susijusių su teisine pagalba, tarpusavio pasitikėjimas ir bendradarbiavimas. Jis ypač aktualus teisinės pagalbos sistemoje, kadangi pagrindiniai teisinės pagalbos teikėjai yra advokatai, saugomi aukščiau minėtų nepriklausomumo ir konfidencialumo principų. Todėl vienašališka valstybės intervencija nustatant vertinimo mechanizmus gali šiuos principus pažeisti bei susilpninti institucijų (pavyzdžiui, advokatūros, teisinę pagalbą administruojančių ar kitų institucijų) tarpusavio pasitikėjimą (pavyzdžiui, nepasitikėdama valstybės institucijomis advokatų bendruomenė gali priešintis bet kokiems bandymams diegti net ir pažangias teisinės pagalbos paslaugų kokybės vertinimo sistemas). Dėl to demokratinėse visuomenėse valstybės sprendimai, susiję su intervencija į advokatų veiklą, neturi būti paremti subordinacija ir nurodymu. Valstybės institucijų veikla įgyvendinant teisinės pagalbos ir administravimo bei priežiūros funkcijas pirmiausia turi vadovautis bendradarbiavimo principu. Visi politiniai, administraciniai, teisiniai sprendimai, susiję su intervencija į advokatų veiklą, turėtų būti derinami ir (arba) priimami kartu su advokatų bendruomene. Kaip pozityvus advokatūros ir teisinę pagalbą administruojančios institucijos pavyzdys paminėtinas Nyderlandų atvejis, su kuriuo šio skyriaus autorius susipažino Projekto vizito šioje valstybėje metu. Šioje šalyje yra taikomas individualus advokatų teisinės pagalbos paslaugų auditas²⁶⁹ pabėgėlių bylose. Ši priemonė buvo įdiegta bendru Advokatūros ir Nyderlandų valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimu. Pripažįstant aukštą advokatų kvalifikaciją ir ja pasitikint buvo nuspręsta šią vertinimo sistemą įdiegti ne visiems, o tik daugiausia teisinės apsaugos reikalaujantiems pabėgėlių bylų dėl deportacijos atvejams²⁷⁰.

²⁶⁹ Apie individualų advokatų veiklos auditą skaitykite 4.2 poskyryje.

²⁷⁰ Pagrindinis to argumentas buvo tai, kad priėmus sprendimą dėl pabėgėlio statuso atmetimo ir atitinkamai deportacijos bei ją įvykdžius asmuo nebeturi galimybės apeliacijai, todėl įdiegiant auditą siekta užtikrinti didesnę šių asmenų teisinę apsaugą.

4.1.5. Advokatų veiklos dokumentacija kaip teisinės pagalbos kokybės vertinimo prielaida

Taikant pažangias advokatų veiklos audito priemones (pavyzdžiui, advokatų veiklos individualų auditą, vertinama ne tik advokato parengtų teisinių dokumentų kokybė, tačiau ir tokie aspektai kaip komunikavimo su klientu, teisinės kompetencijos, dokumentų ir pateiktų klientui išaiškinimų išsamumas, aiškumas, korektiškumas, suteiktų konsultacijų laiko pakankamumas, strategijos tinkamumas kliento gynybos tikslams, išteklių paskirstymas, profesionalaus elgesio etika, rizikos valdymas ir pan. Būtina prielaida vertinant šiuos advokatų veiklos aspektus – išsami bylos dokumentacija. Tačiau ne visose nacionalinėse sistemose teisės aktai nustato reikalavimą advokatams rinkti ir saugoti dokumentus apie bylos eigą. Pavyzdžiui, toks reikalavimas nėra numatytas Lietuvos ir Olandijos, Projekto partnerių atstovaujамų valstybių, teisės aktuose. Tai vertintina kaip reikšminga kliūtis advokatų veiklos kokybės auditui.

Dokumentacijos stoka neleidžia ne tik taikyti veiklos audito priemonių, tačiau gali apsunkinti ir drausminės atsakomybės procesą, kai pateikiami skundai ar kitais būdais gaunama informacija dėl advokatų veiklos pažeidimų. Kita vertus, toks reikalavimas gali sumažinti advokatų motyvaciją teikti teisinę pagalbą, nes tokios išsamios dokumentacijos rinkimas gali pareikalauti daug laiko sąnaudų. Tai ypač aktualu tose šalyse, kuriose teisinės pagalbos teikėjų atlyginimas yra gerokai mažesnis už vidutinį teisininkų atlyginimą rinkoje.

4.2. Teisinės pagalbos kokybės vertinimo formos ir priemonės

Pagal vertinimų sritį ir lygmenį galima išskirti dvi vertinimo formas:

- 1) bendrasis teisinės pagalbos sistemos vertinimas;
- 2) individualus teisinę pagalbą teikiančių asmenų vertinimas.

Išsamiau aptarsime vertinimo metodus ir priemones.

4.2.1. Sistemos vertinimo priemonės

Pagrindinis sistemos vertinimo uždavinys – identifikuoti bendruosius teisinės pagalbos kokybės indikatorius; juos pagal duomenų šaltinius galima skirstyti į **objektyviusius ir subjektyviusius**.

4.2.1.1. Objektyvieji kokybės indikatoriai

Objektyvieji kokybės indikatoriai grindžiami faktine informacija apie konkrečią veiklą, pavyzdžiui, statistiniais duomenimis, oficialia valstybės institucijų informacija, teismų praktika ir pan. Šių indikatorių paskirtis – įvertinti sistemos atitiktį teisiniams, finansiniams, administraciniams reikalavimams ir standartams. Siekiant nustatyti objektyviusius sistemos kokybės indikatorius, gali būti vertinama:

- teisinės pagalbos teisėtumo aspektai, t. y. teisinės pagalbos nacionalinio teisinio reguliavimo ir taikymo atitiktis tarptautiniams ir ES standartams, konstituciniams principams, nacionaliniams įstatymams;
- teisinės pagalbos sistemos finansinis ir administracinis efektyvumas (pavyzdžiui, vertinama, kaip efektyviai naudojamos skirtos lėšos ir kiti ištekliai, kaip laikomasi finansinio ir administracinio valdymo principų bei taisyklių ir pan.);
- teisinę pagalbą administruojančios institucijos ir (arba) teisinės pagalbos teikėjų (advokatų) veiklos atitiktis teisės aktuose nustatytiems teisėtumo, etikos, kokybės (ir pan.) reikalavimams, gero administravimo principams ir pan.;
- sistemos atitiktis gerosios praktikos standartams.

Toliau išsamiau aptariamos vertinimo priemonės, kuriomis siekiama nustatyti minėtus objektyviusius teisinės pagalbos sistemos kokybės indikatorius.

Duomenų apie teisinės pagalbos sistemą analizė

Tai bendras sistemos vertinimas atliekant surinktos statistikos ir kitų reikšmingų duomenų apie teisinę pagalbą analizę. Analizuojami tokie kiekybiniai sistemos rodikliai kaip pateiktų prašymų dėl teisinės pagalbos skaičius, advokatų darbo krūvis, rodikliai, rodantys advokatų aktyvumą ar pasyvumą tam tikrose teisinės

pagalbos srityse, skundų skaičius ir jų struktūra, užfiksuoti advokatų pažeidimai ir jų struktūra, įvairių rodiklių dinamika kelerių metų laikotarpiu ir pan. Ši analizė padeda atskleisti tam tikras tendencijas, kurios naudojamos kaip indikatoriai siekiant identifikuoti sistemos problemas ir jų priežastis bei atitinkamai parinkti ir įgyvendinti problemų sprendimo priemones.

Pavyzdžiui, statistiniai rodikliai gali rodyti, kad tam tikros kategorijos bylose trūksta advokatų, nors bendras pagalbą teikiančių advokatų skaičius yra gana didelis. Taikant tokius papildomus tyrimo metodus kaip, pavyzdžiui, apklausas, analizuojant bylą, kurių daugiausia atsisakoma, turinį, atskleidžiama problemos priežastis: pavyzdžiui, advokatai gali nepageidauti dirbti tam tikrose bylose dėl jų sudėtingumo ar bylai skirtam laikui neadekvataus atlygio. Tokiu atveju tikslinga įgyvendinti priemones, skatinančias advokatus rinktis sudėtingesnes bylas, pavyzdžiui, nustatant darbo užmokesčio skaičiavimo mechanizmus, diferencijuojant atlygį pagal bylos sudėtingumą ir pan.

Duomenų analizė gali būti naudojama ir prognozavimo tikslais. Pavyzdžiui, Lietuvoje susidurta su problema, kai viena didelės apimties baudžiamoji byla pareikalavo nemažo valstybės garantuojamos pagalbos advokatų skaičiaus. Dėl šios priežasties Vilniaus mieste pradėta stokoti advokatų, teikiančių teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose. Panašiose situacijose, naudojant turimą informaciją apie planuojamas bylas, tikslinga atlikti prognozę ir pasirengti galimam advokatų trūkumui, pavyzdžiui, bendradarbiaujant su advokatų bendruomene, paskatinti tam tikram laikotarpiui įsitraukti didesnį skaičių advokatų ir pan. Tokiu atveju gali tekti numatyti tam reikalingus finansinius išteklius arba pasitelkti advokatus iš regionų, kur advokatų darbo krūvis yra mažesnis, ir pan.

Taip pat derėtų išskirti **apibendrintą teisinės pagalbos teikėjų veiklos kokybės vertinimą**. Tai – apibendrinta advokato veiklos analizė, atliekama vadovaujantis tokiais duomenimis apie jų veiklą kaip skundai, oficialūs dokumentai, teismų posėdžių protokolai ir pan.

Šia vertinimo forma siekiama nustatyti bendruosius advokatų veiklos rodiklius ir tendencijas, pavyzdžiui, advokatų parengtų dokumentų kokybę, sėkmingai baigtų bylų skaičių ir pan. Būtina tokio vertinimo prielaida – vertinimo metodologijos sukūrimas, kurioje turi būti nustatyti vertinamo objekto (pavyzdžiui, teisinių dokumentų) kriterijai ir palikta kuo mažiau erdvės

subjektyviam vertintojo požiūriui ir interpretacijoms. Pavyzdžiui, vertinimo metodologijoje turi būti išsamiai paaiškinta, kokie yra kokybiškai parengto teisinio dokumento kriterijai. Geriausia, kad tokį vertinimą organizuotų advokatų bendruomenės savivaldos organai arba jie būtų įtraukti tiek į metodologijos parengimą, tiek į tyrimo atlikimą bei rezultatų vertinimą. Toliau išsamiai aptariamos galimos šios vertinimo formos priemonės.

Advokatų parengtų oficialių dokumentų analizė nukreipta į teisinio atstovavimo kokybės vertinimą remiantis tokiais šaltiniais kaip apeliaciniai ir kasaciniai skundai, skundai dėl procesinių veiksmy, teismo posėdžių išrašai ir pan. Pagrindinis tokios analizės tikslas – identifikuoti probleminius atstovavimo ir teisinių dokumentų kokybės aspektus. Duomenys analizuojami nuasmenintai, pagal nustatytus kriterijus, analizės rezultatai pateikiami apibendrintai.

Sėkmingai baigtų bylų kiekybinė analizė yra diskutuotinas vertinimo būdas, nes gynybos baudžiamajame procese tikslas nėra susijęs vien tik su išteisinimo pasiekimu (daugeliu atvejų tai neįmanoma), o su kliento interesų gynimu. Viena vertus, advokatas privalo siekti kiek įmanoma pagerinti kliento teisinę padėtį ir parinkti geriausias gynybos strategijas; kita vertus, jas turi derinti su kliento interesais ir norais (pavyzdžiui, tam tikrais atvejais geresniam rezultatui pasiekti gali būti tinkama visiškai kita gynybos strategija, negu nori klientas). Be to, rezultatas gali priklausyti nuo daugelio išorinių veiksnių (pavyzdžiui, kai kuriuose rajonuose nusikalstamumo lygis aukštesnis, ten gyvena daugiau žemesnės socialinės klasės atstovų, gyventojai yra menkiausiai išsilavinę ir pan., dėl to atitinkamame rajone praktikuojantys advokatai gali atstovauti bylose, kurių sėkmingos baigties rodiklis, suprantama, yra mažesnis). Atsižvelgiant į tai, sudėtinga nustatyti, kokia byla yra sėkminga ir kiek jos sėkmingumas priklauso nuo advokato indėlio.

Vis dėlto manytina, kad atsargus vertinimas yra galimas. Pavyzdžiui, naudojant šį vertinimo būdą, tikslingiau būtų atlikti lyginamąją valstybės ir privačių advokatų bylų baigties analizę socialiniu, demografiniu ir ekonominiu požiūriu panašiuose miestuose ar šalies regionuose, pavyzdžiui, įvertinant, keliose bylose pasiekta palankesnio klientui rezultato, negu buvo siekiama kaltinamajame akte. Toks vertinimas galėtų būti orientacinis ir turėtų būti naudojamas kartu su kitomis priemonėmis (pavyzdžiui, skundų analize, apklausomis, advokatų parengtų

oficialių dokumentų analize), nes dažnai bylos rezultatai gali lemti ne advokato, o, pavyzdžiui, teisėjo ar prokuroro darbo kokybę.

Skundų analizė

Skundų skaičius ir jų turinio bei struktūros analizė padeda nustatyti sritis ir problemas, su kuriomis susiduria teisinės pagalbos gavėjai. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad skundai ne visada reprezentuoja bendrą problematiką – egzistuoja rizika, kad skundų analizė gali netiksliai atspindėti realią situaciją.

Pirma, skundžiasi ne visi teisinės pagalbos gavėjai, nepatenkinti jiems suteiktos teisinės pagalbos kokybe, todėl kyla tam tikras pavojus, kad skundai gali atskleisti tik tam tikrai grupei klientų būdingas problemas. Antra, yra tam tikrų klientui sunkiai pastebimų advokato veiklos aspektų (pavyzdžiui, teisinio atstovavimo, parengtų teisinių dokumentų ir pan. kokybė), todėl šie aspektai skunduose gali būti nepakankamai atskleisti. Kita vertus, klientų skundų analizė – vienas pigiausių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos vertinimo būdų, nes, pavyzdžiui, skirtingai nuo apklausų, tam nereikia papildomų išteklių duomenims surinkti.

Nevyriausybinių organizacijų vykdomas monitoringas

Nevyriausybines organizacijas (toliau – NVO), kaip nepriklausomi subjektai, gali ypač prisidėti išryškinant ir atskleidžiant egzistuojančias žmogaus teisių problemas teisinės pagalbos sistemoje bei aktyviai dalyvauti jas sprendžiant. Galima išskirti dvi nevyriausybinių organizacijų atliekamo monitoringo formas:

1) monitoringas, atliekamas valstybės užsakymu. Pavyzdžiui, valstybės institucija, atsakinga už teisinės pagalbos teikimą, gali tiek deleguoti, tiek užsakyti teisinės pagalbos sistemos vertinimo paslaugas iš NVO. Pagrindinis tokių tyrimų trūkumas – pavojus, jog NVO šiuo atveju yra priklausomos nuo valstybės institucijos sprendimų dėl finansavimo, todėl jų atliekamas monitoringas gali būti paveiktas užsakovo – valstybės institucijos;

2) monitoringas, atliekamas NVO iniciatyva. Tokios stebėjimo formos įgyvendinimo pavyzdys Lietuvoje yra Žmogaus teisių stebėjimo institutas, kuris reguliariai atlieka teisinės sistemos tyrimus žmogaus teisių apsaugos (taip pat ir

teisinės pagalbos) požiūriu²⁷¹. Tokie tyrimai nėra veikiami nustatytų rėmų ar finansavimo sąlygų, todėl yra svarbus šaltinis vertinant sistemos kokybę.

Sistemos vertinimas pagal gerosios praktikos standartus

Gerosios praktikos standartai – tai teisinės pagalbos sistemos kokybės vertinimas, atsižvelgiant į valstybių gerosios praktikos pavyzdžius ir veiksmingas priemones. Remiantis šiuo indikatoriumi, vertinama, ar konkrečioje nacionalinėje sistemoje yra įgyvendinamos priemonės, kurios, vadovaujantis gerąja valstybių praktika, laikomos veiksmingomis užtikrinant teisinės pagalbos kokybę. Ši vertinimo priemonė remiasi prielaida, kad sėkminga taikymo praktika pagrįstų priemonių įgyvendinimas konkrečioje valstybėje užtikrina didesnį sistemos veiksmingumą ir konkrečios srities veiklos kokybę.

4 LENTELĖ. Teisinės pagalbos sistemos vertinimo priemonės, nukreiptos į objektyviuosius teisinės pagalbos kokybės indikatorius

Vertinimo priemonė	Priemonės pranašumai	Priemonės trūkumai (galimos rizikos ir problemos)
Apibendrintų duomenų apie teisinės pagalbos sistemą analizė	Pateikia potencialių problemų ir rizikų žemėlapi ir leidžia modeliuoti atitinkamus sprendimus.	Leidžia identifikuoti bendresnes tendencijas. Subjektyvios duomenų analizės rizika, kai, pavyzdžiui, siekiant gero institucijos įvaizdžio, analizuojami ir pateikiami tik institucijos veiklą teigiamai atspindintys duomenys.
Oficialių teisinės pagalbos teikėjų parengtų dokumentų turinio analizė	Leidžia atskleisti apibendrintą informaciją apie teisinės pagalbos teikėjų parengtų teisinių dokumentų kokybę.	Ribotas vertinimas: vertinamas tik vienas siauras teisinės pagalbos teikėjų veiklos aspektas. Subjektyvaus arba nekokybiško vertinimo rizika, pavyzdžiui, kai tokį vertinimą atliekantiems specialistams trūksta kompetencijos ir metodinių žinių. Tam turi būti nustatyti aiškūs vertinimo kriterijai, apibrėžiantys, koks yra kokybiškai ar nekokybiškai parengto dokumento turinys, taip pat aiškūs bei aukšti kvalifikacijos reikalavimai vertinimą atliekantiems asmenims.
Sėkmingų bylų analizė	Ši priemonė galėtų būti naudinga lyginamąja prasme, pavyzdžiui, leistų palyginti bylų rezultatus	Sudėtinga yra: nustatyti objektyvius sėkmingų bylų rezultatų kriterijus;

²⁷¹ Išsamiau žr.: <<https://hrmi.lt/en/accessible-justice-access-to-lawyer-study-2017/>>.

	panašiuose miestuose ar regionuose. Šia priemone patartina naudoti kartu su kitomis vertinimo priemonėmis (pavyzdžiui, skundų analize, apklausomis, advokatų parengtų teisinių dokumentų analize ir pan.).	įvertinti, ar sėkmė priklauso nuo advokato indėlio, ar kitų veiksnių.
Skundų analizė	Suteikia informacijos apie advokatų (galimus) pažeidimus ir leidžia atskleisti problemines jų veiklos sritis. Taip pat atskleidžia advokatų veiklos aspektus, į kuriuos jautriausiai reaguoja klientai.	Reprezentatyvumo stoka. Įvertinami tik aspektai, susiję su galimais advokatų pažeidimais, užfiksuotais skunduose. Subjektyvumo elementas: vien skunduose esanti informacija dar nenurodo pažeidimo fakto.
NVO monitoringas	Nepriklausomas. Nėra biurokratinių apribojimų ir subordinacinių ryšių (pavyzdžiui, NVO gali kur kas laisviau kritikuoti sistemą).	Valstybės užsakymo atveju egzistuoja užsakovo įtakos vertinimo rezultatams rizika. Galima kompetencijų ir išteklių stoka užtikrinant tyrimų kokybę (ypač šalyse, kuriose yra mažas NVO finansavimas).

4.2.1.2. Subjektyvieji kokybės indikatoriai

Subjektyviųjų kokybės indikatorių šaltiniai – klientų ar profesionalų, kurių veikla susijusi su teisinės pagalbos teikimu (pavyzdžiui, prokurorų, teisėjų, policijos pareigūnų ir pan.), nuomonė. Vertinimas gali būti atliekamas kiekybiškai, pavyzdžiui, reprezentatyviomis apklausomis arba naudojant kokybinius metodus: pavyzdžiui, interviu, diskusijų grupės; taip pat posėdžių stebėjimas, kai nėra stebimas atskiras advokatas, o duomenys analizuojami ir pateikiami kiekybiškai ir nuasmenintai.

Teisinės pagalbos klientų apklausos

Teisinės pagalbos tikslas pirmiausia yra užtikrinti asmenų, kuriems teikiamos šios paslaugos, teises ir interesus. Dėl to klientų nuomonė yra svarbus žinių apie teisinės pagalbos kokybę šaltinis. Siekiant objektyviai įvertinti klientų nuomonę, atliekant klientų apklausas svarbu laikytis metodologinių apklausų reikalavimų – užtikrinti reprezentatyvumą, tinkamai formuoti klausimus. Pavyzdžiui, svarbu, kad klausimai būtų pakankamai išsamūs, aiškūs ir konkretūs, kad būtų galima identifikuoti svarbius subjektyvius kokybės indikatorius. Dėl to šioms

apklausoms atlikti tikslinga pasitelkti mokslininkus, turinčius metodologinių žinių ir patirties atliekant tokias apklausas.

Esminis tokių apklausų kaip teisinės pagalbos kokybės vertinimo priemonės trūkumas – tas, kad klientai, stokodami teisinių žinių, advokatų veiklos kokybę gali įvertinti ribotai, tai yra tik tam tikrus veiklos aspektus, kurie susiję su advokatų elgesiu, bendravimu (pavyzdžiui, mandagumas, punctualumas, dėmesingumas, konsultacijų aiškumas ir pan.). Taip pat, kaip leidžia teigti Projekto metu atliktos apklausos, kai kada už bendravimo gebėjimų gali būti slepiami teisinio profesionalumo trūkumai²⁷².

Atsižvelgiant į tai, klientų apklausos neturėtų būti naudojamos kaip vienintelė kokybės vertinimo priemonė, kartu turėtų būti taikomos ir tokios kitos priemonės kaip profesionalų apklausos, skundų analizė ir pan. Bet kuriuo atveju kliento pasitenkinimas yra ypač svarbus šaltinis, nes galiausiai tai jie yra pagrindiniai teisinės pagalbos adresatai ir gavėjai arba, kitaip tariant, šie žmonės ir jų gerovė yra pirminis teisinės pagalbos tikslas.

Teisės profesionalų (teisėjų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų) apklausos

Siekiant įvertinti profesionalius teisinius teisinės pagalbos kokybės elementus, gali būti tikslinga pasitelkti profesionalus, turinčius teisinės kompetencijos. Pareigūnų (teisėjų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų) nuomonė yra svarbi vertinant teisinės pagalbos teikėjų kokybę teisiniais (atstovavimo teismuose, advokato parengtų teisinių dokumentų (pavyzdžiui, apeliacinių skundų) kokybės ir pan.) klausimais. Tai – teisininkai profesionalai, kurie, stebėdami advokatų veiklą, gali pastebėti jų teisinio atstovavimo kokybės trūkumus ar pranašumus. Kita vertus, kaip parodė Projekto metu atliktos apklausos, tokiu vertinimu vadovautis reikėtų atsargiai, nes šie pareigūnai yra kita proceso šalis, turinti kitokių tikslų nei gynyba. Dėl to tam tikrais atvejais aktyvus advokatas (keliantis klausimus, skundžiantis procesinius veiksmus ir sprendimus) gali būti nepatogus teisėjui bei prokurorui ir vertinimas ne visada gali būti pozityvus, nors kliento gynybos ir (arba) atstovavimo aspektu jo aktyvi veikla vertintina teigiamai. Tokios apklausos gali būti atliekamos

²⁷² Žr.: Assessment of the existing legal frameworks and practices aimed at ensuring high quality legal aid in criminal proceedings. WS1 Report. 2017. Prieiga per internetą: <<http://qualaid.vgtp.lt/lt/rezultatai>>.

naudojant tiek kiekybines, reprezentatyvias apklausas, tiek tokius kokybinius metodus kaip fokusuotos grupių diskusijos ar interviu.

Advokatų apklaustos

Trečioji subjektyvaus sistemos vertinimo priemonė – advokatų apklaustos. Šios priemonės taikymo rezultatai gali priklausyti nuo vertinimo objekto. Jeigu advokatų prašoma įvertinti advokatūros ir advokatų veiklos kokybės aspektus, galima būtų daryti prielaidą, kad advokatų pateiktas vertinimas neatskleis realios problematikos, nes jie gali būti nelinkę atskleisti savo bendruomenės problemų arba vertinti kolegų darbą subjektyviai. Vis dėlto, užtikrinant apklaustos anonimiškumą, tinkamai formuluojant klausimus, tai galėtų būti svarbus informacijos apie teisinės pagalbos kokybę šaltinis (pavyzdžiui, Projekto metu atliekant interviu, dalyvaujant diskusijose galima buvo pastebėti, kad advokatai stengiasi kritiškai ir objektyviai vertinti savo ir kolegų veiklą).

Advokatų apklaustos – ypač svarbus šaltinis vertinant teisinės pagalbos organizavimo trūkumus, pavyzdžiui, teisinės pagalbos administravimo ir organizavimo efektyvumą ir pan. Tokia advokatų apklausta gali būti svarbus šaltinis siekiant sistemos administratoriui įsivertinti savo veiklos probleminius aspektus bei ieškoti sprendimų bendradarbiaujant su tiesioginiais teisinės pagalbos paslaugų teikėjais.

Gali kilti klausimas, kas turėtų organizuoti minėtas apklausas. Apklausų užsakovas gali būti tiek už teisinės pagalbos organizavimą atsakinga valstybės institucija (pavyzdžiui, Teisingumo ministerija, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba), tiek advokatūra, kuri atsakinga už advokatų, kaip teisinės pagalbos teikėjų, veiklą. Siekiant kiek įmanoma didesnio apklausų objektyvumo, tikslinga, kad jas atliktų nepriklausomi subjektai (pavyzdžiui, mokslo institucijos).

5 LENTELĖ. Teisinės pagalbos sistemos vertinimo priemonės, nukreiptos į subjektyviuosius teisinės pagalbos kokybės indikatorius

Vertinimo priemonė	Priemonės pranašumai	Priemonės trūkumai (galimos rizikos ir problemos)
Teisinės pagalbos klientų apklaustos	Įvertinamas teisinės pagalbos klientų pasitenkinimas gaunamomis paslaugomis. Ypač svarbi priemonė vertinant teisinės pagalbos kokybės aspektus, susijusius su	Teisinės pagalbos kokybė gali būti įvertinta ribotai: klientai paprastai dėl teisinių žinių stokos turi ribotas galimybes vertinti

	teisinės pagalbos teikėjų elgesiu ir komunikacija.	advokatų teisinio atstovavimo kokybės aspektus.
Teisės profesionalų (teisėjų ir (arba) prokurorų) apklausos	Vertinimas, galintis suteikti vertingos, profesionalia teisine kompetencija pagrįstos informacijos apie teisinės pagalbos kokybę.	Dėl skirtingų procesų dalyvių tikslų informacija gali būti subjektyvi (pavyzdžiui, aktyvus advokatas gali apsunkinti prokuroro ar teisėjo darbą).
Advokatų apklausos	Advokatų apklausos yra svarbios, nes gali padėti įvertinti teisinės pagalbos organizavimo silpnąsias vietas, teisinės pagalbos administravimo ir organizavimo veiksmingumą ir pan.	Tokio vertinimo atveju sunku išvengti subjektyvumo. Dėl to svarbu apgalvotai parengti metodiką.

4.2.2. Individualus teisinės pagalbos teikėjų vertinimas

Skirtingai nuo sistemos vertinimo, kuriuo daugiau renkami ir analizuojami duomenys, atskleidžiantys tam tikras bendrąsias tendencijas, individualaus vertinimo paskirtis – įvertinti teisinės pagalbos kokybę, analizuojant konkrečių teisinės pagalbos teikėjų veiklos atvejus. Dėl to, lyginant su sistemos vertinimo priemone, individualus vertinimas yra konkretizuotas – jis išryškina konkretaus teisinės pagalbos teikėjo darbo kokybės aspektus ir padeda įvardyti konkrečias ir individualizuotas kokybės gerinimo priemones. Tokia vertinimo forma leidžia nustatyti, ar, pavyzdžiui, suteiktos paslaugos buvo kokybiškos kliento interesų atstovavimo ir (arba) efektyvumo, naudojant išteklius, skirtus teisei pagalbai teikti, aspektais.

Susipažinus su įvairių valstybių praktika, išskirtinos šios pagrindinės individualaus vertinimo formos:

- teisinės pagalbos teikėjų veiklos stebėjimas;
- teisinės pagalbos teikėjų parengtų teisinių dokumentų analizė;
- teisinės pagalbos teikėjų savianalizė;
- teisinės pagalbos teikėjų veiklos auditas.

Teisinės pagalbos teikėjų veiklos stebėjimas – tai vertinimo metodas, pagal kurį ekspertai stebi advokato dalyvavimą teismų posėdžiuose ir vertina kliento atstovavimo kokybę (pavyzdžiui, vertinama advokato pateikiama argumentacija, jos išsamumas kliento interesų gynybės požiūriu ir pan.). Tokios priemonės

pranašumas tas, jog ją taikant paprastai nesusiduriama su konfidencialumo ir (arba) dokumentacijos problemomis, nes paprastai teismų posėdžiai ir juose pateikiama informacija yra vieša. Esminiai šios vertinimo priemonės trūkumai:

- 1) duomenų apie veiklos kokybę ribotumas (gali būti įvertinta tik nedidelė dalis advokato darbo, kuri matoma teismo posėdžių metu). Taikant šią priemonę negalima įvertinti tokių svarbių advokato darbo aspektų kaip individualus bendravimas su klientu, suteiktų konsultacijų kokybė ir pan.;
- 2) dažnai posėdžiai yra atidedami, o tai apsunkina vertinimo procesą ir padidina jo išlaidas;
- 3) advokato, kuris žino, kad yra stebimas, elgesys gali pasikeisti ir jis gali ne visuomet elgtis taip, kaip jo praktikoje įprasta.

Šis metodas gali būti advokato veiklos audito alternatyva tose valstybėse, kuriose dėl griežto advokato ir kliento santykio konfidencialumo apsaugos reguliavimo ar reikalavimo rinkti ir saugoti dokumentaciją apie bylos eigą stokos nėra įmanoma (arba sudėtinga) atlikti individualų advokatų veiklos auditą. Taip pat rekomenduotina jį taikyti kartu su kitomis priemonėmis, pavyzdžiui, oficialių advokato parengtų dokumentų (arba teismo dokumentų, kuriuose yra informacijos apie advokato darbo aspektus, advokato pateikiamą teisinę argumentaciją ir pan.) analize. Stebėjimas taip pat gali būti naudojamas kaip vienas iš teisinės pagalbos teikėjų veiklos audito metodų.

Individualizuota oficialių advokato parengtų dokumentų analizė. Tai – vertinimo metodas, kuriuo vertinamas advokato teisinis profesionalumas ir kompetencija analizuojant advokato parengtų oficialių dokumentų (pavyzdžiui, parengto skundo ar apeliacinio skundo) ar teismo sprendimų, viešų posėdžių protokolų įrašų turinį (pavyzdžiui, vertinama teisinio argumentavimo oficialiuose dokumentuose išsamumas ir pagrįstumas, advokato kalbų teismuose kokybė, įrodymų pateikimas ir svarba kliento gynybai ir pan.). Šios vertinimo priemonės pranašumai ir trūkumai panašūs kaip ir stebėjimo metodo: oficialių dokumentų analizė paprastai nesikerta su konfidencialumo ar dokumentacijos kaupimo reikalavimais, tačiau yra ribota vertinimo objekto ir jo išsamumo aspektu.

Advokatų savianalizė – tai metodas, kurį advokatai naudoja savo pačių veiklai įsivertinti. Egzistuoja kelios advokatų veiklos individualaus įsivertinimo formos. Pavyzdžiui, audituojamų advokatų gali būti paprašoma pateikti savo

veiklos vertinimą. Vis dėlto tokio vertinimo rizika – tai, kad advokatai pateiks subjektyvius atsakymus ir vertins savo darbą pernelyg teigiamai. Vertinimo rezultatai daugiau atspindėtų ne advokato veiklos kokybę, o advokato asmenybės savybes. Savimi pasitikintys advokatai bus linkę savo veiklą vertinti labai gerai, o kuklesnės asmenybės bruožai gali lemti blogesnį vertinimą. Dėl to savianalizė dažnai nepalanki sąžiningiems advokatams, o pernelyg gerai save vertinantiems advokatams skiriami geresni balai. Kiek objektyvesnė priemonė taikoma Suomijoje, kur klausimyną pildo tiek advokatai, tiek klientai, todėl vėliau galima palyginti, kaip savo veiklą vertina advokatai ir kaip ją įvertino klientai (teisinės pagalbos gavėjai).

Manytina, kad siekiant, jog advokatai pateiktų kuo objektyvesnius duomenis apie savo veiklą, tokio vertinimo rezultatai neturėtų būti naudojami kaip pagrindas taikyti atsakomybės ar kitas priemones, galinčias pabloginti ar apsunkinti advokato padėtį. Advokatų savianalizės anketos gali būti naudinga priemonė advokatams įsivertinant, ar jie atliko visus reikalingus veiksmus siekdami kokybiško kliento atstovavimo, įsivertindami iškilusias kliūtis bei rizikas ir numatydami rizikos valdymo priemones ir pan. Tokia priemonė gali būti naudojama tik pačių advokatų ir rezultatai gali būti neteikiami tretiesiems asmenims (arba teikiami tik anonimiškai).

Individualus advokatų veiklos auditas (angl. *peer review*). Tai – konkrečių teisinės pagalbos paslaugų teikėjų (advokatų) veiklos teikiant teisinę pagalbą išsamus vertinimas, kurį atlieka nepriklausomi ekspertai. Paprastai individualų teisinės pagalbos teikėjų veiklos auditą atlieka jų kolegos, t. y. aukštos kvalifikacijos advokatai, turintys didelę patirtį bei žinių audituojamoje srityje. Auditas apima advokato bylos vertinimą taikant nustatytus kriterijus ir reitingavimo sistemą, siekiant nustatyti teisinių konsultacijų ir teisinio atstovavimo paslaugų, suteikiamų klientams, kokybę tam tikroje advokato darbo srityje.

Ši vertinimo priemonė, kuri mokslinėje literatūroje pristatoma kaip viena pažangiausių advokatų veiklos kokybės užtikrinimo priemonių, aptariama išsamiau²⁷³.

²⁷³ Pateikiant informaciją ir rekomendacijas apie šią advokatų veiklos vertinimo formą, daugiausia vadovaujamosi pažangių šioje srityje užsienio valstybių (daugiausia Jungtinės Karalystės ir Naujosios Zelandijos) praktika (žr.: *Paterson A., Sherr A. Peer Review and Cultural Change:*

Individualaus advokatų veiklos audito priemonė sukurta XX a. paskutinio dešimtmečio pabaigoje mokslininkų A. Sherr'o ir A. Paterson'o, ji jau ilgą laiką yra taikoma kaip pagrindinė teisinę pagalbą teikiančių advokatų veiklos kokybės vertinimo priemonė Jungtinėje Karalystėje. Ši priemonė taip pat adaptuota tokiose valstybėse kaip Nyderlandai (prieglobsčio srityje), Pietų Afrika, Čilė, Kinija, Naujoji Zelandija. Taip pat vykdomi bandomieji projektai Gruzijoje, Suomijoje, Moldovoje ir Kanados Ontarijo valstijoje²⁷⁴.

Individualus advokatų veiklos auditas apibrėžiamas taip:

*„Tai suteiktos paslaugos vertinimas pagal nustatytus kriterijus; šį vertinimą atlieka nepriklausomas asmuo, turintis šiuo metu ar neseniai įgytą didelę praktinę audituojamų sričių darbo patirtį.“*²⁷⁵

Pagrindiniai tokio audito tikslai yra:

- 1) užtikrinti, kad teisinės pagalbos gavėjas gautų kokybės standartus atitinkančias paslaugas (individualūs auditoriai vertina teisinės pagalbos teikėjų pasiektų rezultatų kokybę ir bendrą teisinės pagalbos teikėjų veiklos rezultatų kokybę);
- 2) užtikrinti nuolatinį paslaugų teikėjų kvalifikacijos kėlimą;
- 3) užtikrinti, kad teisinei pagalbai skirti viešieji ištekliai būtų naudojami efektyviai (t. y. atsižvelgiant į ekonomiškumo ir teisėtumo principus bei reikalavimus).

Quality Assurance, Legal Aid and the Legal Profession. Prieiga per internetą: <http://internationallegalaidgroup.org/images/miscdocs/Conference_Papers/Peer_Review_and_Cultural_Change.3docx_28APAS29.pdf>).

²⁷⁴ Paterson A., Sherr A. Peer Review and Cultural Change: Quality Assurance, Legal Aid and the Legal Profession. Prieiga per internetą:

<http://internationallegalaidgroup.org/images/miscdocs/Conference_Papers/Peer_Review_and_Cultural_Change.3docx_28APAS29.pdf>; Sherr A., Paterson A. Professional Competence Peer Review and Quality Assurance in England and Wales and in Scotland // Alberta Law Review, 2008, 45:5. Prieiga per internetą:

<<https://www.albertalawreview.com/index.php/ALR/article/viewFile/341/338>>; Terms of Reference. Quality and Value Audits (Ministry of Justice of New Zealand). Prieiga per internetą: <<https://www.justice.govt.nz/assets/Documents/Forms/Terms-of-Reference-Quality-and-Value-Audits.pdf>>.

²⁷⁵ Nepriklausomo audito (angl. *peer review*) tvarką nustatantis dokumentas. Teisinės pagalbos tarnyba, 2017. Prieiga per internetą:

<https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/620110/independent-peer-review-process-guidance.pdf>.

Pavyzdžiui, Naujojoje Zelandijoje, kuri vertinama kaip viena pažangiausių valstybių teisinės pagalbos kokybės vertinimo srityje, nustatyti šie teisinės pagalbos teikėjų audito uždaviniai:

- a) įvertinti, ar teisinės pagalbos paslaugos teikiamos laikantis efektyvumo ir etikos reikalavimų;
- b) įvertinti, ar efektyviai ir teisėtai valdomi teisinei pagalbai skirti ištekliai;
- c) įvertinti, ar teisinės pagalbos paslaugoms teikti skirtas laikas pagrįstas objektyviomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, atsižvelgiant į bylos rūšį ir sudėtingumą;
- d) įvertinti, ar laikomasi teisinių reikalavimų (standartų) ir sutartinių įsipareigojimų;
- e) padėti teisinės pagalbos teikėjui tobulinti savo veiklą suteikiant jam metodinę pagalbą;
- f) tirti skundus ar tam tikrą advokatų elgesį;
- g) identifikuoti rizikos veiksnius, siekiant imtis juos neutralizuojančių priemonių, įgyvendinti pažeidimų prevenciją bei apsaugoti klientų teises ir interesus²⁷⁶.

Individualaus audito pranašumai lyginant su kitomis vertinimo priemonėmis:

- a) vertinimo išsamumas, t.y. įvertinami visi svarbūs advokato veiklos aspektai, susiję su komunikacija (pavyzdžiui, advokatų konsultacijų aiškumas ir išsamumas), etika, išteklių panaudojimo efektyvumu (finansinių, laiko, žmogiškųjų išteklių sąnaudų pagrįstumas), profesionalumu ir kompetencija (atstovavimas posėdžiuose, parengtų teisinių dokumentų kokybė) ir pan.;
- b) auditą atlieka ekspertai, kurie yra aukštos kvalifikacijos advokatai. Vadovaujamosi prielaida, kad teisingiausiai advokatų darbo kokybę gali įvertinti jų kolegos, tos srities patyrę profesionalai, kurie geriausiai išmano, kaip turi būti atliekamas advokato darbas.

²⁷⁶ Kokybės ir vertės audito atlikimo kriterijai (angl. *terms of reference*). Naujosios Zelandijos teisingumo ministerija, 2015. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.govt.nz/assets/Documents/Forms/Terms-of-Reference-Quality-and-Value-Audits.pdf>>.

- Individualaus audito trūkumai lyginant su kitomis vertinimo priemonėmis:
- a) advokatų nepriklausomumo ir kliento bei advokato santykio konfidencialumo klausimas. Kaip minėta, daugelyje Europos valstybių nustatyta griežta šių principų apsauga, todėl tai gali tapti svarbiu kliuviniu siekiant įdiegti šią vertinimo priemonę. Taigi būtina sąlyga individualiam vertinimui – jo atitiktis nacionaliniam teisiniam reguliavimui, susijusiam su advokatų nepriklausomumo ir konfidencialumo apsauga²⁷⁷. Kitas svarbus žingsnis – nustatyti šių principų apsaugos saugiklius, pavyzdžiui, patikėti vertinimą organizuoti ir vykdyti advokatų savivaldai arba visiškai įtraukti advokatų bendruomenę į šios priemonės sukūrimą ir taikymą. Numatyti kitas duomenų pateikimo vertinimui sąlygas, pavyzdžiui, kliento sutikimą ir pan.;
 - b) priemonės įgyvendinimas reikalauja daug išteklių, nes auditorius būtina atrinkti, užtikrinti intensyvius jų mokymus ir nustatyti jiems mokamą darbo užmokestį²⁷⁸.

Individualų advokatų veiklos auditą organizuojantis subjektas

Audito organizatorius, atsižvelgiant į toje valstybėje įgyvendinamą teisinės pagalbos sistemos modelį, gali būti valstybės institucija, atsakinga už teisinės pagalbos priežiūrą (pavyzdžiui, teisingumo ministerija, teisinės pagalbos tarnyba arba advokatūra). Kaip minėta pirmiau, Europos valstybėse, atsižvelgiant į advokatų nepriklausomumo ir griežtus kliento bei advokato santykio

²⁷⁷ Pavyzdžiui, Naujosios Zelandijos teisiųjų paslaugų įstatymo 109 straipsnis nustato, kad audito tikslais advokato profesinės paslapties apsauga nėra taikoma bendravimui tarp teisinės pagalbos teikėjo ir jo kliento. Tai reiškia, kad teikėjas turi pateikti teisinės pagalbos bylas, įrašus, dokumentus ir kitą reikšmingą informaciją, kurios reikalauja auditorius. Taip pat įstatyme nurodoma, kad ši informacija negali būti naudojama jokiuose procesuose prieš klientą arba bet koku kitu būdu, kuris gali būti žalingas klientui (žr. 2011 m. Naujosios Zelandijos teisiųjų paslaugų įstatymą. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.govt.nz/act/public/2011/0004/latest/whole.html>>).

²⁷⁸ Dėl auditoriams mokėtino atlygio nuomonės skiriasi. Pavyzdžiui, A. Paterson'as teigia, kad auditoriams turėtų būti mokamas toks pat atlyginimas kaip ir teisinės pagalbos teikėjams. Kita vertus, kai kuriose šalyse nustatytas atlyginimas teisinės pagalbos teikėjams, palyginti su privačiai praktikuojančiais advokatais, yra nedidelis, todėl gali būti sudėtinga paskatinti prie auditorių prisijungti aukštos kvalifikacijos advokatus. Svarbu kiekvienos šalies padėti įvertinti atskirai; tam tikrais atvejais, norint pritraukti aukštos kvalifikacijos ekspertų, atlyginimas galėtų viršyti teisinės pagalbos teikėjams mokamą atlyginimą, pavyzdžiui, kai kuriose šalyse galbūt derėtų nustatyti aukštos kvalifikacijos advokatų vertę rinkoje atitinkantį atlyginimą.

konfidencialumo apsaugos reikalavimus, pagrindiniai subjektai, tiesiogiai įgyvendinantys advokatų veiklos vertinimo priemonės, turėtų būti advokatų bendruomenės. Bet kuriuo atveju advokatų bendruomenė turėtų būti įtraukiama į sprendimų, susijusių su teisinės pagalbos kokybės vertinimu, priėmimo ir įgyvendinimo procesą.

Reikalavimai auditą ar individualų auditą atliekantiems asmenims

Auditoriai turėtų būti parenkami kruopščiai bei vadovaujantis griežtais atrankos kriterijais, nustatant aukštus reikalavimus jų kompetencijai ir kvalifikacijai. Vertinimas gali būti atliekamas egzamino, pokalbio forma ar pan. Svarbu, kad būtų įvertinamos ne tik auditoriaus žinios ir patirtis, tačiau ir tokie aspektai kaip jo motyvacija, objektyvumas ir nešališkumas.

Siekiant užtikrinti aukštą vertinimo kokybę bei objektyvumą, vykdant auditorių atranką siūlytina vadovautis šiais principiniais bendraisiais reikalavimais auditoriui:

- 1) auditorius turėtų būti aukštos kvalifikacijos praktikuojantis advokatas;
- 2) rekomenduotina, kad auditorius turėtų specializaciją audituojamoje srityje (pavyzdžiui, finansinių nusikaltimų teisės, smurtinių, nepilnamečių nusikaltimų ir pan.);
- 3) turėtų darbo patirties (tiek bendrose, tiek tam tikrose srityse (pavyzdžiui, baudžiamosios, civilinės, šeimos teisės ir pan.);
- 4) kandidatai į auditorius turi baigti specialius teisinės pagalbos teikėjų audito mokymų kursus.

6 LENTELĖ. Reikalavimai kandidatams į auditorius Anglijoje ir Velse²⁷⁹

Darbo su bylomis patirtis

Minimalūs reikalavimai:

- mažiausiai 1 500 valandų darbo bylose (įgijus kvalifikaciją) specializacijos srityje pagal teisinės pagalbos paslaugų sutartį. Ne mažiau kaip 1 000 iš šių valandų turi būti asmeninis darbas su bylomis. Likusią dalį gali sudaryti tiesioginė darbo su bylomis priežiūra;

²⁷⁹ Nepriklausomo audito tvarką nustatantis dokumentas. Teisinės pagalbos tarnyba, 2017. Prieiga per internetą:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/620110/independent-peer-review-process-guidance.pdf.

- didelė patirtis plačiame spektre bylų specializacijos srityje. Turi turėti patirties tiek dirbant su įvairiomis bylų rūšimis, tiek su skirtingo sudėtingumo bylomis;
- mažiausiai 50 procentų darbo turi būti skirta teisinės specializacijos sričiai (pavyzdžiui, darbas su bylomis, priežiūra, mokymai ir pan.);
- kandidatas į auditorius baudžiamosiose bylose turi pats (ar jo kontora) būti sudarę sutartis su klientais baudžiamosiose bylose.

Pageidautina patirtis:

- 3 000 darbo valandų pagal teisinės pagalbos paslaugų sutartį specializacijos kategorijoje.

Priežiūros įgūdžiai

Minimalūs reikalavimai:

- šiuo metu turi atitikti teisinės pagalbos paslaugų sutarties priežiūros asmeniui keliamus reikalavimus, išdėstytus Teisinės pagalbos sutarties specializuoto kokybės ženklo (SQM) standarte arba Teisės draugijos „Lexcel“ praktikos valdymo standarte;
- yra „paskirtasis“ organizacijos asmuo, atsakingas už specializuotų teisinių kategorijų bylų priežiūrą pagal galiojančią teisinės pagalbos sutartį;
- šiuo metu turi prižiūrėti kitus atlygintinas paslaugas teikiančius advokatus ar bylose atstovaujančius advokatus;
- darbuotojų priežiūros specializuotose teisinių kategorijų bylose patirtis;
- priežiūros patirtis (pageidautina – ne mažiau kaip 2 organizacijose), dirbant su ne mažiau kaip 4 aukšto lygio atlygintinas paslaugas teikiančiais advokatais ar bylose atstovaujančiais advokatais, taip pat skirtingą patirtį turinčiais atlygintinas paslaugas teikiančiais advokatais ar bylose atstovaujančiais advokatais (pavyzdžiui, advokatais stažuotojais).

Pageidautina patirtis:

- ankstesnė skirtingų teisinės pagalbos organizacijų priežiūros patirtis.

Patirtis pagal teisinės pagalbos sutartį

Minimalūs reikalavimai:

- ankstesnė skirtingų teisinės pagalbos teikėjų priežiūros patirtis.

Pageidautini reikalavimai:

- darbo su teisinės pagalbos sutartimis patirtis, pavyzdžiui, kaip kokybės vadovas ar pasirengimo auditui procese.

Kita

Minimalūs reikalavimai:

- gebėjimas vertinti skirtingus darbo metodus (ypač susijusius su darbu bylose), patirtis vertinant kitų asmenų darbą, ypač teisinės specializacijos srityje (pavyzdžiui, darbas einant teisėjo, išorinio vertintojo, įgaliotojo advokato, atstovaujančio teisme, teismo eksperto, instruktoriaus pareigas ar atliekant kitą nepriklausomą dokumentų auditą).

Pageidautini reikalavimai:

- praktikuojantis advokatas (Anglijoje ir Velse);
- patirtis dirbant ne pelno sektoriuje (apimant tik socialinių paslaugų sritis);
- žinios apie teisinių paslaugų teikėjo darbo finansavimą;
- aiškus teisinės kompetencijos suvokimas praktiniu ar teoriniu lygmeniu;
- gebėjimas dirbti ir rasti sutarimą su kitais asmenimis kompetencijos klausimais.

Auditorių paskyrimo konkrečiam atvejui reikalavimai

Atrenkant ekspertus audituojamam atvejui turi būti siekiama užtikrinti, kad nekiltų abejonių dėl auditoriaus nešališkumo ir objektyvumo. Dėl to rekomenduotina nustatyti šiuos reikalavimus ir kriterijus auditorių parinkimui audituojamiems atvejams:

- 1) auditorius turi būti nesusijęs su audituojamu advokatu profesiniais, giminystės, draugystės ir kitais reikšmingais ryšiais. Atsižvelgiant į tai, rekomenduotina, jog kandidatas į auditorius deklaruotų savo ryšius su kitais advokatais, kurie gali kelti abejonių dėl šališkumo;
- 2) auditorius turėtų būti iš kito regiono, miesto nei audituojamas advokatas;
- 3) auditorius parenkamas atsitiktine tvarka iš auditorių sąrašo;
- 4) auditorių asmens duomenys turi būti užkoduoti;
- 5) atranka gali būti atliekama elektronine forma (pavyzdžiui, kai atsitiktine tvarka auditorių parenka kompiuterinė programa);
- 6) jei advokatus atranka fizinis asmuo, rekomenduotina, jog atrenkant advokatus dalyvautų stebėtojai (pavyzdžiui, advokatūros, teisinę pagalbą vykdančios institucijos atstovas, NVO atstovas ir pan.).

Rekomenduotina, kad auditoriai konkrečiam atvejui būtų atrenkami atsižvelgiant į jų specializaciją ir patirtį audituojamoje bylų kategorijoje (pavyzdžiui, teisinės pagalbos teikėjo nepilnamečių baudžiamosiose bylose darbui audituoti turėtų būti atrinktas auditorius, kuris specializuojasi šioje srityje arba turi darbo tokiose bylose patirties).

Audituojamų teisinės pagalbos teikėjų atranka

Audituojamų atvejų atranka turi būti atliekama pagal objektyvumo ir nešališkumo principus. Turėtų būti taikomi atrankos metodai, kurie kiek įmanoma neutralizuotų subjektyvaus žmogiškojo faktoriaus įtaką. Atsižvelgiant į tai, audituojamų subjektų atrankoje turi būti kuo mažiau diskrecijos.

Įvardytini šie audituojamų atvejų atrankos būdai:

- atsitiktinė atranka;
- tikslinė atranka;
- kombinuota tikslinė ir atsitiktinė atranka.

Atsitiktinė atranka

Tai atrankos metodas, kai teisinės pagalbos paslaugas teikiantys asmenys auditui atrenkami visiškai atsitiktine tvarka iš bendro visų teikiančiųjų teisinę pagalbą skaičiaus arba tam tikros specializacijos grupės (pavyzdžiui, finansinių nusikaltimų, smurtinių nusikaltimų ir pan.). Šios atrankos pranašumą galima sieti su tuo, kad neutralizuojamas subjektyvusis elementas – vertinamas advokatas neturi pagrindo manyti, kad jo pasirinkimo pagrindas yra kokie nors jo veiklos trūkumai. Tai gali padėti sumažinti savigynos, faktų ar dokumentų slėpimo riziką ir pan.

Šios atrankos trūkumas yra galima reprezentatyvumo stoka – į imtį gali nepatekti probleminiai atvejai. Todėl tokios atrankos pagrindu atliktas auditas gali pateikti ne visai tikslų ir reprezentatyvų teisinės pagalbos kokybės vaizdą, pavyzdžiui, sudaryti klaidingą įspūdį, kad advokatai dirba labai kokybiškai ir nėra teisinės pagalbos kokybės trūkumų. Atsižvelgiant į tai, naudojant atsitiktinės atrankos metodą reikalinga didesnė (reprezentatyvi) atvejų imtis. Atitinkamai tokios atrankos pagrindu atliekamam auditui reikalingi didesni žmogiškieji ir finansiniai ištekliai.

Tikslinė atranka

Šioje atrankoje advokatai tikslingai atrenkami remiantis įvairiais indikatoriais, pavyzdžiui, klientų skundais, teisėjų, prokurorų pranešimais, ankstesnių auditų rezultatais ir kita turima informacija. Šis metodas kritikuotinas, nes jame yra daug subjektyvaus vertinimo elementų ir tai kelia audito šališkumo riziką. Rekomenduotina jį taikyti tik tais atvejais, kai audito poreikį lemia patikimi ir objektyvūs duomenys apie konkrečių advokatų galimus pažeidimus ir (arba) veiklos trūkumus.

Kombinuota tikslinė ir atsitiktinė atranka

Taikant šį atrankos metodą, pirmiausia pagal tam tikrus kriterijus atrenkama didesnės rizikos depersonalizuota grupė, t. y. nustatomas tam tikras rizikos profilis, pagal kurį atsirenkama potencialiai rizikingiausia teisinės pagalbos teikėjų grupė. Paprastai valstybėse, taikančiose teisinės pagalbos audito mechanizmus²⁸⁰,

²⁸⁰ Pirmiausia Naujojoje Zelandijoje ir Jungtinėje Karalystėje.

atsižvelgiama į šiuos depersonalizuotus ir personalizuotus (individualiuosius) kriterijus.

Depersonalizuoti atrankos kriterijai:

- sumokėtų išmokų (atlyginimo) už teisinę pagalbą dydis (vadovaujantis ekonominio efektyvumo kriterijumi tikslinga skirti dėmesį toms sritims (ar subjektams), kuriems reikia didžiausių valstybės išlaidų);
- darbo krūvis, bylų (klientų) skaičius (manant, kad esant dideliame darbo krūviui didėja ir pažeidimų rizika);
- socialiai jautriausių atstovaujamų asmenų grupių, pavyzdžiui, nepilnamečių, neįgalųjų, pabėgėlių, bylos (vadovaujantis nuostata, kad teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo prioritetas labiausiai aktualus socialiai pažeidžiamiems asmenims, o nekokybiška teisinė pagalba labiausiai pakenkia būtent šiems, mažiausiai galimybių apsiginti turintiems asmenims).

Personalizuoti atrankos kriterijai:

- skundų (pranešimų) skaičius advokato atžvilgiu (apimant tiek klientų, tiek baudžiamojo proceso dalyvių (teisėjų, prokurorų) skundus, atsiliepiamus, pranešimus apie advokato darbo kokybę). Taip pat svarbūs ir anoniminiai skundai, tačiau rekomenduotina juos vertinti atsargiai ir nenaudoti kaip vienintelio kriterijaus (t. y. svarbu atsižvelgti ir į kitų aplinkybių buvimą, oficialius skundus ir kt.);
- neigiami vertinimai teismų sprendimuose (šio kriterijaus taikymas labai priklauso nuo to, kiek vienoje ar kitoje valstybėje teismų sprendimuose atspindi advokato atstovavimo kokybę, kiek teismai pasisako ar gali pasakyti apie darbo kokybę);
- ankstesni pažeidimai, neigiamas audito vertinimas;
- kiti šaltiniai, pavyzdžiui, informacija, gauta stebint teismų posėdžius.

Atsižvelgiant į šiuos (ar panašius) kriterijus, atrenkama didesnės potencialios rizikos grupė (svarbu, kad tai nebūtų itin mažas skaičius asmenų, nes didėja subjektyvaus vertinimo pavojus), iš kurios atsitiktine tvarka parenkami

atvejai auditui. Vertinti reikėtų tik užbaigtas bylas, suėjus apskundimo apeliacine tvarka terminams.

7 LENTELĖ. Atrankos kriterijų Naujojoje Zelandijoje pavyzdys²⁸¹

Naujojoje Zelandijoje teisinės pagalbos teikėjai auditui atlikti parenkami atsitiktine tvarka arba atliekant rizikos profilio ar kito profilio vertinimą. Rizikos profilis nustatomas atsižvelgiant į:

- *teisinės pagalbos teikėjui praėjusiais finansiniais metais sumokėtas sumas (suteikiant aukštą, vidutinį ar žemą įvertinimą): baudžiamosiose bylose – daugiau kaip 300 000 dolerių – aukštas, nuo 100 000 iki 300 000 dolerių – vidutinis ir nuo 20 000 iki 100 000 dolerių – žemas įvertinimas;*
- *šeimos ar civilinėse bylose: daugiau kaip 100 000 dolerių – aukštas, nuo 50 000 iki 100 000 dolerių – vidutinis ir nuo 20 000 iki 50 000 dolerių – žemas įvertinimas;*
- *per finansinius metus priskirtų teisinės pagalbos bylų skaičių;*
- *procentinį honoraro padidėjimą arba teisinės pagalbos bylų skaičiaus padidėjimą per dvejus metus iš eilės:*
- *daugiau nei 10 % – aukštas, nuo 5 iki 10 % – vidutinis, mažiau nei 5 % – žemas įvertinimas;*
- *per penkerius metus gautų skundų ar bet kokių nepalankių teisėjų pastabų skaičių;*
- *patirties augimą ir baudžiamojo proceso kategorijų (ir naujas teisės sritis); arba*
- *konkrečias problemas, nustatytas ankstesnėje audito ataskaitoje, atliekant kokybės užtikrinimą arba nagrinėjant skundus.*

Didžioji dalis individualaus audito sistemų remiasi neseniai išnagrinėtomis bylomis – nuo praėjusių metų²⁸². Nors atrinktų bylų skaičius skiriasi, tačiau dažniausiai pasitaiko 20 bylų²⁸³ arba 5 bylų (Škotijoje) skaičius vienam

²⁸¹ Kokybės ir vertės audito atlikimo kriterijai. Naujosios Zelandijos teisingumo ministerija, 2015. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.govt.nz/assets/Documents/Forms/Terms-of-Reference-Quality-and-Value-Audits.pdf>>.

²⁸² *Sergeant J.* Peer review in legal and advice services, 2003. Prieiga per internetą: <<http://asauk.org.uk/wp-content/uploads/2003/09/Peer-Review-in-Legal-and-Advice-Services.pdf>>.

²⁸³ Ten pat.

praktikuojančiam advokatu²⁸⁴. Akivaizdu, kad atrenkamų bylų skaičius priklauso ir nuo advokato (ar kontoros) turimų bylų skaičiaus²⁸⁵.

Škotijoje skiriami du bylų atrankos ir vertinimo lygiai, kurių aprašymas pateikiamas 8 lentelėje.

8 LENTELĖ. Bylų atrankos ir vertinimo lygiai Škotijoje

„<...> Ne daugiau kaip penkios bylos vienam praktikuojančiam teisinės pagalbos teikėjui advokatų kontoroje peržiūrimos atliekant pirminį auditą. Škotijos teisinės pagalbos tarnybos atsitiktine tvarka atrinkti dokumentai siunčiami auditoriams, kurie juos įvertina pagal nustatytus kriterijus ir grąžina dokumentus su vertinimo lapais Teisės draugijos kokybės užtikrinimo komitetui (toliau – QAC)²⁸⁶. QAC išnagrinėja auditorių pateiktas ataskaitas ir sprendžia, ar advokatų kontora turėtų gauti teigiamą pirminio audito įvertinimą. Daugeliui advokatų kontorų pasiseka ir joms pateikiama ataskaita, kurioje pranešama apie teigiamą įvertinimą, kartu nurodant atskiras auditoriaus ataskaitos vietas, dėl kurių būtina imtis veiksmų ateityje. Nedidelei pirmą kartą teigiamo audito įvertinimo negavusių advokatų kontorų daliai (11 proc. pirmajame cikle) gali būti suteikta papildomai laiko likusiems klausimams patikslinti arba gali būti nuspręsta atlikti išplėstinį auditą (5 proc. pirmajame cikle). Toks auditas atliekamas vietoje, dalyvaujant dviem skirtingiems auditoriams, kurie nedalyvavo atliekant pirminį auditą. Auditoriai gali paprašyti pateikti bet kokią pasirinktą teisinės pagalbos bylą ir jie neprivalo apsiriboti penkiomis bylomis. Išplėstinio audito tikslas – įvertinti, ar galimi eilinio audito metu nustatyti trūkumai būdingi ir kitoms advokatų kontoros byloms, ar tai labiau vienkartinis nukrypimas. Jei advokatų kontora negauna teigiamo išplėstinio audito įvertinimo (laimei, tai pasitaiko gana retai, tik 2 proc. advokatų kontorų pirmajame cikle), advokatų kontorai suteikiamas laikotarpis iki vienerių metų eilinio ir išplėstinio audito metu nustatytoms problemoms pašalinti ir tik tuomet atliekamas galutinis auditas.“²⁸⁷

²⁸⁴ Sherr A., Paterson A. Professional Competence Peer Review and Quality Assurance in England and Wales and in Scotland // Alberta Law Review, 2008, 45:5. Prieiga per internetą: <<https://www.albertalawreview.com/index.php/ALR/article/viewFile/341/338>>.

²⁸⁵ Sergeant J. Peer review in legal and advice services, 2003. Prieiga per internetą: <<http://asauk.org.uk/wp-content/uploads/2003/09/Peer-Review-in-Legal-and-Advice-Services.pdf>>.

²⁸⁶ Jam priklauso teisės draugijos, SLAB ir visuomenės nariai (turintys kokybės užtikrinimo kitose srityse patirties) (žr. Sherr A., Paterson A. Professional Competence Peer Review and Quality Assurance in England and Wales and in Scotland // Alberta Law Review, 2008, 45:5. Prieiga per internetą: <<https://www.albertalawreview.com/index.php/ALR/article/viewFile/341/338>>.

²⁸⁷ Sherr A., Paterson A. Professional Competence Peer Review and Quality Assurance in England and Wales and in Scotland // Alberta Law Review, 2008, 45:5. Prieiga per internetą: <<https://www.albertalawreview.com/index.php/ALR/article/viewFile/341/338>>.

Audito objektas

Individualaus audito srityje turbūt sudėtingiausias klausimas, kokia informacija gali sudaryti audito turinį. Kaip minėta pirmiau, kai kurių valstybių teisinės pagalbos audito taisyklėse numatoma, kad auditorius gali tikrinti advokato ir kliento susirašinėjimo korespondenciją ir kitus duomenis, sudarančius advokato profesinės paslapties turinį (advokato ir kliento konfidencialumo santykį). Tačiau tai gali būti kliuvinys daugelio valstybių sistemose, atsižvelgiant į griežtus kliento ir advokato santykio konfidencialumo reikalavimus.

9 lentelėje pateikta audito turinio klasifikacija, atsižvelgiant į konfidencialumo reikalavimus. Kaip matyti, didelė dalis svarbių advokato veiklos aspektų, kurie neatsispindi viešuose dokumentuose ar posėdžiuose, yra susiję su konfidencialumo apsauga. Dėl to šie aspektai gali būti vertinami, jeigu konkrečioje valstybėje tai neprieštarauja konfidencialumą reguliuojantiems teisės aktams.

9 LENTELĖ. **Audituojamo turinio klasifikacija pagal atitikties konfidencialumo reikalavimams kriterijų**

Vertinamo turinio elementai	Šaltiniai (dokumentai, kita informacija), kuriems būtini teisiniai konfidencialumo apsaugos mechanizmai ir teisinis reikalavimas rinkti ir saugoti bylos eigos dokumentaciją	Šaltiniai, kuriems nėra būtini griežti konfidencialumo apsaugos ar dokumentacijos reikalavimai
Atstovavimo ir konsultacijų kokybė: vertinama, ar pateiktas nepriklausomas profesionalus kliento situacijos vertinimas ir suteiktos konsultacijos, kurios yra teisiškai tikslios ir tinkamos, apimant įrodymų rinkimą, ekspertų pasitelkimą, galimų bylos rezultatų ir strategijų pasirinkimą.	Advokato ir kliento korespondencija. Rašytine forma užfiksuotos suteiktos konsultacijos ir jų turinys, pasiūlytos strategijos, galimi bylos rezultatai. Rašytinė informacija apie įrodymus ir jų rinkimą, ekspertus. Nevieši oficialūs dokumentai, kai juose yra duomenų, sudarančių konfidencialumo (profesinės paslapties) įsipareigojimo turinį. Nevieši teismų posėdžiai (jų stebėjimas). Konfidencialus pokalbis su klientu.	Viešų teismo posėdžių stebėjimas. Oficialūs dokumentai (teismų sprendimai ir kitų institucijų vieši sprendimai, kiti viešo pobūdžio procesiniai dokumentai arba riboto viešumo dokumentai, kuriuos, atsižvelgiant į konfidencialumo apsaugos reikalavimus, pagal nustatytą teisinį reguliavimą galima teikti tretiesiems asmenims). Oficialiuose skunduose pateikiama informacija.
Informacijos rinkimas ir saugojimas: ar svarbios suteiktos konsultacijos fiksuojamos raštu;	Advokato ir kliento korespondencija. Advokato konsultacijų, patarimų, priimtų sprendimų fiksavimas raštu ir dokumentų saugojimas.	Oficialūs (vieši) dokumentai.

<p>ar bylos laikomos tokiu būdu, kad kiekvienas kitas advokatas galėtų operatyviai išsiaiškinti svarbias juose užfiksuotas aplinkybes;</p> <p>ar bylose laikomi visi reikšmingi dokumentai, gauta ir išsiųsta korespondencija, taip pat ir teisinės pagalbos korespondencija, teismų dokumentai, bylos užrašai, susitikimų ir posėdžių įrašai ir visa kita korespondencija, susijusi su teisinės pagalbos teikimu.</p>	<p>Teismo ir kitų institucijų dokumentų kaupimas ir saugojimas.</p> <p>Įrašai apie bylai svarbius susitikimus ir pan.</p>	
<p>Komunikacija su klientu:</p> <p>ar teikėjas komunikavo su klientu tokiu būdu, kuris yra aiškus ir tinkamas atsižvelgiant į kliento individualią situaciją;</p> <p>ar teikėjas informavo klientą apie bylos eigą ir progresą, procedūras ir iškilusias problemas, įskaitant ir galimybes išspręsti iškilusias klausimus;</p> <p>ar advokatas suteikė klientui tinkamus ir pakankamai išsamius patarimus ir paaiškinimus, kad informuotų klientą apie byloje priimamus sprendimus;</p> <p>ar suteikė patarimus klientui apie reikšmingas bylos aplinkybes, įskaitant įrodymus, rizikas, išlaidas, atsakomybę, susitarimo pranašumus;</p> <p>ar suteikė klientui konsultacijas raštu (ten ir tuomet, kai to reikėjo);</p> <p>ar pateikė klientui svarbių susitarimų, teismo sprendimų byloje kopijas.</p>	<p>Advokato ir kliento korespondencija.</p> <p>Advokato ir kliento pokalbių įrašai (jei numatytas reikalavimas fiksuoti).</p> <p>Advokato patarimų ir priimtų sprendimų fiksavimas raštu.</p> <p>Pokalbis su klientu.</p>	<p>Oficialiuose skunduose pateikiama informacija.</p>
<p>Atitiktis finansiniams reikalavimams:</p>	<p>Kliento ir advokato korespondencija, raštu fiksuoti pokalbiai ar įrašai, kita informacija, susijusi su</p>	<p>Finansiniai dokumentai (sąskaitos, finansinės atskaitomybės dokumentai ir pan.), kuriuose nėra konfidencialios informacijos.</p>

<p>ar užmokestis pagrįstas laiko sąnaudomis, bylos sudėtingumu ir pan.; finansinių dokumentų užpildymas, vadovaujantis nustatytais reikalavimais; ar buvo neleistino apmokėjimo (nesilaikant reikalavimų arba papildomas apmokėjimas iš kliento); ar ištekčiai naudoti efektyviai, pavyzdžiui, pasitelkiant ekspertus ir pan.</p>	<p>apmokėjimu už paslaugas (pavyzdžiui, išaiškinimas klientui apie apmokėjimo, kompensavimo tvarką ir pan.).</p>	
---	--	--

Audituojamo teisinės pagalbos paslaugų teikėjo pareigos ir teisės

Atsižvelgiant į valstybių praktiką²⁸⁸, rekomenduojama audituojamiems paslaugų teikėjams nustatyti šias pareigas:

- užtikrinti sąlygas auditoriui susipažinti su visais teikėjo turimais dokumentais, susijusiais su audito objektu;
- dėti visas pastangas siekiant užtikrinti, kad klausimai, susiję su auditu, būtų atsakyti išsamiai, nuoširdžiai bei operatyviai ir tokia forma (rašytine ar žodine), kuria prašo auditorius;
- leisti ir, jeigu reikia, padėti padaryti visų reikalingų dokumentų kopijas ar atkurti arba pateikti dokumentuose užfiksuotą informaciją tinkama naudojimui forma;
- vykdyti auditoriaus reikalavimus tik pastarajam pateikus oficialų dokumentą, įrodantį jo teisę atlikti auditą.

Rekomenduojama audituojamiems paslaugų teikėjams nustatyti šias teises:

- pareikalauti auditoriaus pateikti jo įgaliojimus atlikti auditą patvirtinančius dokumentus;
- informuoti už audito organizavimą atsakingą instituciją apie neteisėtus auditoriaus veiksmus, netinkamą, neetišką elgesį, taip pat jeigu yra įtarimų apie galimą auditoriaus šališkumą;

²⁸⁸ Daugiausia remiantis Naujosios Zelandijos praktika. Prieiga per internetą: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2011/0004/latest/whole.html>.

- informuoti už auditorių ir už audito organizavimą atsakingą instituciją, jeigu yra pagrindo manyti, jog auditas ar tam tikri veiksmai gali pažeisti konfidencialumo reikalavimus, prieštarauti klientų interesams, reikalaujama pateikti informaciją, kuri liečia asmenų (klientų) interesus ir konfidencialius duomenis, kurie nesudaro audituojamo objekto (pavyzdžiui, audituojamoje byloje yra duomenų apie konfidencialius trečiųjų asmenų duomenis ir pan.).

Vertinimo priemonių visuma

Valstybėse, kuriose taikomas individualus advokatų veiklos auditas, vertinimas atliekamas naudojant Likerto skalę²⁸⁹. Pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse nustatyta skalė nuo vieno iki penkių balų. Advokato darbas baudžiamosiose bylose vertinamas pagal baudžiamojo proceso stadijas (ikiteisminio tyrimo, teismo nagrinėjimo, apeliacinės instancijos ir t. t.). Kiekvienai vertinimo skalei turi būti nustatyti aiškūs kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama pateikiant konkretų įvertinimą. Kriterijų pavyzdys pateikiamas 10 lentelėje²⁹⁰.

10 LENTELE. Anglijoje ir Velse taikomo teisinės pagalbos kokybės vertinimo balų reikšmės ir kriterijai²⁹¹

Balų reikšmės	Balų reikšmių nustatymo kriterijai
Puikios kompetencijos (1)	Komunikacija, konsultacijos ir kiti advokato darbo aspektai buvo pritaikyti kiekvieno kliento individualioms aplinkybėms. Visiems klientams suteiktos tinkamos ir išsamios konsultacijos. Visi klausimai buvo sprendžiami išsamiai, tinkamai ir veiksmingai.

²⁸⁹ Žr.: Likert R. A technique for the measurement of attitudes // Archives of Psychology, 1932, 22, 140, p. 1–55.

²⁹⁰ Kaip matyti, kriterijai yra apibendrinantys ir gana abstraktūs. Jų suvokimas yra paremtas vertintojo žiniomis ir kompetencija, įgyta jo praktikos ir mokymų metu. Svarbu atkreipti dėmesį, kad konkretus kriterijų turinys taip pat priklauso nuo konkrečios valstybės advokatų darbo specifikos, reikalavimų ir pan.

²⁹¹ Parengta vadovaujantis: Nepriklausomo audito tvarką nustatantis dokumentas. Teisinės pagalbos tarnyba, 2017. Prieiga per internetą:

<https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/620110/independent-peer-review-process-guidance.pdf>.

	<p>Matyti platesnio konteksto išmanymas ir jo įvertinimas.</p> <p>Puikus taktikų ir strategijų taikymas, pasitelkiant įgūdžius ir žinias, siekiant užtikrinti geriausius rezultatus klientui.</p> <p>Teikėjas suteikia pridėtinę vertę savo byloms, prisiimdamas visiškai aktyvų vaidmenį.</p> <p>Nėra veiklos aspektų, kuriuos reikėtų tobulinti.</p>
Viršijamos reikalaujamos kompetencijos (2)	<p>Klientui suteiktos konsultacijos yra tinkamai užfiksuotos.</p> <p>Konsultacijos ir kiti advokato darbo aspektai yra pritaikyti kliento individualioms aplinkybėms.</p> <p>Klientams suteiktos tinkamos ir išsamios konsultacijos.</p> <p>Klausimai buvo sprendžiami išsamiai, tinkamai ir veiksmingai.</p> <p>Taktikos ir strategijos buvo naudojamos siekiant užtikrinti geriausius rezultatus klientui.</p> <p>Teikėjas suteikia pridėtinę vertę savo byloms, veikdamas aktyviai.</p>
Atitinka reikalaujamas kompetencijas (3)	<p>Klientui suteiktos konsultacijos yra tinkamai užfiksuotos.</p> <p>Tinkama, tačiau ribota komunikacija su klientu.</p> <p>Konsultacijos ir kiti advokato darbo aspektai yra tinkami, tačiau kartais nepakankamai išsamūs ir nesiejami su kitomis reikšmingomis aplinkybėmis, netiesiogiai susijusiomis su byla.</p> <p>Yra veiklos aspektų, kuriuos teikėjas turėtų tobulinti, kad pasiektų viršijamų (2) ar puikių kompetencijų lygmenį (1).</p>
Žemiau reikalaujamų kompetencijų (4)	<p>Informacija nebuvo kruopščiai fiksuojama ir pateikiama.</p> <p>Komunikacija su klientu kai kuriais atvejais buvo žemos kokybės.</p> <p>Netinkamai suteiktos konsultacijos ir netinkamai atliktas kitas teikėjo (advokato) darbas.</p> <p>Su kai kuriomis bylomis nebuvo dirbama vadovaujantis reikalingais įgūdžiais, kompetencijomis, rūpestingumu ir kruopštumu.</p>

	Kai kuriais atvejais nebuvo užtikrintas komunikacijos su klientu, konsultacijų ar kito darbo operatyvumas ir atlikimas laiku. Yra neatitikčių reikalaujamiems standartams.
Nepatenkinamas veiklos vykdymas (5)	Informacija nebuvo kruopščiai fiksuojama ir pateikiama. Komunikacija su klientais dažnai buvo žemos kokybės. Daugumoje bylų nebuvo dirbama vadovaujantis reikalingais įgūdžiais, rūpestingumu ir kruopštumu. Komunikacijos su klientu, konsultacijų ar kito darbo operatyvumas ir atlikimas laiku daugeliu atvejų nebuvo užtikrintas. Klientams suteiktos nuostolingos paslaugos arba nebuvo suteikta jokių reikšmingų paslaugų, arba dėl netinkamai suteiktų paslaugų klientas galėjo nukentėti.

Advokatų individualaus veiklos vertinimo padariniai

Pagrindinis vertinimo tikslas – užtikrinti ir pagerinti teisinės pagalbos kokybę. Dėl to nustatyti trūkumai pirmiausia neturėtų būti vertinami kaip drausminės atsakomybės taikymo pagrindas, o galimybė pagerinti advokato darbo kokybę.

Atsižvelgiant į tai, rekomenduotina:

- advokatams, kurių veikloje pirmą kartą aptikta trūkumų ar pažeidimų, netaikyti drausminės atsakomybės sankcijų, o pateikti rekomendacijas dėl tobulintinų veiklos aspektų, nurodant protingą terminą, per kurį turi būti ištaisyti ir patobulinti veiklos trūkumai (išskyrus, kai nustatyti itin grubūs teisės ar etikos pažeidimai);
- praėjus protingam terminui, gali būti atliekamas pakartotinis auditas, siekiant įvertinti, ar nustatyti trūkumai ištaisyti;
- advokatams teikiamos rekomendacijos turėtų būti susijusios su nustatytais veiklos trūkumais ir skirtos tiek tiesiogiai šiems trūkumams ištaisyti, tiek tobulinti advokatų kvalifikaciją, pavyzdžiui, siūlyti dalyvauti mokymuose ir pan.;
- siekiant tobulinti teisinės pagalbos teikėjų veiklos kokybę (pavyzdžiui, nustatyti reikalingų mokymų poreikį, tobulinti priežiūros mechanizmus,

sukurti veiklos tobulinimo planus ir strategijas ir pan.), tikslinga atlikti auditų duomenų analizę.

11 LENTELĖ. Individualaus teisinės pagalbos teikėjų vertinimo priemonės, jų pranašumai ir trūkumai

Vertinimo priemonė	Pranašumai	Trūkumai
Auditas (angl. <i>peer review</i>)	<p>Atliekamas išsamus ir nuodugnus advokatų veiklos vertinimas, vadovaujantis nustatytais objektyviais (paprastai moksliskai pagrįstais) kriterijais ir metodais.</p> <p>Priemonė taikoma advokatų, todėl vertinama kaip mažesnė intervencija į advokatų nepriklausomumą, lyginant su auditais, atliekamais valstybės institucijų.</p> <p>Vertinimą atlieka aukštos kvalifikacijos auditoriai (advokatai).</p> <p>Audito rezultatas – rekomendacijos ir atsiliepimai, skirti tobulinti advokato veiklą teikiant teisinę pagalbą.</p> <p>Pirminis tikslas – ne bausti, o padėti tobulinti veiklos kokybę.</p>	<p>Priklausomai nuo atskirų nacionalinių aplinkybių, gali kilti advokatų nepriklausomumo ir advokato ir kliento santykio konfidencialumo pažeidimo rizika.</p> <p>Reikalauja didelių investicijų, nes būtina užtikrinti tiek intensyvius mokymus, tiek suteikti auditoriams atlygį ir padengti administravimo išlaidas.</p> <p>Išsamiam auditui būtina išsami advokato dokumentacija apie bylos eigą, kliento konsultavimą ir pan. Valstybėse, kuriose advokatams nėra nustatyta reikalavimo rinkti ir saugoti dokumentus, tai gali būti svarbiu kliuviniu veiksmingai atlikti auditą.</p> <p>Tais atvejais, kai auditą organizuoja teisinę pagalbą administruojanti valstybės institucija, egzistuoja šališkumo ir intervencijos į advokatų nepriklausomumą rizika. Atsižvelgiant į tai būtina numatyti mechanizmus, kuriais: 1) advokatų savivaldos atstovai įtraukiami į sprendimų dėl audito priėmimą, auditorių ir audituojamų atvejų atranką; 2) nustatyti objektyvūs ir skaidrūs auditorių ir audituojamų atvejų atrankos kriterijai ir kitos reikšmingos audito procedūros.</p>
Stebėjimas	<p>Gali būti taikomas sistemose, kuriose taikyti individualų auditą sudėtinga, atsižvelgiant į griežtus advokatų nepriklausomumo ir konfidencialumo reikalavimus.</p>	<p>Teismų posėdžiai dažnai yra atidedami, todėl tai gali apsunkinti stebėjimo organizavimą ir įgyvendinimą.</p> <p>Taikomas tik viešuose posėdžiuose.</p> <p>Ribotas vertinimo objektas (gali būti vertinama tik informacija, prieinama viešų posėdžių metu).</p> <p>Advokatas, žinodamas, kad yra stebimas, gali pakeisti savo elgesį, kuris nebūtinai atitinka jo įprastinį darbą.</p>

<p>Oficialių teikėjo parengtų dokumentų arba dokumentų, kuriuose yra informacijos apie teikėjo veiklą, analizė (pavyzdžiui, advokato parengti skundai, teismo posėdžių įrašai ir pan.)</p>	<p>Dažniausiai neprieštarauja kliento ir advokato konfidencialumo, profesinės paslapties apsaugos reikalavimams. Paprastai yra lengvai prieinamas šaltinis.</p>	<p>Ribotas vertinimo objektas: nėra prieinama informacija, susijusi su tokiais svarbiais advokato darbo aspektais kaip klientams suteiktos konsultacijos, komunikacijos su klientu aspektai ir pan.</p>
<p>Skundų ir jų nagrinėjimo informacijos analizė</p>	<p>Informacija, esanti skunde, paprastai neprieštarauja konfidencialumo, profesinės paslapties apsaugos reikalavimams. Indikatorius, kurį tikslinga naudoti kaip audito atvejų atrankos kriterijų.</p>	<p>Duomenų ribotumas: gali būti vertinama tik skundo turinio informacija. Skundo turinio subjektyvumas. Siekiant vertinimo objektyvumo, turėtų būti naudojama kartu su kitomis priemonėmis (pavyzdžiui, oficialių dokumentų analize, stebėjimu).</p>
<p>Pokalbiai su klientais</p>	<p>Svarbus informacijos šaltinis, siekiant išsiaiškinti klientų pasitenkinimo konkretaus advokato darbu aspektus.</p>	<p>Duomenų ribotumas: gaunama subjektyvi nuomonė, kurioje daugiausia atsispindi informacija apie advokato elgesį ir komunikaciją. Ribota informacija apie profesionalius teisinius darbo kokybės aspektus. Informacijos subjektyvumo, tendencingumo rizika, ypač kliento ir advokato konflikto atvejais (pavyzdžiui, ne visi konfliktai su klientais yra susiję su nekokybišku advokato darbu). Turėtų būti naudojamas kartu su kitomis vertinimo priemonėmis arba kaip audito metodas.</p>
<p>Teisinės pagalbos teikėjų (advokatų) savianalizė</p>	<p>Gali būti naudingas: 1) kaip individuali priemonė advokatams, siekiantiems pagerinti savo darbo kokybę; 2) kai advokatų savianalizės rezultatai lyginami su klientų pateikto vertinimo duomenimis.</p>	<p>Egzistuoja subjektyvumo rizika.</p>

Išvados ir rekomendacijos

1. Teisė į teisinę pagalbą, t. y. visiškai ar iš dalies neatlygintinis naudojimas advokato pagalba baudžiamosiose bylose, aiškiai pripažįstama kaip neatskiriama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir gynybos teisių dalis. Ilgą laiką teisės į teisinę pagalbą reguliavimas tiek tarptautiniu, tiek regioniniu lygiu apsiribodavo jos apimties *ratione personae* bei *ratione materiae* apibrėžimu bei realizavimo sąlygų nustatymu. Vis dėlto teisei į teisinę pagalbą tapus visuotinai pripažįstama, pastaraisiais metais imta daugiau dėmesio skirti teisinės pagalbos kokybės klausimams.
2. 2012 m. Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl teisinės pagalbos baudžiamąjį teisingumą sistemoje prieinamumo buvo pirmasis tarptautinis dokumentas, skirtas išimtinai teisinės pagalbos klausimams. Šiame dokumente išdėstomi pagrindiniai principai, kuriais turėtų būti grindžiamas teisinės pagalbos teikimas baudžiamosiose bylose, o jo aiškinimui ir detalesniam supratimui itin naudingas 2019 m. paskelbtas UNODC „Teisinės pagalbos paslaugų kokybės užtikrinimo baudžiamąjį teisingumą procesuose vadovas“. Pačiu svarbiausiu Europos Sąjungos dokumentu, reguliuojančiu teisinės pagalbos klausimus ir nustatančiu jos kokybės standartus, laikytina ES direktyva 2016/1919 dėl teisinės pagalbos. Direktyvos 7 straipsnis yra skirtas būtent teisinės pagalbos kokybei. Nors jis ir nepateikia detalių teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo standartų, svarbus vien pats faktas, kad teisinės pagalbos kokybei skiriamas atskiras Direktyvos straipsnis. Tai skatina valstybes apsvarstyti, ar jų sistemose užtikrinama teisinė pagalba tinkama, ar reikalingi tolesni tobulinimai. Be to, Direktyvoje pateikiamos tam tikros gairės – pabrėžiamas mokymų poreikis, būtinybė užtikrinti galimybę pakeisti galimai netinkamai paslaugas teikiantį advokatą.
3. Iš Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 ir 3 dalių nuostatų yra aišku, kad, pagal Konvencijos tekstą, teisinė pagalba privalomai asmeniui turi būti suteikta tik baudžiamosiose bylose, t. y. kai asmuo kaltinamas nusikaltimo padarymu. Tą aiškiai nurodo Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punktas. Šis EŽTK 6 straipsnio 3 dalies

c punktas apima tris atskiras teises: t. y. asmens teisę gintis pačiam, teisę naudotis teisine gynyba per pačio asmens pasirinktą gynėją bei teisę gauti nemokamą teisinę pagalbą, kai asmuo atitinka tam tikras šiame punkte nustatytas sąlygas tokiai pagalbai gauti.

4. Asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisė į teisinę pagalbą, įskaitant teisę būti efektyviai ginamam advokato, yra viena iš fundamentalių teisės į teisingą procesą bei teismą aspektų. Pagal EŽTK, baudžiamosiose bylose nemokamai teisinei pagalbai gauti aiškiai nustatytos šios dvi sąlygos: pirma, tokia pagalba kaltinamajam nemokamai bus teikiama tik tada, kai toks asmuo neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti, ir, antra, tokios teisinės pagalbos būtinumą lemia teisingumo interesai. Šios dvi sąlygos turi būti vertinamos kartu.

Vertinant EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte nustatytas abi sąlygas nemokamai teisinei pagalbai gauti baudžiamosiose bylose, darytina išvada, kad EŽTT praktikos požiūriu didelių problemų aiškinant ir taikant pirmąją sąlygą – pakankamą lėšų gynėjui atsilyginti neturėjimą – nekyla. Tai, iš principo, reguliuoja vidaus teisės normos, kuriose nustatoma, kokiais atvejais asmenys gali gauti nemokamą teisinę pagalbą, pavyzdžiui, atsižvelgiant į, *inter alia*, jų metines pajamas ar turimo turto vertę. Dėl antrosios sąlygos – kai to reikalauja „teisingumo interesai“ – kyla daugiau aiškinimo ir taikymo problemų. EŽTT tokiais atvejais atsižvelgia į visas bylos aplinkybes, taip pat į kitus įvairius kriterijus, kaip antai taikomos teisės ir bylos sudėtingumą, gresiančios bausmės rimtumą (sunkumą), pareiškėjo asmenybę, jo išsilavinimą, socialinę padėtį.

5. Kalbant apie EŽTT praktiką teisinės pagalbos kokybės klausimais, bylų analizė atskleidžia, kad EŽTT pabrėžia praktiškos ir veiksmingos teisinės pagalbos svarbą. Teismas numato tam tikrus minimalius reikalavimus teisinės pagalbos gavėjo tinkamam atstovavimui procese bei pasirengimui bylai, tačiau suteikia valstybėms gana plačią diskreciją parinkti teisinės pagalbos teikėjus ir vengia gilesnio paskirtų gynėjų pasirengimo ir pačių teisinės pagalbos sistemų EŽTK valstybėse ir jų adekvatumo užtikrinant teisę į veiksmingą teisinę gynybą įvertinimo. Daugelio svarbių kokybės aspektų, tokių kaip paskirtų atstovų (gynėjų) kvalifikacija ir pa(si)rengimas

teisinės pagalbos darbui, motyvavimo ir atsakomybės sistema, bendradarbiavimo su ginamuoju ir institucijomis kokybė, teisinės pagalbos administravimo ir priežiūros sistemos adekvatumas, EŽTT savo praktikoje iš esmės nėra nagrinėjęs.

6. Teisinės pagalbos sistemose dalyvauja skirtingi subjektai, turintys specifinių interesų teisiniame procese, todėl tikslinga numatyti tokius teisinės pagalbos administravimo modelius, kuriuose pagrindinis teisinę pagalbą administruojantis ir koordinuojantis subjektas būtų nešališkas ir nepriklausomas bei atstovaujantis visų teisinės pagalbos sistemoje dalyvaujančių institucijų ir organizacijų interesams, pavyzdžiui, kaip pažangi praktika vertintinas modelis, kai pagrindinis sprendimus dėl teisinės pagalbos įgyvendinimo priimančias subjektas yra kolegiali institucija, kurią sudaro suinteresuotų subjektų atstovai (pavyzdžiui, advokatūros, Teisingumo ministerijos, teismų ir kt.).
7. Aukšta teisinės pagalbos teikėjų kvalifikacija – viena svarbiausių prielaidų kokybiškai teisei pagalbai. Todėl valstybės turi skirti pakankamai dėmesio jų išsilavinimo, kvalifikacijos kėlimo reikalavimams. Darytina išvada, kad kokybiškos teisinės pagalbos sąlyga yra pakankamos žinios ir patirtis atstovaujamoje byloje, todėl tikslinga nustatyti specializacijos pagal bylos kategoriją reikalavimus (pavyzdžiui, baudžiamųjų, civilinių, šeimos ir pan. specializacija), taip pat, siekiant užtikrinti labiausiai pažeidžiamų visuomenės narių apsaugą, specialių žinių ir gebėjimų reikalavimai turėtų būti taikomi advokatams, atstovaujantiems klientams, kurių asmenybės specifiška ir pažeidžiamumas reikalauja specialių žinių ir gebėjimų (pavyzdžiui, nepilnamečiams, neįgaliems asmenims, pabėgėliams ir pan.).
8. Siekiant pritaikyti jaunųjų teisininkų gebėjimus teikiant teisinę pagalbą ir atitinkamai efektyviai panaudoti teisei pagalbai skiriamus resursus, siūlytinas subalansuotas darbų pasidalijimo modelis, kuris sudarytų sąlygas jauniems specialistams (pavyzdžiui, advokatų padėjėjams) teikti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos paslaugas nesudėtingose bylose, o sudėtingose bylose galėtų dirbti tik advokato statusą turintys teisininkai.
9. Svarbi teisinės pagalbos veiksmingumo prielaida – jos prieinamumas paslaugos gavėjui. Teisinės pagalbos prieinamumo standartai apima

priemonės, padidinančias naudojimosi paslaugomis patogumą, informacijos aiškumą. Pagrindinės tokios priemonės – elektroninių paslaugų sistemos bei pirminės teisinės pagalbos naudojimas siekiant suteikti išsamią informaciją apie antrinės teisinės pagalbos galimybes ir pan.

10. Kita svarbi kokybiškos teisinės pagalbos sąlyga – šios paslaugos teikimo patrauklumas aukštos kvalifikacijos advokatams. Pirma, tam būtina nustatyti tinkamas jų darbo sąlygas, teisingo ir proporcingo atlikto darbo įvertinimo ir darbo krūvio apskaičiavimo mechanizmus; antra – užtikrinti teisingą teisinės pagalbos teikėjų atlygį.
11. Galima daryti išvadą, kad, viena vertus, atsižvelgiant į ribotus daugumos valstybių resursus, nerealu tikėtis, kad advokatų, teikiančių teisinę pagalbą, atlygis atitiktų privačias paslaugas teikiančių advokatų rinkoje vyraujančius įkainius. Kita vertus, siekiant aukštos teisinės pagalbos kokybės ir teisingo proceso užtikrinimo, svarbu siekti, kad teisinės pagalbos teikėjai gautų orų atlygį, kiek įmanoma atitinkantį jų profesinę kvalifikaciją.
12. Mūsų tyrimas leidžia daryti prielaidą, kad atlygis yra ne tiek kokybiško atstovavimo, kiek pasirinkimo teikti teisinės pagalbos paslaugas veiksnys. Daugelis advokatų siekia užtikrinti kokybiškas teisinės pagalbos paslaugas, nes nekokybiškas atstovavimas kenktų geram advokato vardui. Tačiau žemas atlygis lemia, jog didelė dalis aukštos kvalifikacijos advokatų apskritai atsisako teikti teisinę pagalbą.
13. Siekiant stiprinti advokato ir kliento pasitikėjimo santykį teikiant teisinę pagalbą svarbu įgyvendinti priemones, užtikrinančias advokato teisinį kliento problemos vertinimą, kliento galimybę pasirinkti advokatą, atstovavimo tęstinumą ir kt. Taip pat šiuo aspektu tikslinga užtikrinti advokato nepriklausomumą nuo valstybės institucijų ar kitų subjektų: advokatai, teikiantys antrinę teisinę pagalbą, neturėtų būti valstybės institucijos, atsakingos už teisinės pagalbos administravimą, darbuotojais, taip pat, siekiant apsaugoti advokato kaip nepriklausomo paslaugos teikėjo įvaizdį, siūlytina vengti ne tik formalių (pavyzdžiui, kai skiriant advokatą dalyvauja teisėjas ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas), tačiau ir vizualių advokato, teikiančio valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, sąsajų su

valstybės institucija (pavyzdžiui, advokato darbo vieta neturėtų būti tose pačiose patalpose su kitais teisinės pagalbos institucijos tarnautojais).

14. Teisinės pagalbos kokybės vertinimas yra viena pagrindinių teisinės pagalbos veiksmingumo užtikrinimo priemonių. Įvairios valstybės taiko advokatų veiklos teikiant teisinę pagalbą vertinimo mechanizmus, kurių kaip pažangiausias vertinamas advokatų individualus veiklos auditas (angl. *peer review*). Kita vertus, išsamus advokatų veiklos vertinimas neišvengiamai kelia klausimų, ar jų veiklos monitoringas nėra intervencija, pažeidžianti advokatų nepriklausomumą ir kliento bei advokato santykio konfidencialumą. Pirmuoju atveju, bent jau daugumoje kontinentinės teisės valstybių, griežtai laikomasi principo, draudžiančio išorės subjektų intervenciją į advokatų veiklą, antruoju – bet kuris išsamus individualus advokato veiklos atvejo vertinimas neišvengiamai susijęs su kliento interesais ir jautria informacija, kurią klientas pateikia advokatui.
15. Siekiant užtikrinti aptartus principus, rekomenduotina, kad diegiant ir įgyvendinant bet kurią vertinimo priemonę, susijusią su intervencija į advokatų veiklą ir jos nepriklausomumą bei advokato ir kliento santykio konfidencialumą, svarbu:
 - 1) įvertinti nacionalinį teisinį reguliavimą konfidencialumo principo apsaugos aspektu ir, jei reikia, įtvirtinti teisinius konfidencialumo apsaugos mechanizmus, sudarančius galimybes įgyvendinti advokatų veiklos vertinimo priemones (pavyzdžiui, numatyti tokias sąlygas kaip kliento sutikimas, advokato savivaldos institucijų sprendimas, taip pat aiškius ir objektyvius vertinimo kriterijus ir mechanizmus);
 - 2) siekti sutarimo ir kompromiso su advokatų bendruomene. Geriausia, jeigu sprendimą dėl tokių priemonių įgyvendinimo priima ir jas įgyvendina pati advokatų bendruomenė; arba advokatūros savivalda turi būti lygiomis sprendimų priėmimo teisėmis įtraukiama į teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo ir vertinimo procesą, susijusį su intervencija į advokatų veiklą. Įtraukimas negali būti tik formalus, advokatų bendruomenei turi būti suteikta sprendimų priėmimo teisė.

LITERATŪRA

I. Tarptautiniai ir Europos regiono organizacijų priimti teisės aktai

1. 1977 m. Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo // Valstybės žinios, 1996-02-28, Nr. 18-459.
2. 1980 m. Konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą // Valstybės žinios, 2000-05-31, Nr. 44-1251.
3. 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2003/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles // OL L 026, 31/01/2003, p. 0041–0047.
4. 2009 m. lapkričio 30 d. Tarybos rezoliucija dėl veiksmų plano, skirto įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti // OL C 295, 2009 12 4, p. 1–3.
5. 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese // OL L 142, 2012 6 1, p. 1–10.
6. 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR // OL L 315, 2012 11 14, p. 57–73.
7. 2013 m. lapkričio 27 d. Europos Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese // OL C 378, 2013 12 24, p. 11–14.
8. 2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese // OL C 378, 2013 12 24.
9. 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu // OJ L 294, 2013 11 06, p. 1–12.
10. 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji // OJ L 132, 2016 05 21, p. 1–20.
11. 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms // OJ L 297, 2016 11 04, p. 1–8.
12. Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>> [žiūrėta 2019-06-06].
13. Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment (UN General Assembly Resolution A/RES/43/173, adopted in 76th plenary meeting on 9 December 1988). Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>> [žiūrėta 2019-06-06].

14. Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. General recommendation No. 33, sixty-first session, 2015. On women's access to justice. Prieiga per internetą: [<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/recommendations.aspx>](https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/recommendations.aspx).
15. Council of Europe, Committee of Ministers, "Recommendation No. R (93) 1 of the Committee of Ministers to Member States on effective access to the law and to justice for the very poor". Prieiga per internetą: [<https://rm.coe.int/16804cf088>](https://rm.coe.int/16804cf088).
16. Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1471(2005), Accelerated Asylum Procedures In Council of Europe Member States. Prieiga per internetą: [<http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17387&lang=en>](http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17387&lang=en) [žiūrėta 2019-08-07].
17. Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation no. R (81)7 on measures facilitating access to justice. Prieiga per internetą: [<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&instranetImage=599788&SecMode=1&DocId=671776&Usage=2>](https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&instranetImage=599788&SecMode=1&DocId=671776&Usage=2) [žiūrėta 2019-06-11].
18. Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation no. R (93)1 on effective access to the law and to justice for the very poor. Prieiga per internetą: [<http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090123123822_recR\(93\)1e.pdf>](http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090123123822_recR(93)1e.pdf) [žiūrėta 2019-06-11].
19. Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation Rec (2002)10 on mediation in civil matters. Prieiga per internetą: [<https://www.camera-arbitrale.it/Documenti/racc_cm_18set2002.pdf>](https://www.camera-arbitrale.it/Documenti/racc_cm_18set2002.pdf).
20. Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (76) 5 on legal aid in civil, commercial and administrative matters. Prieiga per internetą: [<http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090128124611_res\(76\)5e.pdf>](http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090128124611_res(76)5e.pdf) [žiūrėta 2019-06-11].
21. Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (78)8 on legal aid and advice. 1978 03 02. Prieiga per internetą: [<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&instranetImage=596380&SecMode=1&DocId=662254&Usage=2>](https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&instranetImage=596380&SecMode=1&DocId=662254&Usage=2) [žiūrėta 2019-06-11].
22. Doha Declaration on Integrating Crime Prevention and Criminal Justice into the Wider United Nations Agenda to Address Social and Economic Challenges and to Promote The Rule of Law at the National and International Levels, and Public Participation, adopted by the 13th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice in April 2015. Prieiga per internetą: [<https://www.unodc.org/documents/congress/Declaration/V1504151_English.pdf>](https://www.unodc.org/documents/congress/Declaration/V1504151_English.pdf).
23. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // OL C 326, 2012 10 26.
24. Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo // Valstybės žinios, 1996-02-28, Nr. 18-459.
25. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių. Prieiga per internetą: [<https://rm.coe.int/16806f4088>](https://rm.coe.int/16806f4088).
26. Green Paper from the Commission - Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross - border litigant. COM/2000/0051 final.
27. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice (2010). Prieiga per internetą: [<https://rm.coe.int/16807000f1>](https://rm.coe.int/16807000f1) [žiūrėta 2019-06-11].
Lietuviškas vertimas. Prieiga per internetą: [<https://rm.coe.int/16804c9b68>](https://rm.coe.int/16804c9b68) [žiūrėta 2019-06-11].

28. Guidelines on Justice Matters Involving Child Victims and Witnesses (adopted by ECOSOC Resolution 2005/20). Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf> [žiūrėta 2019-06-07].
29. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990, United Nations, Treaty Series, vol. 2220, p. 3; Doc. A/RES/45/158. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx> [žiūrėta 2019-06-06].
30. Johannesburg Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/2014_Johannesburg_Declaration_on_Implementation_of_UNPGLA.pdf.
31. Jungtinių Tautų konvencija dėl pabėgėlių statuso // Valstybės žinios, 1997-02-07, Nr. 12-227.
32. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3290.
33. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai // Valstybės žinios, 2010-06-19, Nr. 71-3561.
34. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501.
35. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai dėl 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu įgyvendinimo. COM/2019/560 final.
36. Konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą // Valstybės žinios, 2000-05-31, Nr. 44-1251.
37. Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, adopted by the United Nations General Assembly in December, 2012. UN-Doc A/RES/67/187. Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf [žiūrėta 2019-06-07].
38. Safeguards Guaranteeing Protection of the Rights of those Facing the Death Penalty (Approved by Economic and Social Council resolution 1984/50 of 25 May 1984). Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Safeguards_Guaranteeing_Protection_of_the_Rights_of_those_Facing_the_Death_Penalty.pdf [žiūrėta 2019-06-06].
39. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977). Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf [žiūrėta 2019-06-06].
40. Stokholmo programa – Atvira ir saugi Europa piliečių labai ir saugumui // OL C 115, 2010.
41. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3290.

42. Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.
43. The Buenos Aires Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Buenos_Aires_Declaration_English.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].
44. The Tbilisi Declaration on the Implementation of the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems and Progress on 'Access to Justice for All' of the 2030 Agenda on Sustainable Development. Prieiga per internetą: <http://www.legalaid.ge/files/2018-11/Tbilisi%20Declaration%20-%20Adopted%20FINAL_5bffc9c0f3b78.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].
45. UN Resolution - Human rights in the administration of justice (56/161). Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_56/161e.pdf>.
46. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems (UN Principles and Guidelines of 2012). General Assembly resolution 67/187, annex. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf>.
47. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (the Havana Rules). Adopted by UN General Assembly Resolution A/RES/45/113 adopted in 68th plenary meeting on 14 December 1990. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>> [žiūrėta 2019-06-06].
48. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"). Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>> [žiūrėta 2019-08-07].
49. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules) (General Assembly resolution 70/175, annex, adopted on 17 December 2015). Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA-RESOLUTION/E_ebook.pdf>.
50. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.
51. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 // Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

II. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

52. *Artico prieš Italiją*, peticijos Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d. sprendimas.
53. *Bayatyan prieš Armėniją* [DK], peticijos Nr. 23459/03, 2011 m. liepos 7 d. sprendimas.
54. *Bentham prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 19380/92, 1996 m. birželio 10 d. sprendimas.
55. *Berlinski prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 27715/95 ir 30209/96, 2002 m. birželio 20 d. sprendimas.
56. *Bogumil prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 35228/03, 2008 m. spalio 7 d. sprendimas.
57. *Chapman prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 27238/95, ECHR 2001-I.
58. *Correia de Matos prieš Portugaliją* [DK], peticijos Nr. 56402/12, 2018 m. balandžio 4 d. sprendimas.
59. *Croissant prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 13611/88, 1992 m. rugsėjo 25 d. sprendimas.

60. *Cudak prieš Lietuvą* [DK], peticijos Nr. 15869/02, 2010 m. kovo 23 d. sprendimas.
61. *Czekalla prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 38830/97, 2002 m. spalio 10 d. sprendimas.
62. *Daud prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 22600/93, 1998 m. balandžio 21 d. sprendimas.
63. *Dvorski prieš Kroatiją* [DK], peticijos Nr. 25703/11, 2015 m. spalio 20 d. sprendimas, ECHR 2015.
64. *Essaadi prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 49384/99, 2002 m. vasario 26 d. sprendimas.
65. *Falcao dos Santos prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 50002/08, 2012 m. liepos 3 d. sprendimas.
66. *Granger prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 11932/86, 1990 m. kovo 28 d. sprendimas.
67. *Imbrioscia prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 13972/88, 1993 m. lapkričio 24 d. sprendimas.
68. *Jelcovas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16913/04, 2011 m. liepos 19 d. sprendimas.
69. *Kamasinski prieš Austriją*, peticijos Nr. 9783/82, 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas.
70. *Lagerblom prieš Švediją*, peticijos Nr. 26891/95, 2003 m. sausio 14 d. sprendimas.
71. *Mayzit prieš Rusiją*, peticijos Nr. 63378/00, 2005 m. sausio 20 d. sprendimas.
72. *Meftah ir kiti prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 32911/96, 35237/97 ir 34595/97, 2002 m. liepos 26 d. sprendimas.
73. *Micallef prieš Maltą* [DK], peticijos Nr. 17056/06, ECHR 2009.
74. *Moldoveanu prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 4238/03, 2012 m. birželio 19 d. sprendimas.
75. *M. S. prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 36337/10, 2015 m. vasario 19 d. sprendimas.
76. *Pakelli prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 8398/78, 1983 m. balandžio 25 d. sprendimas.
77. *Pavlenko prieš Rusiją*, peticijos Nr. 42371/02, 2010 m. spalio 4 d. sprendimas.
78. *Pellegrin prieš Prancūziją* [DK], peticijos Nr. 28541/95, 1999 m. gruodžio 8 d. sprendimas.
79. *Ramon Franquesa Freixas prieš Ispaniją*, peticijos Nr. 53590/99, 2000 m. lapkričio 21 d. nutarimas.
80. *Sakhnovskiy prieš Rusiją* [DK], peticijos Nr. 21272/03, 2010 m. lapkričio 2 d. sprendimas.
81. *Salduz prieš Turkiją*, peticijos Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas.
82. *Sannino prieš Italiją*, peticijos Nr. 30961/03, 2006 m. balandžio 27 d. sprendimas.
83. *Santambrogio prieš Italiją*, peticijos Nr. 61945/00, 2004 m. rugsėjo 21 d. sprendimas.
84. *Simeonovi prieš Bulgariją* [DK], peticijos Nr. 21980/04, 2017 m. gegužės 12 d. sprendimas.
85. *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* [DK], peticijos Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d. sprendimas.
86. *Quaranta prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d. sprendimas.
87. *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16580/09, 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas.
88. *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* [DK], peticijos Nr. 29381/09, 32684/09.
89. *Vilho Eskelinen ir kiti prieš Suomiją* [DK], peticijos Nr. 63235/00.
90. *Vistiņš and Perepjolkins prieš Latviją* [DK], peticijos Nr. 71243/01, 2012 m. spalio 25 d. sprendimas.

III. Specialioji literatūra

91. Applying and Supervising the ECHR. Guaranteeing the Effectiveness of the European Court of Human Rights. Collected texts. Council of Europe, 2004.
92. Assessment of the existing legal frameworks and practices aimed at ensuring high quality legal aid in criminal proceedings. WS1 Report. 2017. Prieiga per internetą: <http://qualaid.vgtp.lt/lt/rezultatai>.

93. *Boksem J.* Defence Counsel at police questioning: protocol. Prieiga per internetą: <https://www.jura.uni-frankfurt.de/71952433/Defence-counsel-at-police-questioning_protocol-Jan-Boksem-DBA.pdf>.
94. *Burchard Ch., Jahn M., Zink S. ir kt.* Praktikos standartai teisinės pagalbos teikėjams. Vilnius, 2018. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/03/Qualaid-Praktikos-standartai-LT.pdf>>.
95. *Cras S.* The Directive on the Right to Legal Aid in Criminal and EAW Proceedings. Genesis and Description of the Sixth Instrument of the 2009 Roadmap // *Eucrim*, vol. 1/2017.
96. Early access to legal aid in criminal justice processes: a handbook for policymakers and practitioners. UNODC, 2014. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/eBook-early_access_to_legal_aid.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].
97. *Early L.* The European Court of Human Rights: Challenges and Reform / Lietuva Europos Taryboje. Dvidešimt narystės metų. Lithuania in the Council of Europe: Twenty Years of Membership. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas. Vilnius, 2014.
98. ECRE/ELENA Legal Note on Access to Legal Aid in Europe // European Council on Refugees and Exiles. November 2017. Prieiga per internetą: <<https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2017/11/Legal-Note-2.pdf>> [žiūrėta 2019-08-07].
99. Enhancing the Quality of Legal Aid: General Standards for Different Countries. Report of Working Stream 1. Prieiga per internetą: <qualaid.vgtpt.lt/grikis.serveriai.lt/sites/default/files/0916902001555398891.pdf>.
100. Europos Sąjungos advokatų elgesio kodeksas. Prieiga per internetą: <https://www.idhae.org/pdf/code2002_en.pdf>.
101. General Comment N°10 (2007). Children's rights in juvenile justice (CRC/C/GC/10), 25 April 2007. Prieiga per internetą: <<https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf>> [žiūrėta 2019-08-07].
102. General Comment N°24 (2019). Children's rights in the child justice system (CRC/C/GC/24), 18 September 2019. Prieiga per internetą: <<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2f5F0vEnG3QGKUxFivhToQfjGxYjV05tUAIgpOwHQJsFPdJXCiixFSrDRwow8HeKLLh8cgOw1SN6vJ%2bf0RPR9UMtGkA4>> [žiūrėta 2020-03-04].
103. General Comment No. 32 on Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial), 1 p. Prieiga per internetą: <<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsrdB0H1I5979OVGGB%2bWPAXhRj0XNTTvKgFHbxAcZSvX1OsJj%2fyRmVA4liMvUt2NIGKqqg2nh1qOE2hX5xoGtKE2v2YSQVV1Rv5NitNbSYwp>>.
104. Global Study on Legal Aid, UNODC, 2016. Prieiga per internetą: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/access_to_justiceandruleoflaw/global-study-on-legal-aid.html> [žiūrėta 2019-06-10].
105. Handbook on Ensuring Quality of Legal Aid Services in Criminal Justice Processes. Practical Guidance and Promising Practices. UNODC, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Ensuring_Quality_Legal_Aid_Services.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].

106. *Harris, O'Boyle and Warbrick*. Law of the European Convention on Human Rights. Second Ed. Oxford University Press, 2009. Human rights committee communicatio No. 770/1997. Prieiga per internetą:
<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f69%2fd%2f770%2f1997&Lang=en>.
107. *Jacobs and White*. European Convention on Human Rights. Clare Ovey and Robin White. Third Ed. Oxford University Press, 2002.
108. *Jočienė D.* Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžioji kolegija: paskirtis ir jurisprudencijos principai 1998–2007 m. aiškinant ir taikant Konvencijos 2, 3 ir 6 straipsnius // Teisė besikeičiančioje visuomenėje. Liber Amicorum Pranas Kūris. Mykolo Romerio universitetas, 2008.
109. *Kiršienė J.* Advokato nepriklausomumas teisinių paslaugų rinkos komercializacijos kontekste: reliktas ar būtinybė? // Jurisprudencija, 2014, 21(3).
110. Legal Aid in Europe: Minimum Requirements under International Law // Open Society Justice Initiative, 2015. Prieiga per internetą:
<<https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/ee-legal-aid-standards-20150427.pdf>>.
111. Legal Aid in Criminal Justice Systems. Prieiga per internetą:
<https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/2014_Johannesburg_Declaration_on_Implementation_of_UNPGLA.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].
112. *Levine S. J.* Legal Services Lawyers and the Influence of Third Parties on the Lawyer-Client Relationship: Some Thoughts From Scholars, Practitioners, and Courts // Fordham L. Rev., 1999, 67.
113. *Likert R.* A technique for the measurement of attitudes // Archives of Psychology, 1932, 22 140, p. 1–55.
114. *Martyn S. R.* In Defense of Client-Lawyer Confidentiality... and Its Exceptions... // Neb. L. Rev., 2003, 81.
115. Model Law on Legal Aid in Criminal Justice Systems with Commentaries. UNODC, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf> [žiūrėta 2019-06-10].
116. *Nasutavičienė J.* The Right to Confidentiality of Communications between a Lawyer and a Client during Investigation of EU Competition Law Violations: The Aspect of the Status of a Lawyer // Jurisprudencija, 2013, 20(1).
117. Nepriklausomo audito tvarką (*peer review*) nustatantis dokumentas. Teisinės pagalbos tarnyba. 2017. Prieiga per internetą:
<https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/620110/independent-peer-review-process-guidance.pdf>.
118. *Paterson A., Sherr A.* Quality Legal Services: The Dog that did not bark // *Regan F. et al.* The Transformation of Legal Aid. Oxford: Oxford University Press.
119. *Paterson A.* Peer Review and Quality Assurance // *Clinical Law Review*, 2006, 757.
120. *Paterson A., Sherr A.* Peer Review and Cultural Change: Quality Assurance, Legal Aid and the Legal Profession. Prieiga per internetą:
<http://internationallegalaidgroup.org/images/miscdocs/Conference_Papers/Peer_Review_and_Cultural_Change.3docx_28APAS29.pdf>.

121. Pavyzdinis įstatymas dėl teisinės pagalbos baudžiamosios teisės sistemose. Jungtinės Tautos. Viena, 2017. Prieiga per internetą: <www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf> [žiūrėta 2019-08-15].
122. Prieinamas teisingumas. Teisė turėti advokatą ir teisė į nemokamą teisinę pagalbą baudžiamajame procese. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Vilnius, 2017. Prieiga per internetą: <<http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/11/Prieinamas-teisingumas.pdf>>.
123. *Sergeant J.* Peer review in legal and advice services, 2003. Prieiga per internetą: <<http://asauk.org.uk/wp-content/uploads/2003/09/Peer-Review-in-Legal-and-Advice-Services.pdf>>.
124. *Sherr A., Paterson A.* Professional Competence Peer Review and Quality Assurance in England and Wales and in Scotland // *Alberta Law Review*, 2008, 45:5. Prieiga per internetą: <<https://www.albertalawreview.com/index.php/ALR/article/viewFile/341/338>>.
125. Terms of Reference. Quality and Value Audits (Ministry of Justice of New Zealand). Prieiga per internetą: <<https://www.justice.govt.nz/assets/Documents/Forms/Terms-of-Reference-Quality-and-Value-Audits.pdf>>.
126. The Council of Bars and Law Societies of Europe „Charter of Core Principles of the European Legal Profession and Code of Conduct for European Lawyers“. Prieiga per internetą: <https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf>.
127. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 7 April 2016, E/C.12/GC/23. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/5550a0b14.html>> [žiūrėta 2019-03-19].
128. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 7: The right to adequate housing (Art.11.1): forced evictions, 20 May 1997, E/1998/22. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/47a70799d.html>> [žiūrėta 2019-03-19].
129. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 7 April 2016, E/C.12/GC/23. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/5550a0b14.html>> [žiūrėta 2019-03-19].
130. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work (article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 7 April 2016, E/C.12/GC/23. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/5550a0b14.html>> [žiūrėta 2019-08-07].
131. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 7: The right to adequate housing (Art.11.1): forced evictions, 20 May 1997, E/1998/22. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/47a70799d.html>> [žiūrėta 2019-08-07].
132. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2018 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <vgtpt.lrv.lt/uploads/vgtpt/documents/files/VEIKLOS%20ATASKAITA%202018.pdf>.

TOWARDS EFFECTIVE LEGAL AID: INTERNATIONAL LEGAL AND PRACTICAL STANDARDS

Summary

International community widely recognizes that legal aid is an essential element of a functioning criminal justice system that is based on the rule of law, a foundation for the enjoyment of other rights, including the right to a fair trial, and an important safeguard that ensures fundamental fairness and public trust in the criminal justice process. The provision of legal aid is no longer regarded as a charity to indigent persons but as an obligation of the community as a whole. At present, the right to legal aid is widely recognised, as well as right to free legal aid in cases where a person does not have sufficient means to pay for it and where the interests of justice so require.

Recently, however, international documents moved one step further. It is increasingly emphasized that legal aid should not only be free of charge but also effective. The quality of legal aid is receiving increasing attention also in national systems. However, the quality of legal aid remains an abstract concept that is understood differently in different countries. International and EU documents also do not provide definitions of the content of legal aid quality.

Seeking to contribute to the debate on the quality of legal aid, this scientific monograph is dedicated to the issues of effectiveness, and more generally, to quality of legal aid in criminal proceedings. The authors of this monograph seek to crystallize the essential elements and denominators of legal aid quality – legal aid quality standards, which indicate what quality and effective legal aid must be.

When preparing this monograph, the researchers used a variety of research methods commonly used in the legal sciences. Systematic analysis, comparative, logical-analytical and deductive research methods were applied through the study. The monograph also draws on the results of empirical research carried out in the framework of the project “Enhancing the Quality of Legal Aid: General Standards for Different Countries (QUAL-AID”): questionnaires and interviews with experts and legal aid recipients in three project partner countries (Lithuania,

Germany and the Netherlands), the findings of expert discussions and seminars organised during the project, and an analysis of national legal aid systems.

The research is structured into four chapters:

- (i) “Right to legal aid in international and regional instruments”
- (ii) “Right to legal aid in the case law of the European Court of Human Rights”
- (iii) “Legal aid practice standards”
- (iv) “Assessing the quality of legal aid”

The first chapter “Right to legal aid in international and regional instruments” analyses the right to legal aid throughout international and regional (European) instruments. It seeks to identify how the right to legal aid has historically been established and when attention began to be paid to its quality. Having performed historical overview, this chapter focuses on the documents of the United Nations, the Council of Europe and the European Union adopted during the last decade. It analyses their content and examines what specific aspects of legal aid quality and requirements for the evaluation of legal aid are directly referred to in these documents. In addition, the chapter pays a considerable attention to soft-law instruments and declarations of international conferences, as these documents allow to reveal with more clarity the elements of the concept of ‘quality of legal quality’ reappearing in recent years.

Discussing the right to legal aid in international and regional instruments, the authors highlight, that for a long time, the regulation of the right to legal aid at both the international and regional level was limited to the definition of its scope *ratione personae* and *ratione materiae* and the determination of the conditions for its realization. However, in recent years the focus shifted to the quality of legal aid.

At the international level, the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, adopted in 2012 was the first international instrument entirely dedicated to the right to legal aid. The document set global standards for legal aid and urged States to establish, strengthen and expand legal aid “to the maximum extent possible.” As to EU level, the EU instruments more clearly refer to legal aid since 2000 when the Article 47 of the Charter of Fundamental Rights directly reaffirmed the right to free legal aid stating that legal aid shall be made available to those who lack sufficient resources in so

far as such aid is necessary to ensure effective access to justice. While the right to legal aid was consistently repeated in other EU instruments, the quality of legal aid did not come so much into focus until in 2013 when the Commission of the EU adopted Recommendation on the right to legal aid for suspects or accused persons in criminal proceedings. This document presented several very important recommendations as to effectiveness and quality of legal aid. The EU directive 2016/1919 on legal aid is the most important document in EU regulating the right to legal aid and setting its quality standards. Its Article 7 (Quality of legal aid services and training) is specifically dedicated to quality of legal aid. Although the directive does not provide detailed standards for ensuring the quality of legal aid, the mere fact that a separate article of the Directive is devoted to the quality of legal aid is important. This encourages states to consider whether the legal aid provided in their systems is appropriate or whether further improvements are needed. In addition, the directive provides some guidelines, emphasizing the need for training, the need to ensure the possibility of replacing a lawyer who may be inadequately providing services,

The second chapter of the monograph “Right to legal aid in the case law of the European Court of Human Rights” is devoted to the analysis of the jurisprudence of the European Court of Human Rights. Article 6 of the ECHR enshrines the right to a fair trial, which includes the right to legal aid. The content of this briefly defined right has been clarified in more detail in ECtHR cases, which have identified different requirements for the quality of legal aid. In this context, the second chapter examines in great detail the case law of the ECtHR as regards Article 6 of the ECHR and in particular as regards the right to legal aid. The chapter looks for common denominators among the judgments of the ECtHR delivered in different periods. In addition, a separate section is devoted to ECtHR judgments dealing with quality requirements for legal aid.

The authors conclude that the European Court of Human Rights has contributed significantly explaining the meaning, conditions and qualitative requirements of legal aid. In accordance with its case law, mere appointment of a lawyer is not enough to fulfil the State’s obligation to provide effective legal assistance. From lawyer’s side, at least some performance of legal aid lawyer of basic quality is needed; from the side of legal aid administering institution, it

should ensure sufficient time and facilities for an officially appointed lawyer to prepare for a case and should rectify the situation if the appointed lawyer is manifestly failing to perform its duties.

The third chapter “Legal aid practice standards” discusses the content elements of legal aid quality and the practical standards of legal aid quality. The chapter is based on examples of good state practice and research conducted by the authors.

In the monograph, the authors defined the legal aid quality standards as criteria and principles that indicate what could be considered as quality legal aid. The authors distinguished the following main types of legal aid quality standards:

(i) standards for the legal aid system. They indicate what the characteristics and elements of the system should be and what mechanisms and measures should be implemented in the national systems in order to achieve a high quality of legal aid (this form of standards can also be seen as legal, administrative and economic preconditions for the provision of quality legal aid services);

(ii) standards for individual legal aid providers, i.e. a set of standards that should be followed by legal aid providers in order to ensure the high quality of the legal aid services. These standards cover elements of an individual lawyer’s activity in the provision of legal aid services such as representation, the quality of legal documents produced, compliance with ethical requirements, etc.

Several conclusions of the analysis should be noted here. Legal aid systems involve different bodies with specific interests in the legal process. It is therefore appropriate to provide for legal aid administration models in which the main entity administering and coordinating legal aid is impartial and independent and represents the interests of all institutions and organizations involved in the legal aid system. For example, a model where the main decision-making body for the implementation of legal aid is a collegial body composed of representatives of stakeholders (such as the Bar, the Ministry of Justice, the courts, etc.) should be considered as a good practice.

High qualification of legal aid providers is one of the most important prerequisites for quality legal aid. Therefore, states should pay sufficient attention to the education and professional development requirements of legal aid providers. The quality of legal aid also depends on sufficient knowledge and

experience of legal aid providers therefore, it is appropriate to establish requirements for specialization (e.g. criminal, civil, family cases, etc.). In addition, specific knowledge and skills requirements should apply to lawyers representing clients from vulnerable groups (such as minors, people with disabilities, refugees). Moreover, in order to enhance the capacity of young lawyers to provide legal aid and to make appropriate use of legal aid resources, a balanced division of labor model should be considered, allowing young professionals (such as associates) to provide state-guaranteed legal aid in more simple cases while leaving complicated cases to experienced lawyers.

An important precondition for the effectiveness of legal aid is its accessibility to the recipient of the service. Standards for access to legal aid include measures to increase the ease of use of services and the clarity of information. The main tools are the use of electronic services and provision of primary legal aid to receive detailed information on secondary legal aid options.

Another important condition for high-quality legal aid is the attractiveness of this task to highly qualified lawyers. Firstly, it is necessary to establish appropriate working conditions for them, fair and proportionate evaluation of the work performed and mechanisms for calculating the workload; secondly, it is important to ensure fair remuneration for legal service providers. Given the limited resources of most states, it is unrealistic to expect lawyers providing legal aid to be remunerated paying the same hourly fee as lawyers in private business. On the other hand, in order to ensure the high quality of legal aid and the fairness of the process, it is important that legal aid providers receive a dignified remuneration that would reflect (as close as possible) to their professional qualifications. It should also be noted that the performed study suggested that remuneration is not so much a factor of quality representation but a factor for choosing to provide legal aid services. Many attorneys strive to provide quality legal aid services, as poor representation would damage a lawyer's reputation. However, low fees mean that a large proportion of highly qualified lawyers generally refuse to provide legal aid.

In order to strengthen the trust in lawyer-client relationship in the context of legal aid, it is important to implement measures that would ensure the client's ability to choose a lawyer, continuity of representation. It is also appropriate in

this respect to ensure the independence of the lawyer from public authorities or other entities. Lawyers providing secondary legal aid should not be employees of the public authority responsible for administering legal aid. In addition, in order to protect the image of a lawyer as an independent service provider, it is recommended to avoid not only formal (for example, when a judge or pre-trial officer is involved in the appointment of a lawyer), but also visual (for example, a lawyer's office should not be on the same premises as legal aid institution) links of a lawyer providing state-guaranteed legal aid with a state institution.

The fourth chapter of the monograph "Assessing the quality of legal aid" deals with the selected issues of legal aid quality assessment. It discusses the assumptions and principles of legal aid quality, forms and tools of quality assessment, reveals their advantages and disadvantages, and provides recommendations for the assessment of relevant legal aid quality measures.

Assessing the quality of legal aid is one of the key tools for ensuring the effectiveness of legal aid. Countries apply different mechanisms for evaluating the performance of lawyers in providing legal aid, the most advanced of which is the peer review. It should be noted that a thorough assessment of lawyers' activities inevitably raises questions as to whether monitoring their activities is not an intervention that violates lawyers' independence and the confidentiality of the client-lawyer relationship. As to the first issue (lawyers' independence), at least in most continental law states the principle prohibiting external interference in the activities of lawyers is strictly observed. As to the second issue (confidentiality of the client-lawyer relationship), any detailed individual assessment of a lawyer's work is inevitably related to the client's interests and the sensitive information the client provides to the lawyer.

In order to ensure the observance of the principles discussed, when designing and/or implementing any evaluation tool that might undermine the lawyers' independence and/or the confidentiality of the lawyer-client relationship, it is recommended:

(i) to assess the national legal framework in terms of protection of the principle of confidentiality and, if necessary, to establish legal mechanisms for protection of confidentiality, enabling evaluation of lawyer's performance (for

example, client consent, Bar's decision, establishing clear and objective evaluation criteria and mechanisms);

(ii) to seek consensus and compromise with the lawyers' professional associations. Ideally, the decision to implement evaluation measures should be taken and implemented by the lawyers' professional association itself. Otherwise, the lawyers' professional association should be on equal footing involved in the process of ensuring and evaluating the quality of legal aid. Such involvement should not be just formal, the lawyers' professional association should be given decision-making power.